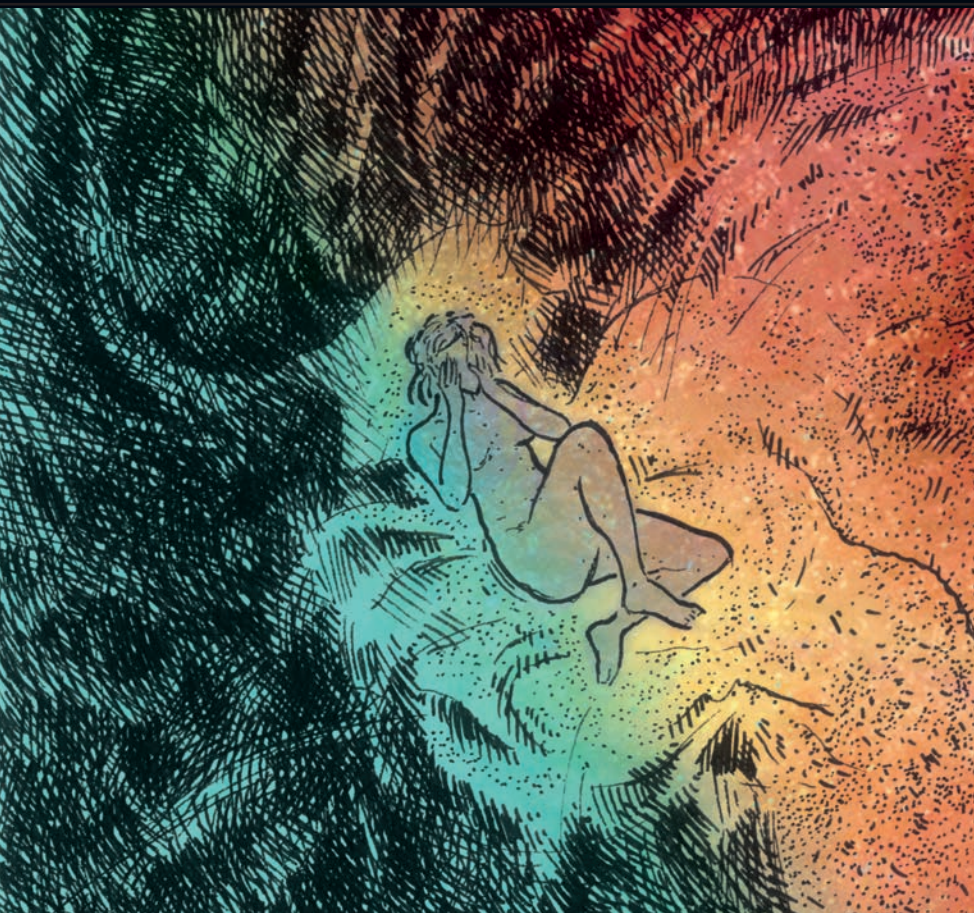

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

2019
5

Székely Márton prózája | Kustár György, Markó Béla, Nagy Zsuka versei | Katona Csaba, Demeter Márton és Pataki Viktor tanulmányai | Jáger Attila képregénye | Kritikák Peter Wohlleben, Kuna Ágnes, Biró Annamária, Boka László, Vaderna Gábor, Tüskés Tibor és Thomka Beáta könyveiről

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlésző folyóirat

Új folyam, 18. évfolyam

Szerkesztők:

Biró Annamária (*tanulmány*), Demus Zsófia (*képregény*), Makkai T. Csilla (*gyakornok*)
Vass Norbert (*kritika*), Vincze Ferenc (*főszerkesztő*), Zsávolya Zoltán (*szemle*)

Főmunkatársak:

Buda Attila, Csillag István, Zahari István, Zsolnai György

Olvasószerkesztő:

Szenkovics Enikő

Korrektor:

Kovács Emőke

A szerkesztőség címe:

Postacím: 1462 Budapest, Pf.: 629.

Tel./fax: (1) 321-4757 • E-mail: szif@racio.hu

www.szepirodalmifigyelo.hu

Szerkesztőségi titkár: Rodics Eszter, Dávid Emma Bernadett

Fedélterv: P. Szathmáry István

Nyomdai előkészítés: Layout Factory Grafikai Stúdió

Megjelenik minden második hónap végén

Előfizetési díj: 3000 Ft

A Szépirodalmi Figyelő által feldolgozott folyóiratok:

Agria, Alföld, Ambroozia, Apokrif, Bárka, Búvópatak, Confessio,
Credo, Dunatükör, Élet és Irodalom, Életünk, Eső, Ex Symposion,
Ezredvég, Forrás, Helikon (Koloszvár), Hévíz, Híd, Hitel, Irodalmi Jelen,
Irodalmi Szemle, Jelenkor, Kalligram, Kortárs, Korunk, Látó, Liget,
Lyukasóra, Magyar Lettre Internationale, Magyar Műhely, Magyar Napló,
Mozgó Világ, Múlt és Jövő, Műhely, Műút, Napút, Opus, Palócföld,
Pannonhalmi Szemle, Pannon Tükör, Parnasszus, Partium, Prae, Sikoly,
Somogy, Spanyolnátha, Székelyföld, Szőrös Kő, Tekintet, Tempevölgy, Tiszatáj,
Új Forrás, Vár, Várad, Vár Ucca Műhely, Vigilia, Zempléni Múzsza

Lapunk előfizethető a szerkesztőségben,
terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető továbbá közvetlenül a postai kézbesítőknél,
az ország bármely postáján, a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban
és a Központi Hírlap Centrumnál

(Budapest, VIII. ker. Orczy tér 1., tel.: 06-1/477-6300; postacím: Bp., 1900).

További információ: 06-80/444-444; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.*, www.mondat.hu

Kiadja a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány
Felelős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke
ISSN 1585-3829

TARTALOM

■ SZEMLE

Markó Béla: <i>Házsongárdi kalauz</i> (Székelyföld, 2019/8.)	3
Szakács István Péter: <i>Az asszony</i> (Helikon, 2019/13.)	5
Biró Erika: <i>Ünnep</i> (Palócföld, 2019/2.)	11
Nagy Zsuka: <i>nem geográfia</i> (Bárka, 2019/4.)	12
Bányai Tibor Márk: <i>Kötőhártya</i> (Műút, 2019/2.)	13
Kustár György: <i>Születés</i> (Zempléni Múzsza, 2019/2.)	14
P. Maklári Éva: <i>Új világ született</i> (Vár, 2019/3.)	15
Székely Márton: <i>Nagyon fáj, de abba ne hagyd</i> (Alföld, 2019/7.)	16

■ TUDOMÁNYOSSÁG

Katona Csaba: „... nem fogadjuk el az ún. szabad és független tudományt.”	26
Demeter Márton: <i>Tudományetria – mumus vagy megváltás?</i>	40
Pataki Viktor: <i>Tudomány – elmélet(ben)</i>	49

■ KÉPREGÉNY

Jáger Attila: <i>Szolasztalgia</i>	64
------------------------------------	----

■ IDEGEN HORIZONTOK

Varga P. Ildikó: <i>Önmagukat elbeszélő szövegek</i>	70
Kiss Júlia: <i>Hatalomnyelvek</i>	80

■ KRITIKA

Ficsor Benedek: <i>Fától az erdőt</i> (Peter Wohlleben: <i>A fák titkos élete</i>)	88
Krizsai Fruzsina: <i>A gyógyulás receptje?</i> (Kuna Ágnes: <i>Nyelv, meggyőzés, gyógyítás</i>)	94
Kész Orsolya: <i>Érkezhet-e mondat akárhonnán?</i> (Bíró Annamária és Boka László szerk.: <i>Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írőcsoportosulások – 3.</i>)	98

Farkas Evelin: <i>Kalandozások a költészet szövetségének útjain</i> (Vaderna Gábor: <i>A költészet születése</i>)	103
Varga Katalin: <i>„Kinek esze, szíve, keze, mindig munkával van tele”</i> (Tüskés Tibor: <i>Válogatott bibliográfia</i>)	107
Németh Zoltán: <i>A regény új, transzkulturális korszaka</i> (Thomka Beáta: <i>Regénytapasztalat</i>)	112

■ REPERTÓRIUM

2019. július–augusztus (Zahari István)	117
Számunk szerzői	136

Makkai T. Csilla gyakornokunk Oláh János
Szerkesztői Ösztöndíjban részesült.

Lapszámunk borítója Jáger Attila képének felhasználásával készült.

Lapunk megjelenését támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap, Emberi Erőforrások Minisztériuma,

A Szépirodalmi Figyelő Alapítvány tevékenységet támogatja:

Nemzeti Együttműködési Alap, Emberi Erőforrás Támogatáskezelő,
Miniszterelnökség, Logobox, Fidel Coffee Kft.,
Green Collect Kft., TSPC Kft.

25nka
Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti
Együttműködési
Alap

MINISZTERELNÖKSÉG

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

SZEMLE

Markó Béla

HÁZSONGÁRDI KALAUZ

Világításkor átfordul a menny.
Lángoló szirmok a lábunk alatt.
Körös-körül már minden temető.
Nincs temetkezés, csak rátemetkezés.
Nőnek lefelé nekropoliszok.
Fejre állított felhőkarcolók.
Zsong a Házsongárd.
Sok csontváz-darázs.
Feküdtek itt már valakik.
Utána ismét valakik.
Akik nem itt, azok is itt.
Magyarok, magyarok, magyarok.
Majd egyre többen mások is.
Rétegelt halál mindenütt.
Kilátni sehogy sem lehet.
Egyik nyomja a másikat.
Nem temet, hanem rátemet.
Nem temetkezik, csak rátemetkezik.
Halálának is célja van.
Azt is mondhatnám, értelmes halál.
Nem ápol, hanem eltakar.
Élünk, mert emlékezünk.
Már útközben is könnyezünk.
A tegnap csupa ismerős.
Meválík, hogy holnap mi lesz.
Nincsen írás a koponyán.
Hogy mit beszélt, miről beszélt.
Valahogy mégiscsak beszélt.
Ki tudja, honnan jön a fű.
Ember volt itt minden fűszál.

Nem látszik rajta, hogy ki volt.
Lehetett férfi, nő vagy gyermek is.
Az is lehet, hogy körbejárt.
Magyar is volt már, majd román.
Ki tudja, hova sietünk.
Miért van ez a hegymenet?
Mindenki megkapaszkodik.
Előbb-utóbb a csúcsra ér.
Gyertyát gyújt, sír, silabizál.
Mégkönnyebbülten leereszkedik.
Mélységes mélyben napsütés.
Helikopter-leszálló is talán.
Valakire majd rátemetkezünk.
Valaki egyszer ránk temetkezik.
Holtunkban folyton fojtogat.
Ki fent van, az van legalul.
Idelent virág kapható.
Minden temető kaptató.
Elfogy a betű felfelé.
Más nevek, más nyelv, másféle kő.
Néhány évre még kibérelhető.

Székelyszőke, 2019/8.

Szakács István Péter

AZ ASSZONY

Esős, kora tavaszi délután volt. A vízcseppek kusza csíkokat rajzoltak az ablaküvegre. Akár az évek az arcomra, mosolyodott el az asszony halványan. Tekintete elmosódott tükörképéről a Sólýomkő felé rebent. A kopár domboldalt nézte. A szürkére koszolódott hófoltokat. A bokrok szálkás vonulatát a ködbe hajló gerincen. Sóhajtott. Lehellete homályos foltot hagyott az üveglapon. A lelkem, gondolta. Újból elmosolyodott. Gyerekkorában hallotta ezt a nagyanyjától, aki esténként, lefekvés után, csodás történeteket mesélt neki. A lélek a test csontkalitkájából ki-kiszökik a szabadba, így mondta a hajlott hátú, törekeny öregasszony. Páraként homálylik a fényes felületeken, ha pedig kedve tartja, messze illan. Az álom a lélek kóborlása a nagyvilágban. Későre járt. A ház körül sötétan kavargott az éjszaka. A csillagok bágyadtan hunyorogtak az égen. Riadtan feküdt az ágyban. Elképzelte, amint a lelke – apró, fénylő fátyol – össze-vissza szálldos a sötétség örvényében, házak érdes falához ütközik, szúrós faágak közt vergődik tehetetlen.

Azon az éjjelen nem merte lehunyni a szemét. Attól félt, ha elalszik, a lelke örökre eltéved a végtelen éjszakában. Évekig kísértették nagyanyja szavai, rémálmai voltak, rettegett a sötétben. Aztán megfeledkezett róluk. Mostanában azonban egyre gyakrabban jutottak eszébe. Már nem rémisztette a lehetőség. Néha, mint most is, mosolygott rajta. Így, ha innen messzire jutok, gondolta. Vajon az unokáim megrémülnek-e, ha elmondanám nekik, amit a lélekről mesélt a nagyanyám? Nem, ez kizárt dolog. Kitty és Marco már egy másik világban él, ahol a szavak elvesztették varázserejüket. Ahol játékká, illúzióvá vált minden. Elfordult az ablaktól, visszament a nyitott ruhásszekrényhez. Több napja készült már, hogy rendet rakjon benne. Régi, viseltes ruháit műanyag zsákokba tette. A kukázó cigánylányok talán egyiknek-másiknak még hasznát vehetik. A polcokon és vállfákon alig maradt pár viszonylag új ruhadarab. A fényképalbum a szekrény mélyén lapult. Amint a naftalinszagú félhomályban megpillantotta, legyőzhetetlen kényszert érzett, hogy kézbe vegye. Fehér műbőrborítója krémszínűvé fakult, az aranycirádák nagy része lekopott róla, de a fotókon mint ha nem fogott volna az idő, élénk színekben fénylettek a megsárgult

lapokon. Mintha tört döftek volna beléje, váratlanul a bordái közé nyilalt. Iszonyatos erő szorította össze a mellkasát. Pár pillanatig tartott az egész, ideje sem volt megijedni. Leült a földre, hátát a szekrény oldalának támasztotta, végigsimított az album puha borítóján.

Ez a tied – mondta Kázmér az esküvőjük napján. – Ebbe ragasztod majd bele a közös életünket megörökítő képeket. Ez, tudod, kimonodottan női dolog. Az asszony feladata a család összetartása, ha kell, ragasztóval is – nevetett rá incselkedően.

– Kázmér – suttogta önkéntelenül a délután sivár csendjébe. Egy darabig várákozott, aztán az első oldalra lapozott, a *Schmidt Fotográfia* műtermében készült, nagyméretű, esküvői képhez.

Az idős, kopaszodó fényképész már hosszú percek óta igazgatta őket. Hol a testtartásukkal, hol az arckifejezésükkel volt elégedetlen, hol mindkettővel.

– Próbáljanak egyszerre rám és egymásra is figyelni – sürgölődött körülöttük bosszúsan. – Úgy állnak itt, mintha próbábábuk volnának. Lazítsák el már magukat, mosolyogjanak, gondoljanak valami szépre. Elvégre ez az esküvőjük napja...

– A menyasszonyi csokor elhervad, mire végez velünk – szakította félbe Kázmér az öregember zsörtölődését.

Férje feszültsége őrá is áterjedt. Erősebben kapaszkodott a karjába.

A kép, ha sokára is, végül mégiscsak elkészült. Schmidt úr büszkén mutatta.

– Megérte a szenvedést. Száz év múlva is látni fogják, milyen fess párt alkottak maguk ketten – kacsintott rájuk cinkosan, miközben nagyobbik fia leoltotta körülöttük a fényszórókat. A díszletekkel zsúfolt műterem homályba merült.

Este, lefekvés után, az asszony arra a régi éjszakára gondolt. Olyan valóságértelmennek tűnt, mintha csak álmodta volna az egészet. Miközben Kázmér a menyasszonyi ruhájával ügyetlenkedett, érezte, mint sarjadnak fűzője alatt a verejtékcseppek. Még szűz volt. Eddig egyetlen egyszer sem engedte, hogy a férfi levetkőztesse. Most azonban magának kellett megtennie ezt, mert Kázmér sehogy sem boldogult a gombok és kapcsok rafinált rendszerével. A borgőzös, zavaros tekintetű férfit eltaszította magától. Gyorsan, határozottan mozgott, mintha egész életében ezt gyakorolta volna. A hosszú, jeges csillogású ruhakölteményt a szék karfájára terítette, s az ágy túlsó szélére húzódva figyelte, amint a férfi kapkodva vetkőzik, hogy végre beteljesíthesse a vágyát rajta.

Kimerülten ébredt, mintha egész éjjel le sem hunyta volna a szemét. Már nem esett. A párás égbolton higanyosan fénylett a napkorong. Kósza árnyakként madarak kerengtek némán a magasban. Szokása szerint hosszasan időzött a fürdőszobában. Aztán bevetette az ágyat, megfőzte a kávé, tett-vett a konyhában. Ez a nap is úgy indult, mint a többi, valami mégis nyugtalanította. A fényképek, gondolta. Leült a kifakult, barna bársonyfotelbe, kinyitotta a nappali üvegasztalkáján hagyott albumot. Istenem, milyen hamar teherbe estem! Ott állt a tömbháznegyed parkjában. Megdagadt lábát a cipő szorította. Két kezét valóságértlenül naggyá gömbölyödött hasára téve, bágyadtan bámult a fényképezőgép lencséjébe. Föltápáskodott a fotelból, s a falhoz támasztott fekete, műanyag zsákok elé térdelt. A gondosan összehajtogatott ruhákat kiszedte belőlük, de azt a könnyű, virágmintás kismamaruhát, amelyik a kedvence volt, nem találta közöttük. Pedig ott kellett lennie valahol, mégsem álmodhatta. Tisztán emlékezett, két évvel Gergő után Evelinnel is ezt viselte a legszívesebben. Keresgélés közben lánykori farmerszoknyája akadt a kezébe. A vastag, durva tapintású szövet éppen csak annyira volt kopott, amennyire egy eredeti farmernek lennie kellett. Miklós bácsi, az anyja testvére hozta Amerikából, amikor a disszidálása után először látogathatott haza. Akkor ő már tizenkettedikes volt. Ebben járt bulizni a Che Guevara Ifjúsági Ház diszkójába. Ott jött össze Kázmérral. A magas, szőke fiú a Református Kollégium diákja volt. Végzős, akárcsak ő. Azon a májusi estén, mintha a semmiből, egyszerre csak ott termett előtte a színes fények pásztázta cigarettafüstben.

– Táncolsz? – hajolt meg könnyedén. – Légy kegyes egy diszkóba tévedt trubadúrhoz.

Tetszett neki a fiú lazasága. Értelemről csillogó tekintete. Meg hát jóképű is volt, de erről mintha nem tudott volna. Vagy csak leplezte. Képtelen volt eligazodni rajta. Az együtt töltött hosszú évek során sem tudta igazán kiismerni.

Csüggedten gyűrte vissza a kiszedett ruhákat. A zsákokat a játszótér melletti szeméttárolóhoz vitte. Könnyűek voltak, mégis elfáradt közben. Visszafelé jövet újból a bordái közé nyilallt. Ezúttal többször, gyors egymásutánban. A szorítás is tovább tartott a mellkasában. Azt hitte, összeroppan. A korlátba kapaszkodva vánszorgott föl a lépcsőn. Az előszoba tükréből elnyűtt, mészfehér arc meredt rá. Alig ismert magára.

Este nem kapcsolta be a számítógépet. Nem akarta, hogy így lás-
sák. Tétlenül ült az ütött-kopott ergonomikus székbén, a fekete képer-
nyő előtt, s a sötétben a falióra ketyegését hallgatta.

Másnap reggel elment a körorvoshoz. Szép tavaszi idő volt. Az ég
szemkápíráztatóan fénylett. Friss szél fújdogált a hegyek felől. A Csere-
patak tajtékozva áramlott keskeny medrében.

A fiatal orvos alaposan megvizsgálta, majd laborvizsgálatra küldte.
Az eredményekkel a belgyógyászatra kellett mennie. Műszereket ag-
gattak rá, érthetetlen szavakat váltottak körülötte.

– A szívével van baj – mondta ki végül az ítéletet a csodadoktor hí-
rében álló, szakállas szívgyógyász. – Több infarktuson is átesett. Minél
előbb meg kell műteni. Bármelyik pillanatban leállhat a szíve.

– Nem – rezzent össze, s az a kislánykori rettegés újból elhatalma-
sodott rajta. – Nem hagyom, hogy felvágjanak!

– Egy ilyen beavatkozáshoz manapság már nem kell felnyitni
a mellkast – próbálta megnyugtatni az orvos.

– Akkor sem – makacsolta meg magát. – Írjon fel inkább valami
gyógyszert. Azzal majd elleszek...

– Ideig-óráig – mondta az orvos. – Ha újból rosszul lesz, azonnal
hívni kell a mentőt. Van, aki otthon magára vigyázzon? – fürkészte az
arcát gondterhelten.

– Van, doktor úr – vágta rá gyorsan. – A családom.

Hazafelé menet megállt a városi park mellett. Itt-ott már rügyeztek
a fák. A kanyargós sétányokon gyerekek játszottak önfeledten. Gergő
és Evelin, gondolta.

Otthon újból kinyitotta az albumot. Igen, ott voltak a parkban.
Gergő a kis, kétkerekű biciklijén sebesen pedálozott feléje. Épp csak
annyi ideje maradt, hogy lefotózza, mielőtt elterült a lábánál. Evelin
rózsaszín ruhácskájában, hajas babáját magához szorítva, komoly arccal
állt egy virágzó bodzabokor előtt. Továbblapozott. Gergő és Evelin a
karácsonyfa alatt, ajándécsomagokat bontogatva. Szülinapok, gyertyás
tortákkal. Gergő konfirmálása, Evelin első áldozása. Iskolai szereplé-
sek. A *Schmidt Fotográfia* műhelyében készült kicsengetési képek. Iste-
nem, milyen gyorsan felnőttek, párosodott be a tekintete. Az egyetemi
diplomaátadó ünnepélyek. Virágcsokrok, megilletődött arcok, magasba
hajigált diákkalapok. Továbblapozott. Kázmér és ő a 30. házassági év-
fordulójukon. A férjén látszik, hogy többet ivott a kelleténél. Ő meg alig
fér pár évvel azelőtt varrt kosztümében. Aztán egy csoportos, tengerpar-
ti kirándulás útikalauzokba kívánckozó fotói. Kázmér és ő elkésztően

öregek a fiatal párok társaságában. A családi képek mellé néhány munkahelyi is került. Kázmér a gyár tervezőműhelyében, ő a varroda külföldre dolgozó részlegén. Az album utolsó fényképe a nyugdíjas búcsúztatásán készült. Kezében hatalmas virágcsokrot szorongatva, félszegen mosolygott.

Sóhajtott. Az album fölött elnézett a semmibe. Gergőből informatikus, Evelinből nyelvtanár lett. Mindketten külföldre mentek dolgozni. A fiuk Torontóban, a lányuk Melbourne-ben él. Kint alapítottak családot. A menyé holland, a veje olasz. Azóta csak egyszer voltak itthon, még az unokák születése előtt. Gergőék Kittyjét, Evelinék Marcóját digitális fotókról és Skype-ról ismeri. Igaz ugyan, hogy hívták, az utazását is fizették volna, ő azonban fél repülőre ülni. Nekik meg nincs idejük hazalátogatni.

Az albumra nézett. Megtette, amire Kázmér az esküvőjük napján kérte. Kiválogatta, rendszerezte, a fehér, makulátlan lapokra ragasztotta a róluk készült fényképeket, mégis kudarcot vallott. A gyerekek után egy napon a férje is elment. Nem tudta, hova, mi lett vele, él-e még egyáltalán. Az is igaz, hogy Kázmér gyakran mondogatta, főleg, ha ivott, hogy egyszer itt hagyja ezt a kuplerájt, de nem vette komolyan a szavait. Aztán mégiscsak beváltotta a fenyegetését. Váratlanul, minden észszerű magyarázat nélkül tűnt el az életéből. Valahogy úgy, ahogy annak idején a részesévé vált. Az eltűnése után még hosszú időn át beszélgetett vele képzeletben. Néha még vitatkozott és veszekedett is vele, de aztán ennek is vége szakadt. Be kellett látnia, hogy magára maradt.

A szekrény mélyéből előkerült családi fényképalbummal azonban mintha minden megváltozott volna. Kázmér és a gyerekek újra együtt lehetnek vele. Más ez, mint a skypeolás, a telefonálás, a minden valóságos alapot nélkülöző képzelődés. Azok a köztük levő áthidalhatatlan távolságot jelentették, az album viszont a szétválaszthatatlan együttléte. Már nem számított, hogy a halál ott lapul a mellkasában, s bármelyik pillanatban összeroppanthatja a szívét. Az album új értelmet adott fogyó életének. Pontosabban visszaadta annak elvesztett értelmét. Nap mint nap föllapozta, órák hosszat merengett a képek fölött. Emlékei fölfrissültek, élettel telítődtek. Újból skypeolni kezdett gyerekeivel, unokáival, de egy szóval sem említette nekik a betegségét. Minek nyugtalanította volna őket, amikor úgysem tehettek volna ellene semmit? Közben pedig pontosan szedte a gyógyszereket, hogy minél tovább tarthasson ez a kegyelmi állapot.

Amikor visszament ellenőrzésre, a szívgyógyász a fejét csóválva külföldi gyógyszereket írt fel, amelyek, mint mondta, jóval hatékonyabbak, de sokkal drágábbak is, egy kisnyugdíjasnak nem telik rájuk a pénzéből.

– Nem számít, hogy mennyibe kerülnek – vágott az orvos szavába.
– A családom gondoskodik rólam.

Sikerült jó áron eladnia a nagyanyjától rámaradt Singer varrógépet, s az esküvőjükre kapott Herendi-étkészletet is. Az így nyert összeg egy részéből gyógyszert vásárolt, a többit betette a bankba.

Május eleje volt. A Súlyomkő felől virágillatú szél fújdogált. Dél-előttönként az asszony a tömbház mögötti padon üldögélt, ölében az albummal. Gyerekek találtak rá. Ott feküdt a pad mellett, mintha csak aludt volna. Az album kéznyújtásnyira hevert tőle, a gyepen. A szél tétován forgatta az üres, megsárgult lapokat. Valahol fent a magasban madarak kerengtek némán.

Helikon, 2019/13.

Biró Erika

ÜNNEP

Lenőtt. Egy éve már
hajad végében az a világ.
Már csak egy hétvégi gondolat, az egész
szalag mellett büszkeséged
dagadna, de elkap a gép.
A társaság marad, a rutin ugyanaz:
a hétfőtől péntekig élet befalaz.
Már nem frusztrál
a szomszédban szeretkező pár.
Nem te vagy egyedül,
csak mert ők falkában boldogok.
Ezt kerested, tied:
mint körforgalomban aprócska sziget.
Hetente szárítod, hajtogatod, felveszed,
hogy összegyűrje a centrifuga pénteken.

Palócföld, 2019/2.

Nagy Zsuka

NEM GEOGRÁFIA

rossz vagy, az én rosszam,
balladák dúlnak a szívemben.
tegnap megváltoztattad a profilképedet,
hosszabb a hajad, és mint kiskorodban,
a frufrudat előrefésülöd,
és új a szemüveged, a régi jobban tetszett.

alig jártam be földrajzóra,
a tanárnak szép, hosszú ujjai voltak,
és mindig csak zongorált,
mi meg a wc-ben tanultuk a törít.
ha bejártam volna, akkor tudnám,
vagyis, akkor tudtam volna,
hogy az a kurva nagy óceán.

7122 km, légvonalban, hozzád,
szóval, mégsem hiányzik a földrajz,
a mérőszalagok elszakadnak, a szív leáll,
a repülők járnak, te és én, másik földrész,
és ez sem csak geográfia.

Bárka, 2019/4.

Bányai Tibor Márk

KÖTŐHÁRTYA

Az élen túl az árnyék fedi a síkot,
az innenső oldalon fényes sáv húzódik
a vakolaton, a diszperziós festékbe száradt
hengersizál. A megfolyt anyag függőleges
ritmusában két túske meg öt korsó sör
éhgymorra. Hegyvidéki erdő, akáccal
tűzdelt bükkös, amelybe halvány átmenettel
türemlik a párkány. A homogén műanyagon
gyógyszerlevél két maradék szemmel,
gombelem feltépett dobozában. Kiég az izzó,
átereszti magán az utcafényt a sólámpa.
A bukó nap gyorsuló ívét elnyeli a földém.
Kontúrosodnak a felületek. A homlokzati
reflektor behorpasztja a pupillát. A pipettából
aláhulló csepp területekor beáll a csend.
Hetven százalékos alkoholtinktúra szikkasztja
repedtre a kötőhártyát. Az égés elsőként a látásé.
A kénmentes bor azonos mechanizmussal vezet
ismétléshez, mint az átfejtés acéltartályból
pillepalackba. A hibák a bor hibái. A borhibák
másnapra kiszellőznek, a talaj a hajszálgökök
körüli harminc méterig meszes, hézagos
ívben lassulnak a glicerincsíkok.

Műút, 2019/2.

Kustár György

SZÜLETÉS

Hallottuk a szót. talán értettük is.

de most

összeroskad a hamu a tálcában
a cigaretta pengéként szorul az ujjaid közé
a szavak füstként kavargó álcában
egymásba gabalyodva vergődnek
mint bálnák, akik Jónások elől menekülnek

Ott vagyunk, kezdetek gyász-miséjét üljük

együtt, mint akik kínból származnak
önmagunk ellen önmagunkat szüljük
Istenre rá- és tőle elborulva mint érő,
levágásra váró gabonarét
ami nem érti a sarló szerelmét

Hallottuk a szót.
előttünk sistergő dohánycsík.
De már csak pár nap
az aratásig

Zempléni Múzsza, 2019/2.

P. Maklári Éva

ÚJ VILÁG SZÜLETETT

(Egy kiállítás a „nagy háborúról”)

Láttam a gonoszt,
ahogy a halálba induló vonat
lépcsőjén még vigyorogva sejlett,
papírra rajzolta a tájat
a vértócsás ereknek,
a mocsárba gázoló lábnek.

Láttam a gonoszt,
ahogy lánggá gyúrta a szétlőtt
arcokat, mellet, koponyát, ahogy
a szuronyroham fergetegében
szatyorba szedte a hadizsákmányt.

Éreztem a szagát,
az aknavetők füstjéből áradt
a terem zajába temetkezve, ahogy a
sárba kapaszkodó kezek közül
kikotorva az élet illatát
kormos, sötét bőrére kente.

Hallottam a hangját,
a suhanást, a csattanást, a röhögését,
mikor az égbe robbant a repeszgránát,
mikor a szétszakadt gerincnek, vállnak
fájdalmát nyögték a kiüresedett ágyak.

Éreztem a könnyeket.
Arcomon folytak az anyák szeméből.
Lányok zokogása rázta a testem.

Te kétségbeesett jövő! Nyújtsd kezéd a múltnak!
Egy értő párbeszéd elengedhetetlen.

Vár, 2019/3.

Székely Márton

NAGYON FÁJ, DE ABBA NE HAGYD

Az utolsó reggel török popszámokat énekelt hamisan, és a haját igazgatta. Nem akart kikísérni a reptéri buszhoz, de rábeszéltem, illetve kifizettem a jegyét. Kerülte a tekintetemet. Életében először ment ki harisnyában és szoknyában. Azt mondta, hogy most mindenki kurvának nézi. Ha veled maradok, minden nap olyan lesz, mint ebben a harisnyában. Márpedig velem maradsz, mondtam.

Kiérünk a reptérre. Süt a nap, ne ölelgess mindenki előtt. Mindjárt jön a buszom visszafelé. Negyed óra, hová sietsz, mondom. Egy sportoverallos ember dohányzik a bejáratnál. Még találkozunk, ugye? Igen, mindenképp, lelkecském, ezt törökül mondja. A biztos halál előtti félszeg szerencsétlenkedést is mindig így képzeltem.

Mondjuk így, hogy miatta írom ezt, bár nem a nőkről szól minden, azt hiszem.

Amikor nyáron megismertem, teljes testes hidzsábot hordott, csak az arca látszott. Még tartotta a ramadáni böjtöt. Napi ötször imádkozott. Októberben meglátogattam Tiranában, addigra levette a muszlim ruhát. Azt mondta, hogy a helyi dervispáholy nagymestere üzenté neki a halálos ágyáról, hogy így szabadulhat meg igazán önmagától.

Búgócsigaszerű hangja van, és aranszínű szeme. Magas, majdnem száznyolcvan centi. Sötét rúzst hordott, ez albán dolog a sötét rúzs, elég kurvás.

Filmrendező akart lenni. Azóta nem tudom, évek óta nem beszéltem vele mélyebben. Hamar megunta a Skype-olást. Mindent hamar megunt, engem is. Most pincérnő Olaszországban. Az olaszokat unja. Nincsenek igazi történeteik, mondja, puhák, semmilyenek, felszínesek. Iszogatnak, sok pénzüik van, tíz évig egyetemisták, minden jó. Ő csak dolgozik, rossz a munkája, unatkozik. Egy kicsit csúnyább már. Túl magas az arccsontja, most így látom, és feltűnőbbek a bőrhibák.

Addigra nagyon elegendem lett Magyarországból. Otthagytam az állásomat, nem tudtam, mit csináljak. Télen majdnem megöltem magamat, tavasszal jobb volt valamivel, de semmiképp nem jó. Sokat ittam. Emlékszem a napra. A kanapén fetrengtem, nőkre gondoltam, egy sebet kapargattam a lábszáramon, és motivációs levelet írtam.

Az ösztöndíj jónak tűnt, két hónap rehab, pisztáciás baklava, mindenféle egzotikus nők nézegetése. Nyári egyetem. Bosznián keresztül ment a busz, egyszer állt meg egy autópályapihenőnél. Ősz szakállas muszlim férfiak teáznak és imafüzért morzsolnak. Savanyú férfiszaguk van, de nem ápolatlanok. Rövidebb az ima, amit szemenként mondanak, mint egy Üdvözlégy, lehet mondani folyamatosan. Az egyik almát eszik, maga felé fordítva húzza a kést a gyümölcsbőrbe. A legférfinább mozdulat. Egyben bekapja a levágott darabot.

Most is nyár van, szombat, ezért semmi dolgom. Szövegek és emlékek tolultak egymásra ma reggel, ahogy még félálomban a hajópadlón mozgolódó napfoltot néztem. Teljesen értelmetlen, hogy melyik szöveg vagy emlék honnan. A rádióban tőzsdehírek, az Iszlám Állam utolsó állásait számolják fel, tömegsírok, aztán egészséges életmód.

Borotválkozom. Csilingelve kiütögetem a szőrt a pengék közül a mosdókagylón. Mindjárt harminc éves vagyok. Borostás, kopott felnőtt. Krákogok, köpök egyet a mosdókagylóba. Arcszeszt csapkodok, sima képemre. Eszembe jut a hangja. És egy hetvenes évekbeli török popszám nyárról, fiatalságról és szakításról. Egy török romantikus filmben van, amit együtt néztünk. A valóság giccs. De nem ez a lényeg, hanem az, hogy most, ahogy eszembe jutott ez a zene, valami nagy egész részének érzem magam. Fekete teát főzök, Zsolnay-csészéből iszom. Beveszem az antidepresszánsokat. Leszedek a fogamról egy odaragadt teafüdarabot. A napfolt egy méterrel odébb került időközben.

Semmi nosztalgia. Nem róla van szó, csak általa. Múlt, jelen, körkörös ismétlődés. Emlékek és mindentől függetlenül beúszó szöveg, kép és dal furcsa együttállása. Egy ponton sűrűsödik minden, a Gaziantepi Egyetem ócska mosókonyhája mellett. Szűrős tülevelű izék és keserű, ázott teafü.

A benzinkútnál műszájú és műmellű eladónők árulják a sört és a cigit, szól a turbofolk. A buszon mellettem ülő aranyláncos, szomorú és büdös férfi vesz egy üveg vodkát, bekeveri narancslével. Kölyökkutyák döglött madarat tépnek szét. Szemüveges, hátizsákos német fiatalok cigit tekernek, idegesen nézegetnek, nehogy megbasszák őket. Isztambulból éjszakai busz a szír határtól ötven kilométerre, Gaziantepbe.

A középkorban itt mentek keresztül pisztácia, szárított rózsabimbó szagú és bajuszos rabszolganők Aleppó felé. Semmilyen város, modern, nagy. Ismert mandulakertjeiről, félelmetes pásztorkutyáiról, áttetsző

levelestésztájéjáról, és egy 2014-es, harminchét kendős nőt húspárává változtató Iszlám Állam-merényletről.

Az egyetem ízléstelen nagyelődójában két tagbaszakadt egyiptomival próbálok szót érteni. Ahmad és Mohammad. Ahmad arcán nagy fehér forradás ugrál, ha mosolyog. Odajön egy magas lány. Akvamarinszínű egészsztes hidzsáb, csillog. Bemutatkozik, furcsa hangja van, és szép szája. Zaklatott testbeszéd, túl sok smink, vastagkeretes szemüveg. Muszlim hipszter, ilyen is van. Viccesen beszél angolul.

A kezében a *Lolita* valami ismeretlen nyelven. Hát ez meg hogy fér bele, kérdezem, nevet. Mászkál, nem tudja, miért jött, kimegy. Az ilyen kendős lányoktól az időt se merem megkérdezni normálisan, de azért rákeresek a Facebookon. In a relationship. Csalódottan tovább lapozok a kazak lányokra.

Azt hiszem, az volt a lényeg, hogy igazából nem is ő érdekelt, hanem Fariza, az egyik kazak lány. Ezért jöttünk össze. Ha ő érdekelt volna, akkor semmi esélyem. A lényeg sosem középen van. Az igazi erotika sosem a pornó, hanem a pornóról szóló Wikipédia-oldal. Mindig egy-gyel mellé lőni a célnak, egy centivel a boldogság mellett lenni.

Általában a nem annyira szép nőket is nézegetem, ahogy pakolásznak, felnéznek, rendezgetnek mindent. Csodálatos kis izék. De Fariza tökéletes. Klónozni kéne, hogy mindenki ilyen legyen. Mások szerint tepsifejű, de nekem a belső-ázsiai török-mongol a tökéletes ember. A Kunságról beszélek neki, hogy ott úgy néznek ki az emberek, mint Belső-Ázsiában, nyilvánvalóan nem érdekli. Nagyon ártatlan lány, nagyon fiatal. Úgy nézel ki, mint a nagyanyám, mondom, nevet, olyan ívben kapja a szája elé a kezét, hogy csak azért feleségül venném, és leélném vele az életemet. Talán mégsem annyira ártatlan, mert pontosan érzi a helyzetet, hogy én most azzal csajozok, hogy egy nőt a nagyanyámhoz hasonlítok. Benne van a játékban.

A nyári egyetem csak nyaralás, ez várható volt. Húszéves, decens, jólnevelt, szűz és szűzies muszlimok, néhány kevésbé szűzies európai. Az egésznek semmi értelme. Szar oktatás, szar tanárok, szar programok, szar hely. Utálok a törököket. A kaja nem szar, bárányhús, padlizsán, baklava.

Dovile és Karina litvánok, Fariza és Guldana kazakok. Enisa bosnyák, Rim jordán.

A kampusz vendégháza egy dombon van, félúton a csúcs felé. Meredek aszfaltút visz föl. Helló domb, mondja Fariza, ahogy fáradtan elindul fölfelé. Odafönn a közös konyhában sült csicseriborsó és tea,

nézzük az Al-Jazirát, Izrael bombázza a palesztinokat, a muszlimok szívükre tett kézzel, teátrálisan sajnálkoznak, különböző átokformulák Allah nevével.

Miért fáj ennyire ennek a dombnak az emléke? Megint nem szentimentális, hanem sima fiziológiai fájdalom. Nem miatta, azt hiszem. Az a fájdalom, amit csak szövegek és emlékek tudnak kiváltani, meg kevés nő bizonyos szögből. Kazak vagy albán vagy bármi. Itt most albán.

A mosókonyhánál ülünk, teázunk, dohányzom, Háfizről okosodom valamit. Láncdohányzom, mindig ki akartam próbálni, milyen. Zúgnak a mosógépek, az ingem kifakult a török mosóportól. Körülötünk fenyőerdő, szűrős gömbszerű izék. Ázott dohány- és friss nőszag. Csepp alakú üveg teáscsészéből teázunk.

Úgy gesztikulál, mint azok, akik kamaszkorukban hirtelen nőnek meg, és felnőttkorukban nem tudnak mit kezdeni a végtagjaikkal. Arról beszél, hogy nem fél semmitől, csak a kutyáktól. Utálja az albánokat, de sose lenne hajlandó nem albán férfitől gyereket szülni. A kedvenc filmje az *Ürodüsszeia*, a kedvenc könyve nem jut eszembe. Ágota Kristófit olvas. Rosszul tud angolul és törökül is. Olaszul jól tud, mindenbe olasz szavakat fűz. Meglepően jól olvas, mint egy művész. Semmi tanulság, semmi társadalom. Az apja egyszer tizenhat éves korában kivette a *Bovarynét* a kezéből, felnyitotta, meglátta a megcsalás szót, így mesélte talán. Nagyon megverte.

Imádja az apját. Kamionos, feketén dolgozik. Nem komoly muszlim, de nem iszik. Láncdohányos, veszélyes ember. Kilencvenhétben a zavarágások alatt géppisztollyal védte a házat. Hétéves, hosszú lábú, fiús arcú kislány áll pizsamában a kertben, így képzelem. Odakinn hullanak a levelek, az észak-albán hegyek már kopárabbak, mint nyáron. A kert teli töltényhüvellyel.

Hajnali háromig a mosókonyhánál beszélünk. Összeér a vállunk, nem húzza el. Egy vallásos muszlim lánnyal kizárt, hogy legyen bármi, még a haját se látta férfi, és van barátja, folyton Skype-olnak. Író, műfordító, tud nyolc nyelven. Lehet, hogy hozzámegy. Azt magyarázom, hogy az idő nem lineáris, hanem egy nagy korong, minden egyszerre történik. Azt hiszem Borgest olvastam akkor. A magyar lányokat ilyen hülyeségekkel próbálok szédíteni, kérdezi. Elköszönéskor végigsimít az alkaromon, ő se tudja, mit csinál, összerezzen, elmegy.

Öntök még egy csésze teát, aztán kinyitom az ablakot. Varjúkárogás, valahol egy Messenger-hang. Rágyújtok, kiiszom a teát. Az üres csészebe hamuzok. Kinyitom a laptopomat, és ezt írom. Hétfőn mehetek vissza a hivatalba.

Amikor legutóbb beszéltünk, akkor is az apjáról mesélt, aki most depressziós, és ez még sötétebb erőszak formájában tör felszínre. Az anyja nem mosta meg a barackot, amit adott neki, ezért megpróbálta leszúrni egy késsel. Nem sikerült, úgyhogy felgyújtotta a kanapét. A család elmenekült a nagymamához, ő meg hazament Tiranából északra az apjához, és ápolta, főzött neki. Veled vagyok, apa.

Nem miatta írom, de valamenyire mégis. A nőkből néhány mondat marad. Hogy olyan vagyok, mint egy vicces regényszereplő, ahogy buszozgatók a Közel-Keleten és a Balkánon, ezt mondta. Ez eléggé idegesített, hogy szereplőnek tart, én nem elszenvedni akartam a történeteket, hanem szervezni. Mint az Olaszországban élő albán férfi, akitől elvettem, és akihez aztán visszament. Egy ideig milánói repjegyeket nézegettem, hogy megöljem mindkettőt. Ezt romantikusnak találta volna. Kicsit később elhagyta az író is.

Kitámolygok a tirnai Teréz Anya Nemzetközi Repülőtér váróterméből, fáradt vagyok, alig aludtam idefelé. Apró, fekete fénykarikák az októberi napsütésben. Sötétkék ég, füst, benzinszag. Betonszín, bunkerek, zöld dombok, ő. Minden, amiért jöttem. Olcsó bőrdzsekiben és lógós farmerban van, nincs pénze, és még ízlése sincs az európai ruhákhoz. Olyan megtörtnek néz ki. Túl sok smink. Cserepes a szája. Sötét rúzs. Fáradt vagyok, mondom. Te mindig fáradt vagy, mondja, és kedvesen megsimogatja az arcomat. Ez a másik mondata, ami megmaradt, az ő hangján maradt meg.

Belépünk a kis hotelszobába, ösztönösen zárom az ajtót. Rózsaszín falak aranyfröccsintéssel. A sarokban aranymázás gipszkarton angyalkalámpa. A poros franciaágy mindkét oldalán tükrök, a plafonra kéne még egy. Aludni vagy zuhanyozni akarok, mert Budapest és Belgrád között nem aludtam semmit a vonaton, se Belgrádtól idáig a repülőn, de már súlyos másodpercek teltek el, és látom a bal kezemet, ahogy a melltartóval szerencsétlenkedik.

Félig nyitva a szája mindig, ettől kicsit bután néz. A szemében pánik. Néhány hormontól duzzadó pattanás, kemény mellek alulnézetből. A sötétbarna harisnya féltényérnyi részen kiszakadt, láthatóvá válik a belsőcomb barnája és a comb fehérje közötti átmenet. Nagyon fáj, mondja, és minden erejével próbál eltolni magától, de abba ne hagy.

Nyáron, Törökországban úgy kezdődött, hogy az egyik este belém karolt, és azt mondta, menjünk egy kis kalandra az erdőbe. Török-angol keveréknyelven mondta.

Az egész tábor össze akar hozni minket. Hülyegyerekek, éretlenek, mi csak barátok, mondtuk. Sötét erdei kis földút vezet fölfelé a domb tetejére, tilos arra menni. Állítólag vadkutyák vannak, osszerezzen, menjünk vissza, félek, mondja. Belém kapaszkodik. Én is félek, de menjünk. A dombtetőn az egyetemi víztisztítónál leülünk egy betonplaccra. A város hangjai nem érnek el ide, csak néha egy-egy dobbanás Szíria felől. A szomszédos dombon katonai rádiótorony. Mögöttünk húszméteres, világító Atatürk-fej nézi a lenti lakótelepeket. A síkságon porviharok forgolódnak.

Fázik, bátortalanul átkarolom, egy muszlim lány soha. A fejemet két kézzel fogja. Hátratulom a hidzsábot, mintha sebről venném le a kötést. Nahát, neked van füled, mondom. A szája cserepes és sós.

Melléd ülhetek a buszon, kérdezem másnap óvatosan. Valami külön kirándulásra mentünk. Szürke hidzsáb. Igen, de csak barátok.

Innentől Fariza és a többi lány biodíszlet lett. Mindenki elől rejtegettük, mi van köztünk, de mindenki tudta. Esténként két-három órát beszélgetünk a mosókonyhánál. Be van kamerázva, nem lehet semmit csinálni. Össze-vissza mozgó szemmel, elnyíló vastag ajkakkal hadarja a sötét elméleteit az életről. Az a legnagyobb öröm neki, ha egy férfi örömét láthatja. Minden nő csak az első szerelmét szereti igazán, onnantól csak a gyerekei iránt vannak mély érzései. A házassághoz nem szeretet kell, hanem számítás. Valahol itt szerettem bele, azt hiszem. Az emlékeimben itt szeretek bele.

Felém szalad egy nagy pók, megrezzenek, tényleg kurva nagy pók. Tíz percig nevet rajtam, hogy Albániában ezért én lennék a köcsög. Megölni már tudom, hogy nem szabad, egyszer eltapostam egyet, egész nap nem szólt hozzám, és sírt.

Azt mondja, nem érez semmi félelmet, csak a kutyáktól. Sokat mesél az apjáról, meg arról, hogy milyen elcseszett hely Albánia. De ott is elterjed lassan, mondja, hogy ha egy lányt pofán vág a barátja, az a világ vége. Ez csak az MTV-ből meg Hollywoodból érkező baromság, mondja, próbál valami gyűjtőnevet találni minden nyugati puhányságra. Well, I know rape is terrible and everything, but it's not such a big deal. Az evolúciót csak a kommunisták találták ki, ha igaz volna, a Koránban is benne lenne. Ezen eléggé összeveszünk. Azzal provokálom, hogy lehet bárányt klónozni, nézzen utána. Nem,

lelket csak Isten adhat, mondja. De hát a báránynak nincs is lelke, mondom. Forog a szeme.

Két hét múlva vége, mondom neki, egy hét múlva vége. Szeptembertől lehet, hogy sosem látjuk egymást.

A bazárban élénksárga hidzsábot hord téglaszínű hátizsákkal. A rózsavízleparló mellett befordulunk a hangszerárusok utcáján a régi örmény negyedbe. Kiirtották mindet. Az örmény lakóházak ma divatos kávéházak. Fakóbarna kutyák lustálkodnak mindenhol, fél tőlük. Veszek neki sáfrányos-pisztáciás jégkrémet és egy csík gránátalmasűrítményt. Azt mondja, hogy az albán kamaszlányok menstruációs vért kevernek a férfiak vizébe, hogy örökre szerelmesek legyenek, de ötven százalék esély van arra, hogy a férfi szerelem helyett agyonveri a lányt.

Török klasszikus filmeket néztünk, Kuroszavát, meg valami horrort. Háfizt próbáltam neki értelmezni, azt szerette. Egy filmet se lehetett vele végignézni, nem tud koncentrálni. Félelmetes jeleneteknél eltakarja az egész képernyőt, hogy én se lássam.

A szobámban fekszünk, az egyiptomi szobatársam eltűnt valahová. A vörös hidzsábot veszi fel, alatta semmi, a kedvemért. Érzem a vékony selyem alatt a mellbimbóit, szokatlanul kicsik, és valahogy érzékenyek. Az álla alatt szemérmesen összetűzte a kendőt gombostűvel. Benyúlok a ruha alá, megcsókol. Megszólal a müezzin, eltol magától, sír. A barátom, az iszlám, mit tettem, nem érthetsz hozzám soha többé. Az íróasztalomon a napszemüveg mellett egy zacskóban húsz deka helyi édesgyökér. Nagyon szar az íze, mondom, javaslom büntudatra. Elneveti magát, de nem enyhül.

A tanfolyam vége után három napig egy isztambuli hostelben lakunk. Két izmos, sunyi képű török masszőr, néhány felcserélhető néger recepciós és egy vak macska. Te vak vagy, macska, kérdezem a macskát magamról megfelelkezve angolul, miért pont angolul, nem tudom. Mennyire aranyos és gyerekesen ártatlan vagy, mondja, soha nem lesz még egy ilyen jólelkű férfi az életemben.

Benyitok a zuhanyzóba, összerezzen. Az alutápláltságtól kilátszó bordákon és a magas medencén lecsorog a víz, bal kezének középső és gyűrűs uja között mellbimbó. Menj innen, beláthatnak a kis ablakon, nem vagyok olyan lány, ne gyere közelebb, mondja egy levegővel. Kapkod össze-vissza. Ráordítok, hogy you fucking stand over there, idiot.

Az utolsó este a hostel tetőteraszán ülünk. Nagyon tetszett, hogy úgy rám szóltál, mondja, nem, nem baj, ne viccelj már, nem vagyok porcelánbaba. Eddig büntudata volt miattam, hogy az iszlám, Isten, ilyenek, és a faluban otthon egy kurvának néznék, hogy összejött egy kereszténnyel. De most azt gondolom, mondja, hogy valamit, ami ilyen szép, nem tilthat Isten. Akkor majd találkozunk, kérdezem.

Végtelen energia szabadul fel benne, a szeme még örültebben forog. Azt mondja, hogy most az számít erkölcsösnek, amit belülről úgy érez, nem az, amit kívülről tanult. Muszlim a muszlimmal, hidzsáb, kendő, albán az albánnal. Most már nem így lesz, tudom, mit akar Isten, mondja. Idéz valami szúfi mestert. Good bye, left nipple, búcsúzóok a testrészektől este az ágyban.

Szeptemberben megbeszéltük Skype-on, hogy elmegyek hozzá. Mindennap beszélünk. Mindenki hülyének nézett itthon.

Hogy néz ki ez a lány, kérdezte valaki egy ivás alatt. Rögtön feleségül venném, gondolkodás nélkül, mondom bevérzett szemmel. Na, bebaszunk végre rendesen? Hol a pálinka.

Októberben elmentem hozzá Tiranába. Ha az apja tudta volna, hogy ott vagyok, valószínűleg baltát vág a fejembe. Három nappal azután, hogy hazajöttem, és egy hívás alatt közölte, hogy ezt ő így nem bírja, a nyári egyetemen, amíg nem vettem komolyan, sokkal vonzóbb voltam, és különben is, az iszlám. Fenyegettem, hogy odarepülök. Harmincezres telefonszámlát csináltam. Nagyon sokat ittam. Nyugtatót szedtem.

Volt egy lány. Harminchármas láb, vállalhatatlan arc, odaadó természet. Jó életerőtranszplant. Pár hónapig csak a kanapén fetrengtem megint, és nőkre gondoltam.

Még egy ideig beszélünk. Néha megsimogatta a fejemet álmomban, vagy mondott valami furcsán összerakott, életunt közhelyet mindenféle nyelvet összekeverve. Misztikus életem szerelmét csináltam belőle. Aztán egyik napról a másikra már ezt is untam. Máshogy is nézett ki. Arccsontja túlzottan robosztus és balkáni, a haj cigányos, a bőrhibák feltűnőbbek. Minden emlékem elfolyt, annyit ittam. A depresszió maradt.

Most mindenféle szöszök hullanak a fákról. Nem megy ki a fejemből ez a nyálás szám reggelről.

Egy nőt alapvetően azért basznak meg, amiért George Mallory hegymászó megmászta a Mount Everestet. Mert ott van. Sosem vettem komolyan az ilyen Erasmus-kapcsolatokat, alapvetően csak azért

történnék, mert mindenki unatkozik. Mi is azért jöttünk össze, mert unatkoztunk.

A George Bush sugárúti hotelban a vécét vödörrel kell lehúzni, egy hatvan wattos égő minden világítás, internet csak a közeli kávézóban van. A teraszon cigiznek, ő fürdik, meleg van. Az utcán csinos lányok sok sminkkel, miniszoknyában. Mellettük késsel született sötét cigányok bőrdzsekiben. Balkán, mediterrán, posztkommunista és közel-keleti keverék, a kohéziós erő az unalom és a reménytelenség. Képeket készít magáról egy szál harisnyában, hátrahúzza a lapockáit, így jó lesz, kérdezi. Fél órán át fésülködik, énekelget.

A régi pártnegyedben nutellás palacsintát eszünk Enver Hoxha sírjánál. A főtéren mászkálunk a szaúdi pénzből épült modern nagymecset és medresze mellett. Óriás betontömb, partizánemlékmű, úrhajóra emlékeztető ortodox katedrális. A mesterséges tó mellett csokolózunk, jobbra félhold, balra szétvizezt nyilvános vécé. Romkocsmákban apró kolbászokat eszünk joghurtos salátával, nem engedte, hogy disznót vegyek.

Az utolsó este újra a tiranai hotelszobában. Lehet, hogy soha nem látjuk egymást többet, soha nem érek így hozzá az arcodhoz, érted mit jelent ez, a halálodig már soha. Könnyezik, élvezem, hogy bántatom. Azt mondja, a gyereke nem lehet keresztény. Az én gyerekem meg nem lehet muszlim, mondom. Elalszik, az alvástól kerekesebb és gyerekesebb az arca, egyenlő időközönként érzem a lélegzését a válamon. A füles kérdésemet nagyon viccesnek tartotta. A betonplaccon ülünk, félig letolva a fejéről a hidzsáb. Gaziantep lakótelepei csillognak odalenn. Újra megcsókol. Gyűrött a füle. Ez volt az első és az utolsó, soha többé nem történhet ilyen, mondja. Kinevetem. A kis őrbódeből táskás szemű, géppisztolyos katona néz ki, nagyjából tizenkilenc éves, teát kavargat, különösebb meggyőződés nélkül elzavar minket. Elindulunk visszafelé a sötét földúton, le a hegyről a vendégház felé. Fogja a kezemet, már nem csak azért, mert fél a kutyáktól. A mosókonyhához érünk, nincs kinn senki éppen. Leülünk a kirakott székekre. Belém karol. Öt méterre a konyhában meccset néznek, ötven kilométerre háború.

Alföld, 2019/7.

TUDOMÁNYOSSÁG

A tudomány – nem mondunk sok újat ezzel – folyamatosan változásban van, és a tudomány az, mely akkor termékeny, akkor innovatív, amennyiben elsősorban az önmaga által feltett kérdésekre, saját maga érzékelt problémákra keresi a válaszokat, megoldásokat vagy ezek lehetőségét. Folyóiratunk legújabb összeállítás a tudomány kérdéskörét járja körül, sokkal inkább a tudományosságát, amennyiben ez utóbbi fogalom alatt a tudomány mindenkori közegét, működését és feltételrendszerét értjük. A tematikához születt tanulmányok a tudomány történeti és jelenkori autonómiájára kérdeznek rá, továbbá a tudománymetria jelenünkben visszatérően problematizált kérdéskörét járják körül, ahogyan a bölcsészettudományok jövőjét vagy lehetséges jövőjét illető kérdést is feltesszük. A tanulmányrovat mellett a kritikarovat olyan aktuális tudományos kötetek recenzióit gyűjti egybe, melyek meghatározóak a saját diszciplínájukon belül.

Katona Csaba

„... NEM FOGADJUK EL AZ ÚN. SZABAD ÉS FÜGGETLEN TUDOMÁNYT.”

Az akadémiai autonómia felszámolása 1949-ben

„Mondanom se kell, hogy én híve vagyok a tudományos kutatás szabadságának, de azért nincs igaza önnek, édes barátom. Nem elég jó hazafinak lenni, az mindenki lehet. De intelligens embernek azt mutatni is kell. Látja, ha ön nemzeti alapra helyezkedett volna a tanulmányában, magyar nemzeti alapra... [...] Mindenbe bele lehet és egy kis csalafintasággal bele is kell vinni a magyar vonatkozást. Próbáljuk csak. Scipió. Ugyebár erre bátran mondhatja az ember, hogy egy kicsit csángósan hangzik? Hazai magyar nyelven ezt a szót Scszipiónak ejtjük. Ennek aztán már nagyon könnyű olyan etimológiáját találni, amit a laikus is egyszerre elfogad. Scsipió, Csipió, Csipijó, azaz Csípi jól, vagyis, aki jól megcsípi Hannibált.”

(Móra Ferenc: *Hannibál föltámasztása*)

A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézetei 2019. szeptember 1-jétől az újonnan életre hívott Eötvös Loránd Kutatói Hálózat alá tartoznak. A rendkívül élénk és széles körű szakmai tiltakozást kiváltó döntés elleni érvelés, a tiltakozás egyik kulcsfogalma az autonómia, a függetlenség volt, hiszen mi biztosíthatná jobban a tudomány szabadságát, mint az Akadémia? E kérdéskört még inkább a figyelem középpontjába emelte az a tény, hogy az Akadémia autonóm volta éppen hetven évvel korábban, 1949-ben szenvedett csorbát nagyon súlyosan. De mit is takar ez az autonómia, miben foglalható össze a lényege, jelentősége?¹

Róna-Tas András szavai pontosan adják vissza a velejét, különös tekintettel az állam és Akadémia viszonyára: „A rendszerváltás utáni új alkotmány megkísérelte helyreállítani a társadalom és a tudomány közötti bizalmat. A korábbi, egy párt és ideológiája által irányított tudomány helyett kimondja: 70/G. § (1) A Magyar Köztársaság tiszteletben tartja és támogatja a tudományos és művészeti élet szabadságát,

1 Huszár Tibor, *A hatalom rejtett dimenziói. A Magyar Tudományos Tanács, 1948–1949*, Akadémiai, Budapest, 1995.

a tanszabadságot és a tanítás szabadságát. (2) Tudományos igazságok kérdésében dönteni, tudományos értékeket megállapítani kizárólag a tudomány művelői jogosultak. Ezt az alkotmányi helyet az utóbbi időben többen is támadták. Ugyanakkor mások nem vették figyelembe az Alkotmány 35. § (1) f pontját, amely kimondja: A kormány meghatározza a tudományos és kulturális fejlesztés állami feladatait, és biztosítja az ezek megvalósulásához szükséges feltételeket. Ez ugyanis világos munka- és kompetenciamegosztást ír elő. Leegyszerűsítve: a tudomány autonóm, a fejlesztés állami irányítású.”²

Az a tudomány fent vázolt szabadságát sértő nem kívánatos állapot pedig, amelyre a fenti citátum is utalt, ahogy már esett róla szó, 1949-től lépett érvénybe formailag, de már 1945-től erodálódott. Éles ellentét feszült Róna-Tas András megfogalmazása és az alábbi gondolatok között, amelyek a totális állam felügyeletét állítják a középpontba: „A múlthoz képest döntő változást jelent Akadémiánk célkitűzéseiben az a körülmény is, hogy nem elégszik meg a tudomány ápolásával és művelésével, hanem a kutatómunkának a megszervezése is feladatai közé tartozik. A polgári gondolkodás ezzel az elképzeléssel megértés nélkül, sőt ellenségesen áll szemben. Fél az irányítástól, az egyéni kezdeményezés megcsorbításától [...]. Szeretne megmaradni ismert anarchisztikus kutatási módja mellett, amelyről azt hiszi, hogy független.”³

A fent idézett szövegrészlet Rusznyák István (1889–1974) orvos, akadémiai elnök székfoglaló beszédének részlete, amelyet korántsem melleleg a Jozsif Visszarionovics Sztálin 70. születésnapja alkalmából tartott ünnepélyes díszülésen mondott el a Zeneművészeti Főiskolán, 1949. december 19-én. Rusznyák, ez az egyébként kiválóan képzett belgyógyász, épphogy elfoglalta az elnöki széket, hiszen a posztot bő két héttel korábban, november 29-étől töltötte csak be.

Először furcsán hangzik épp az autonómiájára oly büszke intézmény elnökének szájából a felvetés, hogy üdvözli a korábnál minden mértékben nagyobb állami beavatkozást, de tekintettel az évszámra, 1949-re, a magyar történelem ismeretében ez mégsem meglepetés. Rusznyák a behódoltatott, szovjetizált Akadémia élén a mindenható állampárt helytartójaként nyilatkozott, szavait pedig a meghívott vendégek buzgón támogatták hozzászólásaikban. Így a kiemelkedő citológus, Asen Hadziolov (1903–1994), aki nyers egyszerűséggel szögezte le azt, amit Rusznyák hozzá képest szinte szofisztikált módon fogalmazott meg:

2 Róna-Tas András, *Tudomány, Akadémia és piac*, Magyar Tudomány 167. (2006/8.), 998.

3 *Akadémiai értesítő*, LVII. kötet, 481. füzet, 1950, 25.

„Hívei vagyunk a tudomány pártosságának, a tervszerű tudománynak. Azt akarjuk, hogy a szocialista társadalmat szolgálja, és nem fogadjuk el az ún. szabad és független tudományt.”⁴

Ugyanakkor ma már ismert, hogy az Akadémia rosszabb sorsra is jutott volna. A patinás testület „államosításában” kulcsszerepet játszó Gerő Ernő (1898–1980) közlekedési miniszter 1949. június 17-én a pártállam három másik vezető politikusa, Rákosi Mátyás (1892–1971), a Magyar Dolgozók Pártja főtitkára, Farkas Mihály (1904–1965) honvédelmi miniszter és Kádár János (1912–1989) belügyminiszter számára írott feljegyzésében egyértelműen utalt arra, hogy a felszámolás gondolatával is eljátszottak: „Politikailag a jelenlegi helyzetben biztosítani lehet, hogy az ily módon újjászervezendő Akadémiának a vezetése (autonómia és titkos szavazás mellett) a mi kezünkben legyen. Erre a változásra szükség van, mert bár az Akadémia elhalatására vettünk irányt, az Akadémia halódva ugyan, de mégis létezik és esetenként bizonyos aktivitást fejt ki, amit kívülről nehéz irányítani.”⁵

Sajátos eleme e történetnek, hogy, az Akadémia felszámolását megakadályozandó, a Szovjetunió lépett közbe, amely a már rég átformált Szovjet Tudományos Akadémia partnerének határozottan a Magyar Tudományos Akadémiát képzelte el. Azt idővel a magyar fél is belátta, hogy e túlkapas ellen racionális érvek is szóltak: „1. Helytelen lett volna »román útra« lépni, az Akadémiát szétverni, mert akkor elveszítettük volna az intézmény anciennitásban rejlő értékeket. 2. Nem voltak és ma sincsenek olyan tudományos kádereink, akikkel a részben szétvert Akadémia helyeit feltölthetjük volna. 3. Számítanunk kellett az akkor még csak körvonalaiiban kialakuló népfront polgári rétegei oldaláról bizonyos jogosnak látszó ellenállással az Akadémia erőszakos szétvétele esetén. 4. Szembe találtuk volna magunkat még a haladó intellektuelek tekintélyes részével is.”⁶

A nem éppen pallérozott műveltségéről ismert Gerő a fentebb idézetteket az egyetlen olyan európai akadémiairól írta kíméletlen céltudatossággal, amelyet nem király, valamelyik felvilágosult uralkodó alapított, hanem egy magyar főúr kezdeményezésére jött létre.⁷ Mintegy

4 *Akadémiai értesítő*, LVII. kötet, 1949–1950, 23.

5 KÓNYA Sándor, *Gerő Ernő javaslata az Akadémia átszervezésére*, Magyar Tudomány 161. (2000/2.), 240–244.

6 Pótló János, *Harmadik nekifutásra. A Magyar Tudományos Akadémia „átszervezése”, 1948–1949*, Történelmi Szemle 1994/1–2., 92.

7 RÓNA-TAS, I. m., 998–999.

száz esztendő elteltével a gróf Széchenyi István elképzelései nyomán életre hívott Akadémia kiemelkedően erős bástyája volt a hazai tudományosságnak. A bethleni konszolidáció éveiben, nevezetesen 1928-ban a birtokába került gróf Vigyázó Ferenc vagyona: ez egyebek mellett 25 000 hold földet, négy kastélyt, két fővárosi bérházat, ezenfelül pedig több millió pengőt érő készpénzt, továbbá értékpapírt foglalt magába. Bár az örökösök az őket károsan érintő hagyatékozást nem fogadták el és perre mentek, a fent említett vagyon döntő többsége, mintegy háromnegyede mégis az Akadémiáé lett.⁸ Az így mintegy 16 millió pengő értéket képviselő Vigyázó-hagyatéék lehetővé tette, hogy évi 500–600 ezer pengőnyi jövedelem szolgálja közvetlenül a tudományos célokat: kutatásokat, pályadíjakat, kötetek megjelentetését.⁹

Ez a kétségtelen jelentős mértékű anyagi izmosodás meglehetősen stabil függetlenséget biztosított az Akadémia számára, azzal együtt is, hogy az állam a Horthy-korszakban is igyekezett irányt szabni a kutatásoknak, főleg az ideológiával óhatatlanul összekapcsolódó bölcsészettudományok területén. Az is kétségtelen, hogy több alkalommal volt példa arra, hogy – nem annyira tudományos, mint inkább azzal elegy vagy tisztán politikai – vonalon nyomást igyekeztek gyakorolni az Akadémiára olyanok, akiknek a működése nem szolgált a tetszésére.

Így 1933-ban felmerült a Magyar Fajbiológiai Intézet¹⁰ felállításának ötlete, mondván, hogy „a nyugati országokban máris diadalmasan bontakozó faji eszme tiszta foglalatát, s annak a nemzeti létre gyakorolt hatását az Akadémia falai közt is tudatossá tegye”.¹¹ A maga területén kiemelkedő szakember Méhely Lajos (1862–1953) zoológus, aki azonban idővel a fajelmélet konok hívévé szegődött, ennek nyomán illetve – szándéka szerint megsemmisítő – kritikával az Akadémiát, és főleg annak elnökét, az 1905-től a posztot betöltő Berzeviczy Albertet (1853–1936): „Az utóbbi időben az Akadémia egész szervezetére rátelepedtek a liberalizmus fojtó párái, megakadályozva a magyar faji géniusz kibontakozását és megerősödését. Azok a forró hullámok, amelyek Nyugat-Európában és Amerikában oly sikeresen ostromolják a liberalizmus omlatag pilléreit, megtorpantak a mi Akadémiánk kapujában, amelynek

8 *Uo.*, 998–999.

9 <https://mta.hu/hatteranyagok/a-magyar-tudomanyos-akademia-tortenete-105670?fbclid=IwAR1t-o0lwYEeAWABYc7kQWKR9mhDSDgyqrZ0jNJTOM5XVGAU9KgBMksXyxU>.

10 PAKSA Rudolf, *Zsidókérdésutató Magyar Intézet, avagy a „tudományos antiszemitizmus” Magyarországon*, *Múltunk* 63. (2018/1.), 4–49.

11 RÓNA-TAS, I. m., 998.

őrzői nem veszik észre, hogy egy új világ hajnala pirkad az égen. Nem hiszik, hogy a liberalizmus hamis doktrínája végérvényesen megbukott s egy új életforma bontogatja szárnyát. Nem látják, hogy a faji lélek feltámadott s a faji eszme viharos térfoglalását feltartóztatni többé nem lehet.”¹²

Az Akadémia viszont nem kívánta ezt a törekvést semmilyen formában segíteni, maga Berzeviczy teljesen elutasító volt a fajelmélettel szemben,¹³ helyette a tihanyi biológiai kutatóintézet alap kutatásainak támogatása mellett foglalt állást, aminek következtében viszont kiváltotta a szélsőjobbos politika és az azzal szövetséges sajtó egy részének bőszen haragját.¹⁴

Az ilyen és hasonló példák azonban korántsem vethetőek össze annak súlyával, ami 1945 után történt, pusztán azt mutatják, hogy az Akadémia működése során gyakran ki volt téve politikai természetű, nem tudományosan megalapozott kritikának is. A második világháborút követően már az súlyos válságot okozott, hogy a korábban stabil anyagi alapok több tényező együttes befolyása miatt elveszni látszottak: az egykor a Vigyázó-hagyaték részét képező földbirtokokat a földosztás során már 1945-ben államosították, a pénzben felhalmozott vagyont, csakúgy, mint az értékpapírban őrzött, 1946-ban lényegében teljes mértékig a dübörgő hiperinfláció áldozata lett, míg a további ingatlanvagyon zömét, így a bérházakat 1948-ban vették állami kezelésbe.

Az Akadémia helyzetét tovább súlyosbította (s a hatalomnak kapóra jött) a természettudomány neves képviselői közül a Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert (1893–1986) biokémikus és Bay Zoltán (1900–1992) fizikus állásfoglalása, akik egyébiránt teljes joggal vetették fel korábban is, ekkor is, hogy az Akadémia szerkezete túlzottan merev, a természettudományok művelői nem kapnak a valós súlyuknak megfelelő szerepet. 1945 nyarán ezért ők egy másik testületet hívtak életre Magyar Természettudományi Akadémia¹⁵ néven, ez a helyzet pedig egyre súlyosabb ellentétek melegágya lett. Ezt enyhítendő, az Akadémia egy természettudományos osztálya helyett kettőt szerveztek, a Természettudományi Akadémia húsz nem akadémikus tagját pedig

12 MÉHELY Lajos, *Berzeviczy Albert fajszeleléte*, Held János, Budapest, 1933.

13 GALI Máté, *Berzeviczy Albert a zsidókérdésről és a numerus claususról*, Veritas Évkönyv 2016, sorozatszerk. SZAKÁLY Sándor, szerk. UJVÁRY Gábor, Veritas – Magyar Napló, Budapest, 2017, 65–85.

14 RÓNA-TAS, I. m., 998–999.

15 CAVALLIER József, *A Magyar Természettudományi Akadémia*, Irodalom, tudomány: a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság folyóirata 1. (1945/1.), 117–123.

akadémikussá avatták. Az 1946. július 24-én elnökké választott Kodály Zoltán „másodelnöke” Szent-Györgyi Albert lett.¹⁶

Bár így az ellentétek elsimultak, a kommunisták akadémiai autonómia elleni törekvése viszont növekedett. 15 új tag, így például Lukács György (1885–1971) filozófus és Molnár Erik (1894–1966) történész egyéni szavazás nélküli, együttes felvételét követelték, majd az MKP 1946. évi kongresszusán Lukács György az egyetemeket és az Akadémiát „a reakció fellegvárainak” nevezte. A lélektani nyomást anyagi is követte: az állam a támogatás komoly mértékű csökkentését is kilátásba helyezte, aminek bekövetkezése lehetetlenné tette volna az Akadémia működését. Az autonómia törekeny voltát élesen mutatta meg, hogy 1947 tavaszán az Akadémia könyvtárába behatoltak az ÁVO emberei, és egy szovjet katonai különítmény segítségével nekiláttak a „fasiszta, szovjetellenes, sovíniszta, antidemokratikus és antiszemita irodalom” kiválogatásának, majd elkobzásának, végül megsemmisítésének. Ennek mintegy 4000 kötet esett áldozatul.¹⁷

Ilyen előzmények után aligha meglepő, hogy az Akadémia megszűnésének lehetősége 1948-ra fenyegető közelségbe került. Kállai Gyula (1910–1996) képviselő 1948. február 2-án nem is burkoltan utalt erre az Országgyűlésben: „Ha a Magyar Tudományos Akadémia nem tud felfrissülni és a mai idők követelményeinek megfelelni, gondoskodni kell arról, hogy ezt a missziót helyette más tudományos szerv töltsse be.”¹⁸

A szavak mögött határozott szándék húzódott meg. Hiszen egyetlen autokrata, a demokratikus kereteket mindinkább formalitássá silányító, durva centralizációt erőltető rendszer sem engedheti meg magának autonóm szervezetek létezését, valamint azt, hogy ezek a független gondolkodás bázisai, adott esetben mentsvárai legyenek. A formális cél egyértelmű volt: a párt hivatalos elképzelései szerint a reakciós (fasiszta stb.) akadémia megreformálása – amely nyilvánvalóan Rákosi Mátyás hathatós segítségével történik – után végre utat kaphat a korábban elnyomott modern magyar tudomány, mely a szovjet eredményekre épül majd, a dolgozó népet fogja szolgálni, olyan témákkal fog foglalkozni, amelyek segítenek a kapitalizmus elleni küzdelemben.

16 BAROTÁNYI Zoltán, *Szellem és erőszak: Így darálták be a Magyar Tudományos Akadémiát*, Magyar Narancs 2018/28., <https://magyarnarancs.hu/tudomany/szellem-es-eroszak-112319>.

17 Hasonló eljárásra hoz példákat Nagy Gábor: NAGY Gábor, *Ítéletek „fasiszta” könyvek miatt*, ArchivNet 10. (2010/3.), http://www.archivnet.hu/hetkoznapok/iteletek_fasiszta_konyvek_miatt.html.

18 Kállai Gyula felszólalása. Országgyűlési napló, 1948. 02. 23.

Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy innentől kezdve minden lényegi kérdésben a (párt)állam hoz döntést: a tudományos kutatás szemléletét, irányait ők határozzák meg, hogy a kutatók kivel dolgozzanak együtt és hogyan, hol publikáljanak, nem szólva a személyi kérdésekről. Röviden: felszámolják az Akadémia autonómiáját. Ismét Kállai Gyulát idézve: „Az új magyar kultúrpolitika kialakításában igen jelentős hely illeti meg egyetemeinket és tudományos intézményeinket. Egyetemeink és tudományos intézményeink, főleg a Magyar Tudományos Akadémia falai között igen elevenen él még a reakció szelleme.”¹⁹

A Magyar Dolgozók Pártja, az állampárt az állami segélyeken tengődő Akadémia mellett 1948. szeptember 5-én életre hívta a Tudományos Tanácsot (a rövid életű Tudományos Bizottság működését követően²⁰). Ezt elvileg a mindenkori miniszterelnök (jelen esetben Dinnyés Lajos) felügyelte, a gyakorlatban azonban egy hattagú pártkollégium irányította, amelynek tagságát Gerő Ernő, Révai József (1898–1959), a Szabad Nép főszerkesztője, Kossá István (1904–1965) iparügyi miniszter, Hevesi Gyula (1890–1970) vegyészmérnök, az Országos Találmányi Hivatal elnöke, Lukács György és Alexits György (1899–1978) matematikus, a Tanács főtítkára alkotta, az élen a legbefolyásosabb Gerővel.

Mindezen folyamat teljes mértékig szembement az Akadémia féltett autonómiájával. A Tudományos Tanácsnak egyebek mellett kezdetől fogva egyik elsődleges célja volt a saját kutatóintézeti hálózat kiépítése,²¹ ezen felül pedig a megszüntetendő Akadémia pótlását látták benne. Számolni kellett azonban az Akadémia ellenállásával, hiszen ott az autonómia hívei természetesen abszolút többségben voltak. Az elnöki széket, ahogy már esett róla szó, 1946 nyarán Kodály Zoltán foglalta el, aki szintén a függetlenség, az akadémiai autonómia elvének következetes képviselője volt. Nem véletlen, hogy Alexits György egyenesen „ellenséges magatartású”-nak nevezte őt.²² Kodály magatartását (egyúttal mozgásterének határait) kiválóan példázza, hogy amikor 1949 augusztusában Gerő utasítást adott, hogy az újjáépített Lánchídról a koronás címereket el kell távolítani, és a helyükre az új népköztársasági címert kell elhelyezni,²³ akkor legalább az oroszlánfős zárókövek megmentése érdekében tollat ragadott: „Az oroszlánfős zárókövek nem csupán

19 Kállai Gyula felszólalása. Országgyűlési napló, 1948. 02. 23.

20 Pótló, *I. m.*, 80.

21 *Uo.*, 88.

22 *Uo.*, 99.

23 *Források a Lánchíd újjáépítésének történetéhez (1947–1949)*, Levéltári Közlemények 2002/1–2., 243–264.

díszítő elem, hanem a kapunyílás nyomatéka s ezt a göcot jelentőség-teljesebbé teszi, úgy, hogy architekturai szerepe is van. Ez az oroszlánfó a megterhelés kifejezője. Nélküle a címer nyomaték nélkülinek és így erőtlennek hatna.”²⁴

A Tudományos Tanács jelentőségét kellőképpen érzékelteti Kondor Imre (1911–1990) filozófiai író, a Nemzeti Parasztpárt egykori képviselője alábbi, 1949. januári felszólalása: „Amíg népi demokráciánk gazdaságilag és politikailag sokat fejlődött és elég ütemesen haladt az elmúlt négy esztendő alatt, addig a magyar tudományos élet fejlődése nem tartott lépést evvel az ütemmel egyrészt annak az anarchiának örökségeként, amely a tőkés termelési rend folytán a felszabadulás előtt volt, másrészt a háborús bajok következtében is. A nemrég felállított és működő tudományos tanács ennek a helyzetnek megváltoztatásában igen nagy szerepet játszik és a tervszerűség bevezetésével rövid idő alatt máris igen jelentős eredményekkel dicsekedhetik. [...] Fel lehetne itt vetni azt a kérdést, hogy amikor a magyar tudományos tanács önálló kezdeményezésekkel megindítja végre a helyes magyar tudománypolitikát és a magyar tudomány fejlődésének ügyét kezébe veszi, hogyan viszonyul ehhez a tanácshoz a Magyar Tudományos Akadémia, és mi lesz a szerepe a jövőben ennek az akadémiának, amely egy-két személyi változástól eltekintve, a demokrácia négy éve alatt még egyáltalán nem bizonyította be azt, hogy több akar lenni egy muzeális történelmi leltárnál, hiszen az akadémiának a gyakorlati élet és egész demokratikus fejlődésünk eddig még nem sok hasznát látta.”²⁵

E felszólalás, Kállaiéhoz hasonlóan, még csak nem is palástolta a hatalomnak az Akadémiával szembeni ellenérzését. S ahogy Rusznyák példája is mutatja, a politika szövetségest talált a tudóstársadalom képviselői között is, akik legalizálták, sőt aktívan segítették az autonómia felszámolását. Így a Tudományos Tanács titkára, a meggyőződéses kommunista Alexits sem véletlenül lett a megújított MTA főtítkára 1949 végén. Ekkorra a Tudományos Tanács már hatékony „munkát” végzett: megrostálták az Akadémia korábbi tagságát: nem „csak” az Akadémiáról, az egyetemekről is eltávolították az ideológiailag nem megfelelő, „reakciós” embereket, „jobboldali elhajlókat”. Nem pusztán a háború alatt például a nyilasok mellett elkötelezett, kompromittálódott

24 Kodály Zoltán, a Művészeti Tanács elnökének levele Bebrits Lajos közlekedésügyi miniszterhez. Budapest, 1949. augusztus 19. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. XIX-H-1-gg. Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium. Közúti Főosztály, Lánchíd újjáépítésének iratai. 27. doboz 16.

25 Kondor Imre felszólalása. Országgyűlési napló, 1949. január 18., 329–330.

tudósokat sújtották kizárással, hanem a polgári-jobbközép gondolkodás mérsékelt képviselői is ugyanerre a sorsra jutottak. De a tisztogatás csak a kezdet volt, a cél, ha már a megszüntetés lekerült a napirendről, az volt, hogy az Akadémiát szovjet mintára formálják át, totális állami kontroll mellett.

Ezt a teljes ellenőrzést pedig már a Tudományos Tanács is alkalmazta, amint azt az alábbi esettanulmány mutatja. Vadász Elemér (1885–1970) geológus, a Magyarhoni Földtani Társulat elnöke kérte és a Magyar Tudományos Tanácshoz is eljuttatta 1949. június 24-én az egyébként Zsofinyecz Mihály (1906–1986) nehézipari miniszternek címzett kérést, miszerint egy New York-i ásványi nyersanyaggal foglalkozó nemzetközi konferenciára (United Nations Scientific Conference on the Conservation and Utilization of Resources) szeretnék elküldeni az oda meghívott Szádeczky-Kardoss Elemér (1903–1984) geológust, Kossuth-díjas egyetemi tanárt az év augusztus 17. és szeptember 6. között. Alexits a feljegyzést továbbította Zsofinyeczhez június 30-án, azzal, hogy Szádeczky-Kardoss („aki különben igen becsületes párttonkívu”) kiküldetését ne támogassák, mert „könnyen elhangozhat olyan elszólás, amelyből az imperialisták bőséges hasznot húzhatnak”. Ráadásul javasolta, hogy más kiküldésének az ötletével se terheljék a titkárságot, „hiszen [...] olyan sziklaszilárd geológus kommunistánk, aki az ott bizonyára megjelenő kémek ellen teljesen fel volna vértézve, nincs”.²⁶ Gerő, aki másolatban maga is megkapta, egyetértőleg láttamozta a felterjesztést.

Az így működő Tudományos Tanács volt tehát az, amely az alábbiakban összegezte az Akadémiát illető működését: „Módszerünk lényege tehát abban áll, hogy az Akadémiát csupán »korszerűen átszervezzük«, valójában azonban azt érjük el az átszervezéssel, hogy a reakciós elemek (1-2 elszigetelt kivételtől eltekintve) teljesen eltűnnek, s az Akadémia a párt intencióinak megfelelően irányíthatóvá válik anélkül, hogy a régi Akadémiát formálisan szétvertük volna.”²⁷ Mindezt pedig ennek szellemében: „Döntő fontossága van természetesen annak, hogy az Akadémia elvi vezetését a Magyar Tudományos Tanács pártkollégiuma lássa el. Ilyen módon válnék lehetővé, hogy egyes fontos ideológiai kérdésekben az Akadémia összes ülése mintegy a párt szócsöveként dönthessen, tudományszervező tevékenységet gyakoroljon titkárságán

26 HORVÁTH Zsolt, *Jobb félni, mint megijedni. A Magyar Tudományos Tanács, 1949*, <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/92-03/ch12.html>.

27 Pótvó, I. m., 99.

keresztül és megszüntesse a mai helyzetet, amelyben az Akadémia önképzőkör, a Tudományos Tanács negyedrészen akadémiai, háromnegyed részben pedig tekintélyes adminisztratív szerv.²⁸

Talán mindennél érzékletesebben jellemzi az Akadémia megújításának nevezett eljárást Alexits Rákosinak írt beszámolója, amely arról szól, hogy mi történt akkor, 1949. október 28-án, amikor az Akadémia Igazgatótanácsa az új alapszabályt és a névsort megismerte. A feljegyzés e részletének főszereplője Voinovich Géza (1877–1952) irodalomtörténész, 1935-től az Akadémia főtitkára (s bizonyos értelemben Arany János rokona is, hiszen Arany László özvegyének, Szalay Gizellának a második férje volt): „Az Igazgatótanács ülése volt az összes ülés próbaköve, mert ezen olyan tömény reakciók is részt vettek, mint Eckhardt Sándor, Navratil Ákos, Varga István, Andreánszky Gábor. Ugyancsak itt mutatkozott meg az is, hogy Voinovich, mint meggyőződéses opportunist, »őszintén« átvált-e hozzánk, vagy pedig csak úgy tessék-lássék kooperál velünk. Nos, Voinovich, mint az ügy előadója és az Igazgatótanács tárgyalásának tulajdonképpeni vezetője, hazudott, csalt, hamisított és intrikált a mi javunkra. Hazudott, csalt és hamisított.”²⁹

Az ilyen körülmények között „megújított” Akadémia 1949. november 29-én tartotta első közgyűlését. Ekkor lett az elnöke Rusznyák István (aki 1970-ig maradt e poszton), a főtitkári pozícióval pedig a fenti megalkuvása ellenére félreállított Voinovich Géza helyett Alexits György lett (aki viszont csak 1950-ig maradt a helyén). „Hatalmas föladatokat várnak a Tudományos Akadémiára, s hogy ezeket sikerrel teljesíthesse, a magyar dolgozó nép összességére támaszkodnak, elsősorban annak élcsapatára, a Magyar Dolgozók Pártjára és népünk bölcs vezetőjének, Rákosi Mátyásnak iránymutató támogatására. Ezzel a segítséggel feladatainkat meg fogjuk oldani, hogy kiérdemeljük azt a hatalmas támogatást, amelyet népi demokráciánk a tudománynak juttat” – nyilatkozott elégedetten és határozottan az új elnök.³⁰

Már csak a törvény megszavazása volt hátra. Andics Erzsébet (1902–1986) történész, a Magyar Történelmi Társulat elnöke 1949. december 12-én elhangzott magabiztos szavait megőrizték az országgyűlési naplók „[...] a Magyar Tudományos Akadémiának egy tiszteletteljes, reakciós, népellenes politikai és társadalmi rendszer volt a stupid

28 Kónya Sándor, *A Magyar Tudományos Tanács (1948–1949)*, MTA Könyvtára, Budapest, 1998, 185.

29 Pótvó, *I. m.*, 103–104.

30 Rusznyák István nyilatkozata, MTI Belföldi hírek. 1949. november 30., 7 óra 20 perc.

támasza: ez okozta azt, hogy tudományos színvonala is annyira süllyedt, hogy tudománytalansága szinte közmondásszerű volt. [...] A törvényjavaslat mindenekelőtt kimondja, hogy a Magyar Tudományos Akadémiának társadalmi haladást kell szolgálnia. Ez még nemigen fordult elő a Magyar Tudományos Akadémia történetében. A társadalmi haladásnak az ország összes tudományos erőit kell mozgósítania a szocialista társadalom megteremtésére.”³¹

Három nappal később, 1949. december 15-én az országgyűlés megszavazta az 1949:XXVII. törvényt.³² A Magyar Tudományos Tanács működését ezzel 1949. december 15-én befejezte. Az Akadémiából egy marxizmusnak megfelelő formátumú, pártállami irányítású szervezet lett. Ezzel teljesült Gerő felvetése: „a MTT-t össze kell olvasztani a Magyar Tudományos Akadémiával oly módon, hogy lényegesen megreformáljuk a Magyar Tudományos Akadémiát. A pártkollégiumot ennek megfelelően át kell alakítani úgy, hogy ott többségben kommunista tudósok legyenek. Az egészet ez év végéig végre lehet hajtani.”³³ Létrejött a szovjet típusú akadémia, amely autonómiáját elvesztette, ugyanakkor azonban „a szervezetétől és funkciójától korábban idegen államhatalmi szerepet is kapott: »tervszerűen irányítja legfelsőbb fokon az elméleti és az alkalmazott tudományok művelését«. Feladata lett az országos tudományos terv kidolgozása, a tudományos utánpótlás biztosítása, az új, egységes és központosított tudományos minősítés, a tudományos egyesületek és társaságok felügyelete, a tudományos könyv- és folyóirat-kiadás irányítása.”³⁴ A határozatokat ettől kezdve a közgyűlés helyett az elnökség hozta, s az osztályok ügyeiben nem a tagok szavazata, hanem az elnökség döntött. 257-ről 131-re csökkentették az akadémiai tagok számát: a régi tagok többségét, konkrétan 122 főt pedig tanácskozó taggá nyilvánították – lényegében kizárták.³⁵

Az új világ tudományának centralizált voltát pedig ékesen példázza, hogy 1950-ben Magyarországon is megjelent a *Sztálin és a szovjet tudomány* című „alapl mű”,³⁶ benne ilyen tanulmányokkal: *Sztálin és a törté-*

31 Andics Erzsébet felszólalása, Országgyűlési Napló, 1949., 12. 13., 412–414.

32 PÓTÓ, I. m., 106.

33 KÓNYA, *Gerő javaslata*.

34 <https://mta.hu/hatteranyagok/a-magyar-tudomanyos-akademia-tortenete-105670?fbclid=IwAR1t-o0lwYEeAWABYc7kQWKR9mhDSDgyqrZ0jNJTOM5XVGaU9KgBMksXyxU>

35 <https://mta.hu/hatteranyagok/a-magyar-tudomanyos-akademia-tortenete-105670?fbclid=IwAR1t-o0lwYEeAWABYc7kQWKR9mhDSDgyqrZ0jNJTOM5XVGaU9KgBMksXyxU>

36 Sz. I. VAVILOV – P. N. POSZPELOV, *Sztálin és a szovjet tudomány*, Szikra, Budapest, 1950.

nettudomány, Sztálin és az irodalom kérdései, Sztálin és a micsurini agrobiológia, Sztálin és a szovjet kohászat. A kötet első írása ez volt: A Szovjetunió Tudományos Akadémiája üdvözli Sztálin elvtársat.

Az Akadémia tehát teljesen új rendszerben kezdte meg működését, ezek egyik fontos eleme volt az égisze alatt működő és onnan ez évben, 2019-ben elvett kutatóintézetek életre hívása. Lehetne mondani, hogy EZÉRT vált szovjet típusú akadémiaiá, ez az állítás azonban nem állja meg a helyét. Pótó János is felhívta már a figyelmet arra, hogy sok új intézetet csak átvettek, így a Kelet-európai Intézet (korábban Teleki Pál Tudományos Intézet) úgy szűnt meg, hogy romjain jött létre az Állam- és Jogtudományi, a Történettudományi és a Nyelvtudományi Intézet, továbbá a Földrajzi Könyv- és Térképtár.³⁷

Az Akadémia-reformnak nevezett átalakítása később több ízben is napirendre került. „Nem lesz egyszerű feladat megoldani az Akadémia reformját. [...] A cél világos. A hozzá vezető út is az. A végrehajtás tempóját a lehetőségekhez kell igazítanunk”³⁸ – e magvas gondolat nem mástól, mint Kádár Jánostól származik 1969-ből. Ez évben a 2019-ben oly sokszor elhangzó érvelésre hasonló gondolatokat fogalmazott meg Aczél György (1917–1991), aki 1956-tól a kulturális élet legbefolyásosabb figurája volt: „Vita folyt – és részben folyik ma is – arról, hogyan ítélték meg a felszabadulás után létrehozott tudományos bázisunk szervezete. Helyes volt-e önálló kutatóintézetek hálózatának kiépítése, nem lett volna célravezetőbb, ha az egyetemeken és a nagyüzemek keretében építjük fel tudományos kutatóhelyeinket?”³⁹ Ahogy máshol fogalmazott: „A Központi Bizottság mai ülését megelőző vitákban egymástól élesen különböző nézetek csaptak össze az Akadémia helyzetének, szerepének, szervezetének, jövőjének kérdéseiről is. Elhangzottak olyan javaslatok, hogy az akadémiai kutató intézmények igazgatását vegyék át a szakminisztériumok, illetve a Művelődésügyi Minisztérium, és a mi akadémiánk is amolyan kutatóhelyekkel nem rendelkező szellemi központ, francia típusú akadémia legyen.”⁴⁰

Erre végül nem került sor, de a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának az 1969. évi XVI. sz. törvényerejű rendelete az akadémiai főtitkár posztot átalakította. Az elnököt, ahogy korábban, továbbra is

37 Pótó, I. m., 89.

38 KÁDÁR János, *Megvannak a nyugodt munka feltételei = A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tudománypolitikai irányelvei*, Kossuth, Budapest, 1969, 4.

39 ACZÉL György, *Tudománypolitikánk irányelveiről = A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tudománypolitikai irányelvei*, Kossuth, Budapest, 1969, 10.

40 *Uo.*, 11.

a közgyűlés választotta meg, a főtítkárt viszont már a kormány nevezte ki, ami egyértelmű jele a közvetlenebb állami irányításnak.⁴¹

Valódi reformokra a rendszerváltás hajnaláig kellett várni. 1989-ben a közgyűlés rehabilitálta a negyven évvel korábban méltatlanul kizárt akadémikusokat.⁴² Az 1994. évi XL. törvény 1. §* (1) szerint a „Magyar Tudományos Akadémia (a továbbiakban: Akadémia) önkormányzati elven alapuló, jogi személyként működő köztestület, amely a tudomány művelésével, támogatásával és képviselésével kapcsolatos országos közfeladatokat lát el, míg (4) úgy fogalmaz, hogy „Az Akadémia köztestületének kutatói munkájukat tudományos meggyőződésüknek megfelelően végzik. Ezzel ellentétes tevékenységre nem kötelezhetőek. Tudományos eredményeiket szabadon tehetik közzé, ha ezzel mások törvényes, különösen a szellemi tulajdonra vonatkozó jogait nem sértik.”⁴³

Mindez teljesen más viszonyokat jelöl ki, mint a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tudománypolitikai irányelvei, amely szerint például a „társadalomtudományok vonatkozásában – éppen ideológiai jellegük következtében – közvetlenebb pártirányítás szükséges, mint a tudomány más szféráiban”.⁴⁴ Vita pedig csak arról folyt, hogy ez mennyire legyen közvetlen, hiszen akadtak, akik „a pártirányításban csak a közvetett, szinte láthatatlan befolyásolást tartották helyesnek”.⁴⁵ Még akkor is, ha egyes kérdésekben akár szakemberek bevonását is megengedték: „A párt vezető szerveinek fontos feladata, hogy megfogalmazzák a kutatásokra vonatkozó legfontosabb társadalmi igényeket. Alkalmanként – politikai és ideológiai szempontból különösen jelentős kérdésekben – konkrét kutatási feladatokat is kijelölnek. A társadalomtudományokra vonatkozó álláspontok kialakításába és adott politikai döntések előkészítésébe – amennyiben azok jellege ezt igényli – bevonják a szakembereket, a társadalomtudományok kutatóit.”⁴⁶ De ellentétes azzal is, amit 2018-ban a Magyar Idők fogalmazott meg: „Ma ott tartunk, hogy történelmünk fontos alapkérdéseiben

41 <https://mta.hu/hatteranyagok/a-magyar-tudomanyos-akademia-tortenete-105670?fbclid=IwAR1t-o0lwYEeAWABYc7kQWKR9mhDSDgyqrZ0jNJTOM5XVGaU9KgBMksXyxU>.

42 <https://mta.hu/hatteranyagok/a-magyar-tudomanyos-akademia-tortenete-105670?fbclid=IwAR1t-o0lwYEeAWABYc7kQWKR9mhDSDgyqrZ0jNJTOM5XVGaU9KgBMksXyxU>.

43 <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99400040.TV>.

44 *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tudománypolitikai irányelvei*, Kossuth, Budapest, 1969, 59.

45 ACZÉL, I. m., 12.

46 *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tudománypolitikai irányelvei*, Kossuth, Budapest, 1969, 67–68.

éles vita és szembenállás van a tudományos csúcsszervezet, az MTA és a magyar társadalom témára érzékeny széles tömege között. Márpedig egyetlen társadalom sem élhet úgy sokáig, hogy éles ellentmondás álljon fenn a társadalom szellemileg aktív része és az egész társadalmat képviselő tudományos elit között. Ez egy egészségtelen állapot, amely bizonytalansághoz vezet.⁴⁷

Az Akadémia történetében a rendszerváltás utáni szabad kutatások során újabb változást hozott a 2012 elejével megvalósuló átszervezés. Ekkor jöttek létre a ma is működő kutatóközpontok, amelyek a korábban önálló intézeteket tömörítették nagyobb szervezeti egységekbe, például a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, amelyhez a Filozófiai Intézet, az Irodalomtudományi Intézet, a Művészettörténeti Intézet, a Néprajztudományi Intézet, a Régészeti Intézet, a Történettudományi Intézet és a Zenetudományi Intézet tartozik. Neve 2019. szeptember 1-jétől csak ennyi: Bölcsészettudományi Kutatóközpont.

47 PAP Krisztián, *Történelmünk rehabilitációja elkerülhetetlen*, Magyar Idők 2018. április 9. <https://www.magyaridok.hu/velemenytortenelmunk-rehabilitacioja-elkerulhetetlen-2875731/>.

Demeter Márton

TUDOMÁNYMETRIA – MUMUS VAGY MEGVÁLTÁS?

Ebben az esszében arra teszek kísérletet, hogy bemutassam – lehetőleg minél több nézőpont figyelembevételével – a tudománymetria használatának elvi és gyakorlati jelentőségét általában, emellett kitérek a speciális hazai helyzetre is. Mivel idevágó nézeteimet korábban számos, a szűkebb szakmai közösségnek szánt tanulmányban ismerttettem, jelen esszében igyekszem a mondandómat közérthetően, a tudományos szóhasználatot a minimumra redukálva bemutatni.

A tudománymetria szükségességét a legtöbb, az akadémiai szférát társadalomtudományos és/vagy tudományfilozófiai szempontból is vizsgáló kutató szerint elsősorban magának a tudománynak az öndefiníciója indokolja, amely magában hordozza a tudomány önállóságának (autonómiájának) és értékelvűségének (meritokratikusságának) az eszméjét. Ez annyit jelentene, hogy a tudományban elért eredmények, illetve ezen eredményekhez köthető személyek értékelésében kizárólag szakmai, és lehetőség szerint objektíven mérhető szempontokat szabadna figyelembe venni.

Természetesen, ahogyan valamennyi tudományterületen, úgy a tudománymetriában, vagyis a tudományos teljesítmény mérésében is rendkívül nehéz feladat a megfelelő mérőműszer feltalálása, de a jelek szerint a tudományos teljesítmény kvázi objektív mérésének nincs más alternatívája. Ha a tudományos teljesítményt nem mérjük, vagy nem elég súllyal esik latba, akkor a tudósok minősítése vagy megkérdőjelezhető jelentőségű tényezőkön, mint például a kutatásban eltöltött időn, megszerzett ajánlóleveleken, vagy, ami még rosszabb, szubjektív, néhanem hatalmi döntéseken múlik. A tudomány története nem mentes az olyan időszakoktól, melyekben – az autonómia teljes vagy részleges hiánya mellett – a tudósok előmenetele hatalmi döntéseken múltott, azonban plurális demokráciákban a tudomány önálló és autonóm intézménynek számít, s ekképpen más társadalmi alrendszerek – mint például a gazdaság vagy a politika – hatalmi szava nem kívánatos mint értékelési és döntési tényező.

A tudományos teljesítmény mérése során számos tényezőt szokás figyelembe venni, ezek közül a két leglényegesebb a tudományterületi

sajátosságok, illetve az adott kutatási téma nemzetközi beágyazottsága. Érdekes ezekről külön-külön is szót ejteni. A tudományterületi sajátosságokat magukat is lehetséges tudománymetriai eszközökkel mérni. Például megmérhetjük a kelet-európai vagy épp a hazai hozzájárulásunkat matematikában egyfelől, és néprajzban másfelől. Nem meglepő módon azt fogjuk látni, hogy a magyar matematika sokkal nemzetközibb, mint a magyar néprajz. Ez a különbség mindazonáltal nemcsak tudománymetriailag, tehát a globális kibocsátás és a hazai kibocsátás területi arányainak összevetésével mutatható ki, de józan ésszel is belátható. A matematika (és például a számítástudományok, a fizika és a természettudományok általában) univerzális diszciplínák, kevésbé vagy egyáltalán nincsenek regionális kultúrához kötve, és eredményeik úgyszintén globális jelentőségűek. Természetes tehát, hogy a matematikusok nemzetközi eredményeit nincs értelme pontosan ugyanazon tudománymetriai eljárásokkal mérni, mint a néprajzosokét. Minél kultúraspecifikusabb egy-egy tudományterület, annál kevésbé érdemes a nemzetközi sztenderdek egy az egyben történő átvételével mérni az ott megjelenő teljesítményt. Ismeretes például, hogy társadalomtudományokban a nagy nemzetközi folyóiratokban csaknem lehetetlen olyan témájú szöveget publikálni, amelynek – a szerkesztők szerint – nincs nemzetközi jelentősége. A nagy folyóiratok ugyanis azt állítják magukról, hogy nemzetközi olvasóközönségnek szólnak, s ekképpen kizárólag nemzetközi jelentőségű írásokat jelentetnek meg. Tudományszociológusok és a nyugati kulturális hegemoniát kritizáló kutatók egybehangzó véleménye szerint ugyanakkor a „nemzetközi” sok esetben egyszerűen azt jelenti, hogy „nyugati”, netán kifejezetten azt, hogy „amerikai”. Nem tagadva az amerikai társadalomtudományok igen nagy jelentőségét, mégis észszerű kritikával illetni a nagy nemzetközi folyóiratok ezen hozzáállását, hiszen ezzel – a periférikus szerzők kiszorításával – maga a diszciplína teremti meg a centrum/periféria viszonyok tartósságát. Erre a problémára a folyóiratok értékelésénél még visszatérek. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a nem tipikusan nemzetközi diszciplínák mérése lehetetlen: itt pusztán arra utaltunk, hogy a regionális jellegű területek mérésére regionális mérőeszközt kell kifejleszteni.

Ami mármost a nemzetközi és regionális témák különbségét illeti, azt kell mondanunk, hogy ez kifejezetten a periférikus régiók tudománymetriai problémája, hiszen például egy amerikai téma, mondjuk az elnökválasztás, ha akarna, sem tudna regionális lenni. Ezzel szemben

a perifériális régiókban szinte hemzsegnak azok a témák és kutatási területek, amelyek semmiképp nem tarthatnak igényt nemzetközi figyelemre, de a saját, belső közösség számára nélkülözhetetlenek. Világos, hogy ezen, nemzeti jelentőségű témák kutatóit sem helyes az alapvetően nemzetközi sztenderdek alapján működő tudományometriai módszereivel értékelni.

Miután fentebb két jellemző megszorítást tettünk a tudománymetria mindenhatóságával szemben, most rátérünk arra, hogy milyen elvi indokok szólnak amellett, hogy a tudósok értékelésénél a tudományometriai adatok fontos szerephez jussanak. Noha jelentős számú különféle tudománymetria létezik, az mindegyikben közös, legalábbis a jó tudománymetriákban, hogy valamiképpen a szelektivitás és a verseny fogalmaira épülnek. Különböző minősítő rendszerek különféle listákat használnak arra, hogy egy-egy publikációs platform – tipikusan tudományos folyóirat vagy tudományos könyvkiadó – pozícióját skálázzák, de az alapvetés valamennyiben ugyanaz: nem mindegy, hogy egy tudományos szöveg hol jelenik meg. Ez azt is jelenti, hogy a tudományometriai értékelés számára nem feltétlenül a megjelent írárok darabszáma a mérvadó, hanem a megjelenési hely. De mi is áll e mögött a logika mögött? Miért tud 1 darab, vezető lapban megjelent folyóiratcikk „többet érni”, mint akár száz imitt-amott megjelent tanulmány? Ennek a kérdésnek a megválaszolásához lesz szükségünk a szelektivitás, illetve a verseny fogalmaira.

Mint olyan kutató, aki munkaidejének jelentős részében folyóiratok elfogadási rátáinak tanulmányozásával foglalkozom, egyre inkább arra a meggyőződésre jutok, hogy a minőség – tudományometriai értelemben – az elfogadási rátától függ. Más kutatók lehetnek más véleményen, természetesen: van, aki szerint a folyóirat impaktfaktora, H-indexe, történeti háttere vagy a kiadó presztízse a legfontosabb tényező. Magam azért voksolok a szelektivitásra, mert – magam is szerkesztő lévén – tudom, hogy egy adott lapszám minősége egyenesen arányos a beérkezett kéziratok számával abban az értelemben, hogy minél többől lehet válogatni, annál jobb minőségűek lesznek az elfogadott cikkek. A példa kedvéért hasonlítsuk össze mindezt az egyetemi felvétellel: ahol és amilyen szakra sokszoros a túljelentkezés, ott az átlag hallgatók biztosan jobb kognitív architektúrájúak lesznek, mint ahol és amilyen szakra gyakorlatilag válogatás nélkül mindenkit felvesznek. Nem véletlen, hogy az elit egyetemek felvételi rátája szinte reklámanyaguk részeként szolgál, és hasonló a helyzet a vezető folyóiratok esetében is.

Ha például egy folyóiratnak csak évi 40 cikk megjelentetésére van lehetősége, és beérkezik hozzá 400 cikk, ott az elfogadási ráta 10%. Erősebb folyóiratoknál nem ritka a 3-4 százalékos elfogadási ráta, ami azt jelenti, hogy a beérkezett kéziratok 96-97 százalékát elutasítják. Ehhez jön még hozzá az a tény, hogy periférikus helyről küldött kézirat eleve sokkal rosszabb esélyekkel indul, mintha a Harvard Egyetem címéről küldték volna, így egy nagyon erős lapban megjelent periférikus – például magyar – cikk hihetetlen sikernek számít.

Vessük most össze a fent vázolt esetet azzal, amikor egy egyetemi tanszék – akár teljesen jóhiszeműen – létrehoz egy online vagy papír-alapú folyóiratot, amelyben a szerkesztőségi tagok maguk a tanszéki munkatársak, akik évente 2-3 cikket elhelyeznek ebben a lapban. Teljesen függetlenül attól, hogy milyen ezeknek a cikkeknek a tudományos értékük önmagában, az ember élhet a gyanúperrel, hogy a bekerülés abszolút nem szelektív, hogy az elfogadási ráta a 100% közelében mozog, és hogy nincs verseny az egyes tanszéki tagok között abban, hogy minél jobb cikkek gyártásával növeljék esélyeiket a bekerülésre. Mindezzel azt akarom mondani, hogy tudománymetriai szempontból, pusztán a szelektivitási ráta ismeretében lehetőség van egy adott publikációs platform értékelésére még akkor is, ha az értékelő nem rendelkezik beható ismeretekkel az adott tudományterületről. Mondom mindezt a megszorítással, amelyről fentebb már volt szó, hogy bizonyos területek és diszciplínák nem mérhetők a nemzetközi sztenderdek alapján kidolgozott tudománymetriai módszerekkel. Azt azonban elmondhatjuk, hogy azokban az esetekben, ahol az adott terület elvileg mérhető tudománymetriailag, ott a nemzetközi sztenderdeknek megfelelően a kiemelt folyóiratokban megjelent publikációk hatványozottan többet érnek, mint tetszőleges számú, de nem jegyzett helyen megjelent cikk. Nemzetközi szintereken meglehetősen gyakori, hogy az ön-életrajzban kizárólag a minősített helyeken megjelent cikkeket tüntetik fel, hiszen az alacsony presztízsű helyen megjelenő cikk kettős negatív üzenetet hordozhat. Egyfelől utalhat arra, hogy a szóban forgó tudós csak ott tudta elhelyezni az írását, másfelől arra is utalhat, hogy talán nincs is tisztában a saját szakterületén uralkodó publikációs helyzettel, már ami az egyes platformok minőségét illeti.

E tekintetben én például nem osztom minden tekintetben azokat az egyébként sok tekintetben akceptálható kritikákat, amelyek a „publish or perish” gyakorlata ellen szólalnak fel. Sok kritikus azon a véleményen van ugyanis, hogy a publikációalapú minősítési rendszerek elvezetnek

oda, hogy a megírt szövegek mennyisége fontosabbá válik, mint a minőségük. Ezzel a kritikával kapcsolatban két dologra szeretném felhívni a figyelmet. Először is, mint az már a fentiekből kiderült, a mennyiség – egy jól összeszerelt tudománymetria esetében – egyáltalán nem a legfontosabb tényező. Néhány vezető folyóiratban megjelent cikk számomra sokkal nagyobb tudományos érdemnek minősül, mint sok tucat alacsony presztízsű folyóiratcikk. A helyesen alkalmazott tudománymetria, a fenti kritikával épp ellenkezőleg, pontosan arra készítené a kutatót, hogy érettebb, átgondoltabb munkákat jelentessen meg ritkábban, ahelyett, hogy ujjgyakorlatként előadott cikkeket ontana magából a célból, hogy az éves munkahelyi értékelésen legyen mivel kitölteni a megfelelő rubrikákat. Másodszor, a tudománymetria publikációs kimenetre vonatkozó kritikusi rendre elfelejtenek professzionálisabb vagy akár csak etikusabb alternatívát kínálni. Ezen nincs mit csodálkozni, hiszen történeti tapasztalatainkból és empirikus nemzetközi kutatásainkból egyértelműen látszik, hogy a szóba jöhető alternatívák gyakorlatilag mind rosszabbak. Lássunk ezek közül néhányat.

Az úgynevezett szubjektív minősítés alapú értékelést az az alapgondolat támogatja, hogy már bizonyított tudósok valószínűleg meg tudják állapítani egy adott kutatóról, hogy miféle érdemei vannak. Ekképpen nincs szükség a minősíteni kívánt kutató objektív, adat alapú értékelésére, mert egy szenior kolléga ezt megbízható módon meg tudja tenni. Ennek az elképzelésnek, elismerem, lehetnek reális alapjai, de legalább annyi kérdéses elem is felmerül: egyéni elfogultságok, személyes szimpátia vagy antipátia, elfogódottság a kutatási téma iránt, és így tovább. Egy másik elképzelésről már volt szó: hatalmi alapon is meg lehetne mondani, hogy például kit léptessünk elő a tudományos ranglétrán, mondjuk kölcsönös szívességtétel, párthűség vagy más, az autonóm tudománytól idegen szempont alapján. Nyilvánvaló, hogy ezzel az elképzeléssel roppant nehéz volna egyetérteni. Harmadszor, figyelembe lehetne venni mindenféle, véleményem szerint kevésbé értelmes és nehezen igazolható körülményt a tudományos teljesítmény helyett, mint például az illető életkorát vagy a pályán eltöltött időt. Negyedszer, tudományos teljesítmény helyett tekinthetnénk az egyes tudósok iskolázottságát, azt feltételezve, hogy egy elit egyetemen, mondjuk az LSE-n végzett tudós önmagában magasabb munkaerő-piaci értékkel bír, mint a Miskolci Egyetemen végzett társa. Ez a koncepció, amely színtiszta elitizmus, a kutatások szerint nagyon is elterjedt különösen akkor, amikor a fiatal tudósokat állásba veszik, vagyis a PhD megszer-

zését követő első években. Miközben az empirikus kutatási adatok arra utalnak, hogy a jövőbeli tudományos teljesítményt nem a diploma megszerzésének a helye, hanem szinte kizárólag a múltban felmutatott tudományos teljesítmény alapján lehet bejósolni, az elitista értékelés mégis nagyon elterjedt (ennek rendszerszerű okai vannak, melyekbe hely hiányában most nem tudok részletekbe menően tárgyalni). Itt elég annyit megjegyezni, hogy az elit egyetemi diplomák megszerzésének esélye – a nyilvánvaló érdemek mellett – nagyon erősen konvergál a családi háttérrel és társadalmi osztállyal, így az elit diploma alapú tudományértékelés véleményem szerint teljes mértékben zárójelbe teszi a társadalmi mobilitás fontosságát, és egy alapvetően elitista, vagyis evolúciós szempontból kifejezetten káros dinamika fenntartását segíti. A magam részéről két, azonos tudományos teljesítményt felmutató jelölt közül sokkal magasabbra értékelném azt, aki elit diplomák nélkül érte el mindezt, hiszen ez arra utal, hogy kevesebb társadalmi tőke mellett ugyanakkora produktummal rendelkezik, mint a másik jelölt, vagyis ő a hatékonyabb. Mindenesetre ebből a rövid fejtegetésből világosan látszik, hogy amilyen könnyű a tudománymetriát kritizálni, legalább annyira nehéz szakmailag és etikailag megfelelőbb alternatívát kínálni vele szemben.

A tudománymetriai módszerek használatának létjogosultságát a tudósok értékelésében egyébiránt nemcsak azok a főként elméleti szempontok indokolják, amelyekről eddig szó volt, hanem legalább két másik, nagyon is gyakorlati szempont. Ezek közül az első a tudomány nemzetköziesedésével és a munkaerő-piaci verseny jelentős megélénkülésével van kapcsolatban, a másik pedig a tudományos pályára készülők életútjának kiszámíthatóságával függ össze. Nézzük először az elsőt.

A nemzetköziesítés, mint elv, évszázadok óta létezik a tudósközösség eszmei világában, azonban az utóbbi évtizedekben – elsősorban a ténylegesen megvalósult, egyidejű nemzetközi kommunikációs hálózat, vagyis az internet térnyerésével – valósággá vált. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a legtöbb területen jelentősen felértékelődtek a nemzetközi szinten kommunikált tudományos eredmények, hovatovább az akadémiai szféra jelentős részében elvárás lett a nemzetközi megmérettetés. Mindez azonban nemcsak a lehetőségek bővülését jelentette, hanem a verseny jelentős fokozódását is, hiszen ugyanazon, tipikusan nyugati kiadásban megjelent folyóiratokban ma már hatalmas nemzetközi verseny folyik a korlátozott számú publikációs helyért (lásd fentebb a szelektivitásról elmondottakat). Emellett, ha nem is ugyanolyan

mértékben, de magának az akadémiai munkaerőnek a mobilitása is felénkült, hiszen a legtöbb magas presztízsű, tipikusan nyugati állást ma már kompetitív módon hirdetik meg, és a felhívásokat széles körben terjesztik (nem beszélve az egyes nemzeti és nemzetközi akadémiai állásportálok és fejtáblák vállalkozások egyre növekvő számáról). Ez elméletben a nemzetközi akadémiai élet diverzifikációjának jelentős növekedését kellene hogy eredményezze, a gyakorlatban azonban azt látjuk, hogy nemzetközileg meghirdetett kompetitív álláshirdetések ide vagy oda, a magas presztízsű intézetek munkatársai többségükben top nyugati egyetemeken szerzett diplomákkal rendelkeznek, és nem ritka, hogy egy-egy vezető tanszék jóval 50 százalék felett a saját volt PhD-hallgatóit foglalkoztatja vissza (ebben szintén erős eltérések mutatkoznak tudományterülettől függetlenül). Egy-egy meghirdetett állásra több száz, a legjobb helyekre pedig akár több mint ezer állás pályázat érkezhet, a nemzetköziesítés és a mobilitás elvi lehetősége tehát a verseny exponenciális növekedését is magával hozta nemcsak a publikációs terekben, de az akadémiai munkaerőpiacon is. A munkaerőpiac globalizációja ugyanakkor azt is megköveteli, hogy a világ különböző régióiból pályázó jelöltek valamiképpen egységes rendszer szerint legyenek rangsorolhatók. A válogató bizottságok, a jelentkezők rendkívül nagy száma miatt olykor szoftveres támogatást is igénybe véve, olyan operacionalizálható szempontokat kell hogy figyelembe vegyenek, mint például a diplomákat kiállító intézmények presztízse, illetve a tudományometriai mutatók. Világos, hogy ez utóbbi tekintetében a regionális sajátosságok figyelembevétele roppant nehéz lenne, hiszen nincs az a bizottság, amely egyként ismeri az amerikai, a magyar, a kínai vagy épp a Brunei Szultánságban megjelenő tudományos lapok presztízsét. Ekképpen szinte kizárólag nemzetközi minősítő rendszerek – tipikusan a Clarivate Analytics-féle Web of Science JCR listája vagy az Elsevier-féle Scopus – által regisztrált és rangsorolt folyóiratokban megjelent cikkeket pontozzák. Ebben a tekintetben – és itt ismét fel kell hívni a figyelmet a diszciplínák közötti lehetséges eltérésekre – a nem jegyzett helyeken megjelentetett publikációk a nemzetközi piacon értékelhetetlenek, a minősítő ágensek előtt adott esetben nem is látszanak.

Legalább ennyire fontos tényező a tudománymetria melletti érvek sorában a tudósok egyéni életútjában, karrierösvényeik kiszámíthatóságában játszott szerepének hangsúlyozása. A tudományos életpálya egy magas befektetési szükséglettel jellemezhető, lassan kibontakozó folyamat, amely – különösen hazai viszonylatok közt – igen alacsony

megtérüléssel kezdődik, és adott esetben évtizedekig eltarthat, mire egy kutató eljut oda, hogy a fizetéséből relatíve biztonságosan meg tudjon élni, ad absurdum családot alapítani. Maga a PhD-fokozat megszerzése – ami belépőt jelent az akadémiai mező legalsó szintjére – tudományterülettől függően 4–10 évig tarthat az egyetemi diploma megszerzésétől számítva. A jelölteknek innentől kezdve adott a lehetőség, hogy magasabb pozíciókat érjenek el, ezért nagyon fontos, hogy tisztán látható legyen, mely pozícióhoz pontosan milyen teljesítési feltételek szükségesek. A tudománymetria itt is segítségünkre lehet, hiszen – tudományterületi sajátosságokat figyelembe véve – elvileg pontosan meg lehet mondani, hogy mely helyeken milyen rendszerességgel (stb.) kell ahhoz publikálni, hogy egy tanársegéd előbb adjunktus, majd docens, végül professzor lehessen. Az oktatásban/kutatásban eltöltött éveket ebben a folyamatban meghatározó tényezőként fenntartani véleményem szerint nem helyes, hiszen, különösen kutatók esetében, egy bizonyos eredményt nem az eléréséhez szükséges idő minősít, hanem sokkal inkább megjelentetésének helye, a rá való hivatkozások száma. S miközben az angol Research Excellence Framework (REF) vagy a spanyol ANECA viszonylag kiszámítható és számszerűsíthető módon értékelhetővé teszi a bizonyos pozíciókhoz tartozó teljesítményeket, jelenleg Magyarországon, sajnálatos módon, nem áll rendelkezésre hasonlóan kifinomult, de természetesen hazánkra szabott minősítő rendszer. Ennek professzionális szintű kidolgozása – a megfelelő szakértő akadémiai csoportok bevonásával és a nemzetközi sztenderdeket is figyelembe véve – nézetem szerint döntő fontosságú lenne a hazai akadémiai előmeneteli rendszer kiszámíthatóságának növelésében és kiváltképp a fiatal kutatói állomány motivációjának megerősítésében.

Jelen esszé zárásaként néhány szót szólnék arról, milyen pozitív következményei lennének nézetem szerint annak, ha a hazai tudománymetria további professzionalizációjának köszönhetően a tudományos teljesítmény mérése és értékelése objektív és igazságos, az akadémiai pályára lépők jövője pedig kiszámítható lenne. A fentebb felsorolt, elsősorban a szűk szakmát érintő jellegzetességeken kívül ugyanis van még egy dolog, amely pozitív irányban változna, amennyiben a tudománymetriai értékeléseket komolyabban vennénk, ez pedig nem más, mint a hazai tudományról, illetve magukról a tudósokról, tudósközösségekről zajló közbeszéd. A közelmúltban különösen megélnékültek ugyanis azok a viták, amelyekben – igencsak vegyes szempontok alapján – a hazai tudományos műhelyek, illetve egyes tudósok értékelése

zajlik, ezeknek a vitáknak a szakmai szintje azonban nézetem szerint nem minden esetben megfelelő, sőt, talán ez a ritkább. Más szavakkal fogalmazva: a tudománymetriát a közbeszéd, szakmai mérőeszköz helyett, mintha hajlamos lenne sokkal inkább retorikai fegyverként használni. Ennek következtében például egy tudománymetriai szempontból értékelhetetlen teljesítményű szereplő teljesítménye retorikailag úgy védhető, ha magát a tudománymetriát, annak létjogosultságát kérdőjelezzük meg. S épp ellenkezőleg: a számunkra nem szimpatikus jelöltek teljesítményét hajlamosak vagyunk a legszigorúbb nemzetközi sztenderdekkel mérni és ez alapján leminősíteni. Világosan látszik mármost, hogy amennyiben nincs egységes, az egyéni szimpátiáktól és preferenciáktól lehetőség szerint mentes tudománymérési rendszer annak eldöntésére, hogy milyen tudományos teljesítmény tekinthető értékesnek, és pragmatikusan megfogalmazva, milyen teljesítmény milyen tudományos besorolást kell hogy eredményezzen, úgy maguk a tudósok is kiszolgáltatottá válnak a tudománytól független erők – tipikusan a gazdaság és a politika – játékának. Ennek elkerülése nézetem szerint nem csak a tudósközösség, de a teljes társadalom érdeke, és a megfelelően kidolgozott tudománymetria, illetve az ezen alapuló előmeneteli rendszerek kidolgozása és érvénybe léptetése igen fontos lépés lehetne ezen érdek érvényesítésében.

Pataki Viktor

TUDOMÁNY – ELMÉLET(BEN)

*A menedékhelyek változatai,
avagy a szabadság, jog és tudomány
viszonya Hamachernél*

Aki az oktatás, a nevelés és a tudományos kutatás valamely területén dolgozik (legyen az a köznevelés vagy felső-, illetve közoktatás, valamint bármilyen pedagógiai-intézményi keretrendszer, szak- és továbbképzés), attól nem idegenek a teherként is azonosítható adminisztratív munkavégzés különféle változatai. Az efféle tevékenységek már az oktatás, kutatás – és művészet – esetében is olyannyira behatoltak a tudomány, illetve a tudományos intézmények tartományaiba és struktúráiba, hogy egyrészt aligha nevezhetők a tudományos gondolkodás mozgásától különálló és arról leválasztható gyakorlatoknak, másrészt pedig döntően meghatározzák a tudomány és művelődés intézményeinek felépítését és működését.

Amikor tehát kutatás és oktatás lehetőségeiről van szó, akkor azok mindig összekapcsolódnak a társadalmi és intézményes viszonyok kérdéseivel is, ugyanis a tudomány elméleti és gyakorlati megalapozása is jogi-közigazgatási formák és feltételek mentén létesül.

Az adminisztratív munkavégzés a tudomány önmeghatározása és önlegitimációja szempontjából egyáltalán nem merül ki a jegyzőkönyvek, naplók, táblázatok, dokumentációk – melleleg variatív – formájában, valamint a különböző értesítési és értékelési rendszerek, továbbá hierarchikus viszonyok járulékos – mert a tudományos praxis reprezentációjából következően „szükségszerű” – kellemetlenségeiben. Nem merül ki, mivel ez nem valamiféle társadalmi (össz)érdek növekedésének kiiktathatatlan következménye, s nem is célok és eszközök viszonyának elengedhetetlen és folyamatos újraalkotásából keletkező effektus. Ez sokkal inkább a szabadság, a jog és az igazságosság viszonyrendszerében fellelhető probléma, amely a tudományos gondolkodásra irányuló kérdésfeltevéssel áll szoros összefüggésben.

Ez a problémafelvetés egyáltalán nem új keletű a tudományos (főként szellemtudományos) diskurzus(ok)ban, Werner Hamacher

Menedékhely című írása¹ azonban úgy írja le és elemzi a fent említett összefüggéseket, hogy a tudományhoz való jognak és az egyetemek szabadságának relációira, azok feltételeire kérdez rá. Hamacher szövege Humboldt híres, a tudomány függetlenségére és autonómiájára vonatkozó megállapításaira explicit módon reflektál, a *tudomány menedékhelyének*² (Freistätte der Wissenschaft) elvi lehetőségét és megmaradását állítja az interpretáció középpontjába. Jóllehet a szöveg éppen a („Ne legyenek illúzióink” felszólítást követően) az egyetemek létét kérdőjelezi meg, pontosabban az egyetemek humboldti értelemben vett létének kérdésességével kezdődik. Ráadásul, amennyiben ez a kérdésesség az értékvesztés perspektívájában jelenik meg, Hamacher szövege azt is beláthatóvá teszi, hogy a tudomány intézményei nem választhatóak és nem választandók el feltétlenül egyéb intézményi formáktól és a bürokratikus műveletektől, ugyanis utóbbiaknak éppoly eredendően támaszkodniuk kell az oktatás és kutatás műveleteiből származó eredményekre saját rendszerük biztosításához, mint amennyire – éppen ezzel szoros összefüggésben – szolgálniuk is kell a tudomány korlátozhatatlanságát.

Látható tehát, hogy ez a nem új keletű problémafelvetés Hamacher-nél mégsem a Dilthey-féle szellemtudomány diszciplináris legitimitációjának horizontján mozog,³ ugyanis nem a megértés és magyarázat eltérésében különbözik a kérdezés/érdekltség kiindulópontja, vagyis a probléma nem ismeretelméleti és tárgykonstrukciós különbségek mentén bontakozik ki, hanem a mindenkori tudomány intézménysülését és legitimitációját biztosító feltételek létrejöttében – ennyiben pedig bizonyosan nem a szellemtudományok önreflexiójából és önleírásából származó apóriák sorát bővíti.

Amikor szakképzésről, oktatásról és kutatásról van szó, akkor az Hamachernél az „érdekek” feletti érdeket jelenti, vagyis a művelődés és képzés⁴ nem az érdekek társadalmilag kondicionált rendszerében meg-

1 Werner HAMACHER, *Menedékhely. A kutatáshoz és oktatáshoz való jogról* = Uő., *Menedékhely. A kutatáshoz és oktatáshoz való jogról és más írások*, ford. SZABÓ Csaba, Ráció, Budapest, 2019, 35–81.

2 Wilhelm von HUMBOLDT, *A berlini felsőbb tudományos intézmények külső és belső szervezetéről* = Uő., *Válogatott írásai*, ford. RAJNAI László, Európa, Budapest, 1985, 247–268.

3 Wilhelm DILTHEY, *A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban* = Uő., *A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban*, ford. ERDÉLYI Ágnes, Gondolat, Budapest, 2004, 271–280.

4 Hamachernél ez persze jóval differenciáltabb formában kerül elő, ugyanis ő a művelődést mint a társadalmi érdekvizonyokon túlmutató érdeket határozza meg, s ezáltal a képzés és – úgy tűnik – az egyetem elé is helyezi azt. Az intézmények elé helyezett, mert azokat létrehívó igény felől ez teljesen érthető, hiszen az egyetem a tudomány

határozott érdekként, *egy érdekként* jelenik meg, hanem valójában az érdekek viszonyának alapját képezi. A *Menedékhely* argumentációjában ez azért olyan lényeges, a jog és szabadság szempontjait is megelőző (részben létrehozó, a diskurzusba egyáltalán beemelő) távlat, mert éppen innen nyílhat rálátás arra, hogy ez a kollektív érdek *csak egy érdekként* jelenik meg az intézményességben.

Az érdek és annak reprezentációja tehát szükségszerűen kettéhasad az egymást ellenőrző, felülíró és sok esetben egymástól függő institucionalitásban. Ez a hasadás természetesen kikényszerített, tehát nem az önnön létesítéséből származik, hanem sokkal inkább erőszakos aktusokhoz köthető. Az érdekek feletti érdeken elkövetett erőszakot Hamacher a „bolognai folyamat” koncepcióján keresztül mutatja be, amelyben a tudományhoz és a kutatáshoz való jog jogfosztása is megtörténik és szabadságának jellege is megmutatkozik – történeti szituáltságában.

Az egyetem, amely a maga kérdésességében ugyan, de még mindig a humboldti értelemben vett tudomány menedékhelye, mindennek-előtt védelemre szorul.⁵ Ez az alapvető állítás, amelyből a Hamacher-szöveg a tudomány, jog és szabadság összefüggéseit kibontja. Hogy a menedék itt mivel szemben nyújt menedéket, azt éppen a tudományos intézményeken túli intézmények „végrehajtó hatalma” láttatja, ugyanis a tárgyalt reformfolyamat intézményi technikák transzformációjaként és applikációjaként jelenik meg.

A reform ugyanis a bürokratikus működésen és a tudománytól teljesen idegen szempontok és technikák átvételén, azok integrálásán és ezáltal a tudományos munka kizárásain alapul.⁶ A kizárások magyarázata pedig a képzések racionalizálásából ered, amely a piacgazdaság és a közigazgatás kiszolgálására futtatja ki a tudományos gondolkodás intézményi működésének kalkulálhatatlan hatékonyságát. (Fontos

menedékhelyeként „csak” védi és szolgálja – többek között – ennek az érdekeknek a megvalósulását. Vö. HAMACHER, *I. m.*, 36–37.

5 Szabó Csabán, a kötet fordítóján kívül Kulcsár-Szabó Zoltán is (aki a *Menedékhely* kötet előszavát írta) felhívja a figyelmet a „Freistätte” kifejezésben munkáló szemantikai lehetőségekre, amely jelentéseket a magyar „menedékhely” szó nem adhat maradéktalanul vissza. *Uo.*, 25, 80.

6 Érdekes, hogy Hamacher egyszer sem hivatkozik Michel Foucault szövegeire, jóllehet nem kifejezetten diskurzusanalízist végez, sőt, inkább olyan mozzanatokra figyel, amelyek egyszerre határozzák meg a diskurzust és részei is annak, mégis a kizárások működésének értelmezése és leírása kísérteties hasonlóságokat mutat *A diskurzus rendje* a hatalom és a tudás elosztásáról szóló passzusaival. Michel FOUCAULT, *A diskurzus rendje*, ford. Török Gábor, Holmi 1991/7., 879, 883–885.

megjegyezni, hogy Hamacher ekkor már kizárólag a szellemtudományokról beszél, ugyanis ezeket érinti lényegük szerint leginkább a külső befolyás. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a természettudomány ne volna kitéve folytonos fenyegetettségnek, azonban védelme – felépítése, önszerveződése és megalapozásának történeti körülményei nyomán – nem függ ilyen mértékben az intézmények megfosztó-fenntartó erejétől.)

Ez a racionalizálás vezet el oda, hogy „de facto eltörli a kutatás és oktatás szabadságának alkotmányos védőjogát”.⁷ Nem mellékes, hogy a racionalizálás stratégiájának leírása az eszközök, érdekek és célok vonatkozásában már Max Weber szövegeiben is hasonló hangsúllyal kerül előtérbe. A bürokrácia mechanizmusa jelentéssel összefüggéseket jelölhet ki a centralizálás és a gazdasági szisztéma irányában is, hiszen még a képviselői jog esetében is lényegileg érintetlenül maradnak a bürokratizmust mozgató érdekek, pedig ezek a jogok is radikálisan megváltozhatnak.⁸ Webernél a „bürokrácia uralma” (Herrschaft der Bürokratie) még az „állampolgár” modern fogalmának megalapozásához is hozzájárul, mert az életszükségletek mindennapi gyakorlatának fenntartásához szükségesnek mutatkozik.⁹ Weber elképzelését követve pedig Hamacheréhez hasonló vagy legalábbis ahhoz eléggé közel álló kijelentéseket lehet megkockáztatni: amennyiben a tudomány intézményére külső intézmények gyakorolnak hatást, saját logikájuk és ellenőrző szerepük segítségével, akkor onnantól mindegyik célok és eszközök rendszerének újraosztásával kénytelen elhelyezni saját magát (pénz, hatalmi hierarchia, a tudás közvetítő és ellenőrző műveletei stb.).

Az ugyanis, hogy innentől olyan eszközökhöz jutnak hozzá (és rendelkeznek azokkal), amelyek eddig nem voltak birtokukban, mert eddig csak a hatalom eszközeiként váltak hozzáférhetővé, azt is jelenti: kiszolgáltatottá váltak a bürokrácia apparátusának.¹⁰ Ez gyakorlatilag megfeleltethető annak a változásnak, amelyet Hamacher a tudományból a hivatalba történő átlépéssel – rektorok, közigazgatási szak-

7 HAMACHER, I. m., 38.

8 Többek között vö. MAX WEBER, *Wahlrecht und Demokratie in Deutschland* = Uő., *Gesammelte Politische Schriften*, szerk. Johannes WINCKELMANN, J.C.B. Mohr, Tübingen, 1971³, 245–258.

9 Uő., 268–272.

10 Weber ezt alapvetően a hivatali tisztviselők és a katonák közötti párhuzam segítségével világítja meg. WEBER, *Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland* = Uő., *Gesammelte Politische...*, I. m., 322.

emberek és menedzserek példáján keresztül – jellemez. Az intézményi pozíciócsere valójában tehát bekebelezés és kisajátítás, ugyanis az egyetemre mint menedékhelyre azokat a struktúrákat ereszti rá, amelyekkel eddig nem kellett szembesülnie, amelyek miatt szabad, óvóhely (Freistätte) lehetett.

Ezért tölt be már a humboldti érvelésben is centrális szerepet a tudományon kívülről érkező beavatkozás korlátozó, megfosztó ereje, amellyel szemben az autonómiát biztosító imperatívusznak, vagyis az oktatás és kutatás mindenkori függetlenségének, annak ellenére, hogy nehezen megvalósítható,¹¹ alapvető komponenssé kell válnia. Hamacher – a Humboldt által kijelölt útvonalon – a közigazgatás és tudományos öngazgatás kölcsönviszonyából származó defektusokat lépésről lépésre elemzi azért, hogy az imperatívusz feltételeihez kerüljön közelebb. Hamacher interpretációja az ilyen töréspontok vizsgálatánál egyébként sok esetben a probléma végtelenségig tartó analizisére épül, a megállapítások és kérdések folyamatos elhalasztását és újbóli felvételét célozza.¹² A tudományosból a hatalmi pozícióváltásokba történő leírás esetét azért érdemes megemlíteni, mert ez a rész kiemeli a német teoretikus sajátos, sok esetben – azt is lehetne mondani – humoralis vegyített kritikai írásmódját:

[...] az egyetemi rektorok abban a pillanatban, ahogy hivatalba lépnek és megszűnnek egyetemi oktatóként működni, és nem menedzserek –, átléptek a frontvonal másik oldalára, és már nem kutatóként és tanárként dolgoznak, hanem szakképzési üzemek vezető közigazgatási hivatalnokaként és főmenedzsereként – tehát az állam végrehajtó szerveként, legjobb esetben közvetítő hivatalnokaként és diplomáciai képviselőjeként. Ezek a Chief Executive Officers – hogy azon a nyelven nevezzük meg őket, melyet ők nyilvánítottak az európai egyetemek lingua francájává –, ezek a CEO-k a bolognai határozatokat anélkül támogatták és juttatták érvényre egyetemeken, hogy konzultáltak volna a karokkal, amelyeket képviselniük kellene: ezt a tényt nem magyarázhatja meg elégséges módon hatalmuk megnövekedése, melyet az garantált számukra, hogy nagyjából egyidejűleg leépültek az egyetemi igazgatás demokratikus formái.

11 HAMACHER, I. m., 39.

12 Ez talán Hamacher írásmódjára általában is jellemzőnek mondható. A *Menedékhely* kötetéhez Kulcsár-Szabó Zoltán által jegyzett Előszó ezt tágabb összefüggésben, az életmű alakulására nézve is magyarázza. KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Előszó* = HAMACHER, I. m., 7–8.

Ez a hatalomnövekedés történhetett volna a törvényhozó akarata szerint az egyetemek sajátos érdekeinek kedvéért.¹³

Az egyetemi rektorok tulajdonképpen érdekképviseleti tagok maradnak, csak immár nem a tudományos gondolkodás érdekét szolgálják, hanem „diplomáciai képviselőként” vesznek részt az intézményes közvetítés folyamatában. A német szöveg a közös szabályozás és irányítás angol szaknyelvét mint a tudomány autonómiájától független önrendelkezés totalizáló erőszakját egy, az újlatinból származó, redukált nyelvre utaló kifejezéssel teszi láthatóvá. Az egyetemi igazgatást meghatározó feltételek átalakulását voltaképpen úgy viszi színre Hamacher szövege, hogy a közvetítőnyelv logikája által – maga is átváltások során – mutatja be a hatalmi apparátus térnyerését, amely belső elidegenedéssel, az érdekek feletti érdek „őrzésétől” való eltávolodással indult útjára. Érzékelhető tehát, hogy „Hamachert olvasni”¹⁴ azt is jelenti, még akkor is, ha nem irodalmi, hanem tudományelméleti, metodológiai szövegről van szó, hogy folyamatosan figyelni kell a nyelvnek, Hamacher (értekező prózai) nyelvének ökonómiájára.

Amint tehát a tudomány és adminisztráció logikája egybecsúszik, összeegyeztethetetlen műveleteiket külső intézményi feltételeknek rendelik alá, maga a menedékhely válik az immár kiterjesztett hatalmi apparátus helyszínévé. Az, hogy a szöveg egyfajta „józanságra”, az illúziók elkerülésére és az aktuális helyzet mérlegelésére hívja fel a figyelmet, a kiszolgáltatottsághoz való aktív hozzájárulást is felszínre hozza, ugyanis az érdekek feláldozása éppen az érdekek védelmezőikhez köthető. Amennyiben pedig ennek a változásnak érvényt szereztek, olyan önfelszámoló mechanizmus indult útjára, amely a közigazgatási és gazdasági racionalizálás legitimitációját, a menedékhely felszámolását és ezek viszonyának problémátlan visszaigazolását is a tudomány oldalán hajtotta, hajtja végre. A Humboldt-féle helyzet radikális megváltozását tetten érni annyit jelent: jogot keresni egyáltalán a kettő szétválasztására irányuló kérdés artikulálásához. Ez tehát már nem az a szituáció,

13 HAMACHER, I. m., 40–41 [Kiemelés az eredetiben].

14 Nyilvánvaló azonban, hogy a magyar olvasó számára Szabó Csaba kiváló fordítása nélkülözhetetlen a hamacheri nyelv kritikai potenciáljának felismeréséhez. Ezt azért is fontos kiemelni, mert ahogyan a kötet tulajdonképpeni első recenziense, Balogh Gergő fogalmaz: „Hamachert olvasni – feladat és kihívás.” Ráadásul Balogh szerint „Hamacher bonyolult, ám mindig végtelenül következetes okfejtései sokat bíznak a német nyelv teljesítőképességére, amely vonásuk különösen nehezen fordíthatóvá teszi őket”. Mindez tehát a hamacheri nyelv és a hamacheri nyelv fordításának teljesítménye is. Vö. BALOGH Gergő, *Hamachert olvasni*, Élet és Irodalom 2019. június 14., 22.

amelyben a tudomány előíranyozhatja az őt támogató vagy legalábbis autonóm módon működni engedő intézmény jog- és hatáskörét. Hamacher eszmeifuttatásai a meglehetősen szűk citációs bázis ellenére nagyon is észrevehetően gazdaság- és jogelméleti alapokon állnak. A gyakorlati példák, amelyeket Hamacher az „evaluáció” megjelenésével (tehát a fizetési csoportok, minőségértékelések és konkurenciaelvezetése) kapcsolatban hoz fel, legalább annyira származtathatók az egyetemi munkavégzés tapasztalatából, mint amennyire a bürokrácia gépezetének megvalósulását elemző közgazdasági vagy szociológiai nézőpontból.

Aki nem az oktatás, a nevelés és a tudományos kutatás valamely területén dolgozik, az saját állami vagy piaci szférában betöltött munkahelye alapján is, vagyis utóbbi (gazdasági-közigazgatási) nézőpont figyelembevételével és alkalmazásával is tudhat a modern egyetemeken történő oktatás és kutatás működéséről. A Merton-féle modell szerint ugyanis „a szerepek ki- és elosztása olyan technikai képesítések alapján történik, amelyet formalizált, személytelen eljárások útján állapítanak meg”.¹⁵ Innen nézve teljesen elhanyagolható kérdéssé válik, hogy ezek a „személytelen eljárások” éppen vizsgák vagy egyéb követelmények formájában öltenek-e testet, ugyanis a hierarchikusan elrendezett hatalom rendszerében a „képzett és fizetésük alapján besorolt szakértők”¹⁶ tevékenységét is – magától a tevékenységtől független, azonban annál inkább előre meghatározott – szabályok rendezik el.

A hamacheri (ugyanakkor mertoni) gondolatmenetet követve ez azt is implikálja, hogy ez a szabályozás tartja fenn a hierarchikus szerveződést, miközben szükségszerűnek tartja a besorolási rendet és még evidensnek is veszi az arról való beszéd eltörlését. Az intézmény mindezt pedig arra hivatkozva teheti meg, hogy a besorolások helyességét igazoló testületek, szervezeti egységek és különböző tanácsok kialakításával tartja kézben az igazgatás – látszólag egyéni érdekeket képviselő – közösségi stratégiájának működését és ellenőrzését. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy ekkor a tudomány művelői vagy oktatói, a tisztség- és pozícióváltást követően, „tudományaik adminisztrátorairaivá”¹⁷ váltak – a kinevezés tehát ilyen módon mindig is

15 Merton a bürokrácia szerkezetének leírásakor éppen a már említett Max Weberre hivatkozik, aki a *Wirtschaft und Gesellschaft* című művében rámutat arra, hogy az intézménybe integrált tevékenységek differenciálása mindig kötelességként kerül vissza a munkavégzés bürokratikus rendszerébe. Robert K. MERTON, *The Structure of Bureaucracy* = Uő., *Social Theory and Social Structure*, The Free Press, New York, 1968, 250.

16 Uő.

17 HAMACHER, I. m., 42.

választásnak tűnik, magát a kinevezés eljárását és implikációit leplezve. Többek között ezért lehetséges az, hogy mindenki tisztában van a (szellem)tudomány működésével. Ekkor azonban csak annak a tudománynak a működésével lehet tisztában bárki, amely immár közigazgatási logikára épülő intézményként felszámolta önnön tudományosságát. Az oktatói és kutatói értékelések az oktatás és kutatás helyein ebben az értelemben már nem saját területükről származnak, mert nem az érdekek feletti érdek közösségi visszajelzései, hanem az adminisztráció személytelen tartozékai. Ez a személytelenség aztán izolációs hatásaival együtt íródik be a kutatói közösségekbe, a kollegialitás és munkaetika elvébe, valamint a tudományos gondolkodásba, majd a mérhetőség, azonnali értékelhetőség, ellenőrizhetőség és statisztikai adatszerűség primátusát idézi elő. Nem véletlen, hogy Hamacher ezzel a problémával kapcsolatban (Szókratész, Nietzsche és Wittgenstein példáján keresztül) azt emeli ki: „az intellektuális teljesítmények a szellemtudományokban mindenkor szingulárisak”.¹⁸ Ennek a szingularitásnak az elismerése és a tudományos teljesítmény tudományos gondolkodás általi megítélése miatt szükséges ragaszkodni a humboldti imperatívuszhoz, még akkor is, ha a bürokratikus vagy közigazgatási intézményesülésnek éppen önmagát kell akadályoznia a tudomány (érdek)védelmében, vagyis voltaképpen az államnak kell megvédenie az államnak kitett, mégis az államra rászoruló tudományt.

Ez a problémafelvetés sem új keletű a tudományos (főként szellem-tudományos) diskurzusban. A menedékhelyek biztosításának igényére irányuló humboldti kérdésfeltevessel szinte egy időben (alig tíz évvel korábban) érvelt Kant a tudományok szabadsága mellett *A fakultások vitájában*.¹⁹ Jóllehet már a cím azt jelzi, hogy a tudományok polemikus viszonyban állnak egymással, mivel azonban a megismerésre, felvilágosításra és nevelésre irányuló tevékenységükben azonos célokkal rendelkeznek, a tudáshoz való hozzáférésben kötelességük is közös. A vita tehát mindig a tudásért (*Streit um das Wissen*)²⁰ való vita – a tudás eszközeinek segítségével. Világos, hogy amikor a kutatásfinanszírozás külső intézményeken múlik, a támogatások jellegét és módját más logika alapján szabják meg, valamint a tudomány kulturális és társadalmi szerepét a tudományon kívül határozzák meg, akkor ez már biztosan nem

18 Uo. 44.

19 Immanuel KANT, *A fakultások vitája*, ford. MESTERHÁZI Miklós = Uő., *Történefilozófiai írások*, Ictus, Szeged, 1997, 335–368.

20 KANT, *Der Streit der Fakultäten*, szerk. Horst D. BRANDT – Piero GIORDANETTI, Felix Meiner, Hamburg, 2005 (Philosophische Bibliothek 522).

élő tudomány, legalábbis kanti értelemben bizonyosan nem. Kant számára a tudomány nem is annyira a „hasznossága” (Nützlichkeit), mint inkább az igazságra irányuló működése (Wahrheitsfindung) szerint ítéltető meg.²¹ A vita és az egyetemek ezért összetartoznak, ugyanis az egyetem az igazság érdekében mindig vitára ösztönöz, mondhatni: ez a természete. Amikor tehát az egyetem fakultásai közötti vita alapjait kell megítélni, akkor az tudományelméleti összefüggésben szükségszerűnek is mutatkozik, sőt, az egyetemi szabadság alapvető megnyilvánulásaként érthető. Ilyen szempontból a célokról, eszközökről, értelemről vagy akár a függetlenségről való vita is csak a tudományos gondolkodás helyein történhet, nem vehető át, nem származhat egyéb összefüggésrendből, s így nem is szolgálhatja sem a szabadság, sem az igazság előmozdítását, és az „ész törvényhozásának” sem rendelhető alá. Függetlenül attól, hogy Kantnál ekkor a filozófiai fakultás kiemeléséről van szó, és a kanti elképzelés a humboldti reformokkal szemben – nem mellékesen – jóval harciasabb álláspontot képvisel,²² az autonómiát és az érdekek feletti érdeket érintő dilemma már ekkor artikulált formában jelenik meg. Az egyetem autonómiájának és legitimitásának bizonytalanságát illetően tehát Kant és Humboldt, de még Hamacher is nagyon hasonló álláspontot képvisel. A bizonytalanság ugyanis attól fogva szükségszerű bizonytalanság, hogy a tudomány és annak helye alapvetőnek tekinti az önállóságra való jogot, annak ellenére, hogy létét nem önállóságából nyeri. Az említett harciaság oka ezért egyrészt nyilvánvalóan abban az osztottságban keresendő, hogy ameddig az oktatás helye az egyetem, addig a kutatásé az akadémia (tulajdonképpen Humboldtnál is) – ezáltal pedig az egyetem és az akadémia működésének különbsége – praxeológiai megközelítésében – a tudomány belső ellentmondásait hozza felszínre. Ez pedig azért kezdheti ki az autonómiáról vallott elképzeléseket, mert a megosztottsághoz első lépésben nem szükséges külső, nem az igazságon és szabadságon alapuló intézmény, ugyanis a tudás előállítását, reprodukcióját és elosztását sem a „fakultások” közötti vita kimenetele szabja meg, hanem – a mindenkori második lépésben – a tudomány helyeinek államhoz, közigazgatáshoz, vagyis a külső intézmények érdekeihez való viszonya. Ez Kant

21 Jóllehet a jogi, orvosi és teológiai fakultások az állami akarat és a társadalmi hasznosság perspektívájából is magyarázhatók, ilyen módon pedig a szabadságra és igazságra épülő tudomány alapvetően szellemtudomány (nála filozófia).

22 Ehhez vö. Jürgen MITTELSTRASS, *Der Streit der Fakultäten und die Philosophie = Kant im Streit der Fakultäten*, szerk. Volker GERHARDT, de Gruyter, Berlin – New York, 2005, 39.

írásának két, egymással összhangban lévő célkitűzésére is jelentős hatással van. Mivel az egyik, hogy a különböző cenzúrintézkedésekkel szemben a kutatásban és oktatásban kell biztosítani a filozófiai fakultás szabadságát, a másik pedig az, hogy ennek a fakultásnak a szisztematikus, autonómként értett területét a többi fakultással szemben kell megalapozni, ennek a fakultásnak vagy akár a szellemtudománynak már mindig is kettős védvonalat kell húznia önnön rendszerének fenntartásához: a tudomány védelme után a tudományon belüli (ön)védelmet kell ellátnia.²³

Az a félelem, amely Kantot azért javarészt még elkerüli (pontosabban Kant ezt igyekszik elfojtani, ennek tudatában felépíti magát a diszkurzust), Humboldtot már egy imperatívusz kidolgozására sarkallja, ugyanis a *menedékhely* fogalmában megjelenő szabadság és megóvás kettőssége legalább az első védvonalat képes lehet megőrizni: a tudomány érdekvédelmét. Majdnem kétszáz évvel később azonban, amikor az egyetem felelőssége és a felelősség az egyetemen kérdésköre a technikai-politikai változások vonatkozásában kerül szóba, Derrida már az egyetem és az egyetem reprezentációjának szétválását észleli Kant „alapító” szövegében.²⁴ Derrida ugyan teljesen más útvonalon haladva, azonban végső soron mégis hasonló kérdésekkel szembesíti a tudomány (kifejezetten az egyetem) önmeghatározásának módját és ezáltal az egyetem autonómiáját kimondó/létrehozó alapító aktusokat, mint Hamacher. Mert amikor a német teoretikus arról értekezik, hogy a kutatásfinanszírozás „először is és mindenekelőtt kiállítási értékkel rendelkezik”,²⁵ és a tudományos munka „termékként” érvényesül a piacgazdaság logikájában, akkor szerinte – Derridához hasonlóan – a tudomány saját biztonságának szavatolását és az egyetem fennmaradását is önnön reprezentációs bázisához tereli vissza. Azonkívül, hogy van ebben valami elidegeníthetetlenül adornói gondolat is,²⁶ valójában közvetlenül adódik a tudomány és kutatás szabadságára és racionalizálásának kimenetelére vonatkozó kérdés aktualizálása. Ezért Derrida argumentációjában, amely explicit módon egyáltalán nem jelenik meg a *Menedékhelyben*, az egyetemet és a tudományt jellemző, az igazságra

23 *Uo.*, 40–41.

24 Jacques DERRIDA, *Mokklosz, avagy a fakultások vitája*, ford. BÓNUS Tibor = *Intézményesség és kulturális közvetítés*, szerk. BÓNUS Tibor – KELEMEN Pál – MOLNÁR GÁBOR Tamás, Ráció, Budapest, 2005, 28.

25 HAMACHER, *I. m.*, 47.

26 Vö. Max HÖRKHEIMER – Theodor W. ADORNO, *Afelvilágosodás dialektikája. Filozófiai töredékek*, Gondolat–Atlantisz, Budapest, 1990, 161.

irányuló vita kerül centrális szerepbe, vagyis annak performativitása, ami az intézményesülés, a hatalom és a felosztás létrehozásáért felelős.²⁷ Hamachernél pedig az oktatás és kutatás perfekcionizmusát hirdető, azokat éppen teljesen széttroncsoló igazgatási és technikai változtatások, amelyek halálosak az immár információközvetítésre korlátozott szellemtudományok számára.²⁸

Értékelés érték nélkül, ez azt jelenti: minden lehet még máshogy is, lehet, hogy minden máshogy volt, mindennek még máshogyan, még jobban, még pontosabban meg kell felelnie a máshogy-lenni-tudás sémájának: ezért minden, mihelyt van, nem az, ami lehetne, hanem már egyforma minden, mert ugyanolyan mértékben elértéktelenített, már üres minden, mert ráígértek valami mást, felülmúlta valami más, és múlttá vált. Az értékelés formulája az elértéktelenítés formulája. E formula értelmében mindaz, amit az oktatás, képzés és szakképzés területén létrehoznak, nem egyéb, mint éppen csak „kép”, fantazma, illúzió, melyet mindig felül lehet múlni további illúziókkal, de semmilyen valóság irányában nem lehet meghaladni. Bár az érték-képzés sémája az elértéktelenedésnek szolgáltathatja ki az összes értéket, amit kialakítanak, de ez a séma maga megtartja magát változtathatatlanak, kitartóan és mereven. Az esetlegesség maga ne legyen esetleges.²⁹

A Hamacher-idézet akár a szerző kötetben szereplő másik, *Afformatív, sztrájk* című³⁰ tanulmányából is származhatna, ugyanis nemcsak az tűnhet fel, hogy az érvelés módja, struktúrája és logikája azonosságokat mutat bizonyos szöveghelyekkel, hanem a gondolatmenet lényegi alapját adó fogalmiság is. Az értékelés és elértéktelenítés (Wertung–Entwertung) ugyanis a performativitás–afformativitás, a tételzés és tétlenítés (Setzung–Entsetzung) oppozíciójának, pontosabban: kölcsönösségének mintájára vezeti tovább a szöveg argumentációját. (Ráadásul, ahogyan Derridánál is, a tudomány és az egyetem önmegalapozó műveleteinek egyrészt jogi, másrészt hangsúlyosan nyelvi vonatkozásai vannak.) Amennyiben a nyelv olyan intézmény, amelynek létrehozásában vagy amelynek megalapozásával együtt járó

27 DERRIDA, I. m., 39–40.

28 HAMACHER, I. m., 49.

29 Uo., 53.

30 Werner HAMACHER, *Afformatív, sztrájk* = Uó., I. m., 82–121.

ígéretben tulajdonképpen nemcsak performatív, hanem afformatív mozzanat is közrejátszik, akkor az afformatív olyan, a létesítő tételezés alaptalanságát, alapnélküliségét vagy éppen az alap megvonását megnyilvánító dimenzióként fogható fel, amely mindenkor magában hordozza ennek a nyelvnek a lehetetlenségét is.³¹ Az afformatív ebben az értelemben a nyelv tételező, létrehozó mozzanatának feltételeire irányítja a figyelmet, vagyis arra, hogy egyáltalán milyen keretek között lehet a nyelv nyelviségéről beszélni. Hamacher voltaképpen mindig erre kérdez rá: a feltételek létesülésének feltételére, ezért a tudomány, a kutatás, az oktatás és az egyetemek viszonylatában a fentebb megnevezett elértéktelenítésnek is az afformatívumhoz hasonló elméleti implikációi vannak. Átfordítva a tudomány lehetőségeire és intézményi működésére ez annyit tesz, hogy az érték tételezéséhez elsőként olyan értékre van szükség, amelyet nem lehet megkerülni, vagyis ott csak elértéktelenítés képzelhető el, ahol az értékelés/érték feltételeit nem az érdekek feletti érdek hozza létre. Az egyetemnek ezért olyan helynek kellene lennie, ahol éppen az értékelésektől és elértéktelenítésektől lehet megszabadulni, ahol az „esetlegest *mint* esetlegest méltatjuk”.³² Nem véletlen, hogy Hamacher az elértéktelenítés magyarázatában kapcsolja össze az értékelés és az erőszak műveleteit, amelyekből az egyetemnek és a tudománynak mindenkor meg kell válnia, sőt, ettől a megváltástól is szüntelenül el kell oldoznia magát. Ez azt is jelenti, hogy a Kant által útjára indított elhatárolásoktól is mentesnek kell maradnia, még magával a tudással szemben is kételkedően kell viselkednie. Ezáltal beláthatóvá válik, hogy még a humboldti örökséget is kérdéssé kell tennie, továbbá azt is kérdőre kell vonnia, hogy szüksége van-e önmagának (menedék)helyekre, egyáltalán meghatározhatja-e magát ebben a formában. Saját szabadságának feltétlenségét csak feltételekkel fogadhatja el, többek között azzal, hogy voltaképpen azzal kapcsolatban is felteszi a kérdést önmaga számára: lehet-e a feltétlenségének feltétele.³³ Amikor tehát a tudomány már (ismét) nem „történetileg kialakult diszciplínaként és intézményként tudomány”,³⁴ hanem olyan tett, amely nem próbálja meg rögzíteni pozícióját, és kritikussá válik még saját működésével szemben is, akkor kell megvizsgálni az államhoz, joghoz és

31 A *Setzung* és *Entsetzung* viszonyának hamacheri felfogásához, valamint az afformatívum magyarázatához lásd Balogh Gergő kiváló tanulmányát. BALOGH Gergő, *Afformatív. A performativitás kritikája Werner Hamacher munkásságában*, Alföld 2019/6., 72–89.

32 HAMACHER, I. m., 54.

33 *Uo.*, 55.

34 *Uo.*, 56.

társadalomhoz fűződő viszonyát, mert lényegileg csak akkor mentes más intézményektől, és „szabad arra, hogy semmi által meg nem határozva ön maga legyen”.³⁵ Hamachernél a tudomány (és ezen a ponton a művészet is) tehát a saját magát felszabadító, még ön maga előfeltételeitől és konvencióitól is folyamatosan eltávolodó gondolkodás volna, amely másképpen maga a szabadság mozgása.

Az államnak vagy bármely közigazgatási formának tehát ezt a szabadságot kell elősegítenie és támogatnia, miközben azt is meg kell engednie a tudománynak, hogy befolyásolja az állami apparátus működését, ugyanis a társadalmi rendszer szerveződésének szempontjából ez a tudomány lesz az, ami a többi intézménynek is menedéket nyújt. Az állam mindezt pedig azon a jogon keresztül képes végrehajtani, amelyet az alkotmány kodifikál, ha az oktatáshoz és kutatáshoz való jogot egyetemessé és minden jog alapjává teszi. Hamacher ezért az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának* és az *Emberi Jogok Európai Egyezményének* vonatkozó cikkeit elemzi, amelyek elvi biztosítékait nyújtják az oktatás és kutatás szabadságának. Azért csak elvi, mert Hamacher interpretációja alapján gyorsan kiderül: a szabadságjogokról, azok kezeléséről vagy „elhanyagolásukról szóló további döntések át vannak engedve az állami közigazgatási apparátusnak”.³⁶ Ekkor egyrészt megmutatkozik, hogy ezek a jogok nem vonatkoznak a szabadság támogatásának szükségszerűségére, nem írják elő annak köteleességét, másrészt újra felmerül Derrida jogalapítással kapcsolatos dilemmája és annak mérlegelése is, amely szerint „az új alapítás kompromisszumot fog kötni a hagyományos joggal”.³⁷ Azt már a Derrida-szöveg is leszögezi, hogy az egyetem (és a tudomány) jelenkori helyzetében szükség van egy jog alapítására, azonban arra is felhívja a figyelmet: „az alapítás nem függ attól a belső törvényességtől, amit maga létesít”,³⁸ tehát maga is olyan cselekvésekben nyilvánul meg, amelyek nem pusztán beszédaktusok, de nem is egyszerűen konstatív kijelentések, talán nem is nyelvi performatívumok. Úgy tűnik, a derridai kérdésfeltevés által megnyitott területre hatol be Hamacher, amikor az emberi jogok jogszerűségét és emberhez való odatartozását szétválasztja, valamint az ember saját szabadságát és jogi lényegének deklarációját *autoperformációként* nevezi meg.³⁹ Ez egyrészt azért lényeges összefüggés, mert utóbbit az

35 *Uo.*, 58.

36 *Uo.*, 65.

37 DERRIDA, *I. m.*, 47.

38 *Uo.*, 46.

39 Werner HAMACHER, *Arról a jogról, hogy ne használjunk jogokat* = *Uó.*, *I. m.*, 124.

Entferntes Verstehen című könyvében maga Hamacher kapcsolja össze az ígérettel,⁴⁰ amely ezért a jogalapítás pillanatában már valóban nem nyelvi performatívum, hanem transzcendentális (beszéd)aktus.⁴¹ Másrészt pedig azért bizonyulhat perdöntőnek, mert ennek a (szabadság) jognak a rögzítéséhez és kinyilvánításához, úgy tűnik, meg kellett felledkezni arról, hogy mindez az ember szabadságán alapul.

A jogi rögzítés ebben az értelemben értéként tételezi és jegyzi fel azt, amelynek az érték fundamentumának kellene lennie, tehát a szabadság jogának megítélése már mindig elértéktelenítés is, amely a jogi nyilatkozatokban értékelésként tűnik fel. A *Menedékbelyben* ezért az jön felszínre, hogy a szabadságnak mindenekelőtt olyan joggá kell válnia, amely képes biztosítani, garantálni magát a szabadságot. A szabadság így létrejött mindkét formáját (a szabadságból lett védőjog, amely körülbástyázza és óvja a szabadságot) szükséges gyakorolni ahhoz, hogy a szabadság képes legyen megóvni magát saját szabadságának elvesztésétől. A védett szabadság és a védelmező jog kölcsönviszonya azonban azt jeleníti meg, hogy e viszony valamelyik tagjának szükség-szerűen, önmaga biztosítása miatt, fel kell oldódnia, a védelmező jognak gyakorlatilag a védelmező szándéka miatt ellenséges (Derridával szólva: élősködő) módon kell viszonyulnia önmagához.⁴² Mindemellet nem szabad elfelejteni, hogy ez az a jog, amely a védvonalat képviseli, és amely legutolsósorban megóvja a tudomány szabadságát.

Aki még az oktatás, a nevelés és a tudományos kutatás valamely területén dolgozik, és arra keresi a választ, hogy ilyen feltételek mellett mit lehet tenni a gondolkodás, tudományos kutatás és oktatás megóvásáért, annak Hamacher szövege azt mondja: „nem sok mindent lehet tenni”.⁴³ Végső soron azért a filológián, a szabadság permanens gyakorlásán, a kutatás, oktatás és képzés szabad formáin keresztül megnyilvánuló nyitottságot, a mások számára történő más(ság) megtapasztalását és az önmagát közlő szabadságot ajánlja fel. Ez pedig voltaképpen nem más, mint kiterjesztett nyelvi tevékenység, a még nem ismert, eljövendő másokra való nyitottság és azok megszólítása. Amennyiben pedig egy közösség minden tagja ehhez hasonlóan cselekszik, akkor az képes lehet felszámolni az intellektuális gyakorlatokat elnyomó erő-

40 Werner HAMACHER, *Das Versprechen der Auslegung. Zum hermeneutischen Imperativ bei Kant und Nietzsche* = Uő., *Entferntes Verstehen. Studien zu Philosophie und Literatur von Kant bis Celan*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2011², 52–66.

41 Ehhez vö. BALOGH Gergő, *Afformatív...*, I. m., 80.

42 Werner HAMACHER, *Menedékbely...*, I. m., 68.

43 Uő., 70.

szakot, „ezért a kutatás és képzés szabadsága sosem pusztán saját szabadsága, hanem épp annyira a másnak és másoknak a szabadsága, akik felé fordul”.⁴⁴ A kutatástól, az oktatástól és a művészettől el nem idegeníthető szabadság joga ezért lényegileg válik azzá a joggá, amely minden jog lehetőségének alapja is egyben. Amennyiben tehát mindez mindenki számára nyilvánvaló lesz és gyakorlattá válik, aligha lesz szükség menedékhelyekre, mert akkor a tudomány, ahogyan arra Nietzsche is gondolt, lehet majd vidám is.

SZOLASZTALGIA

Készítette: Jáger Attila

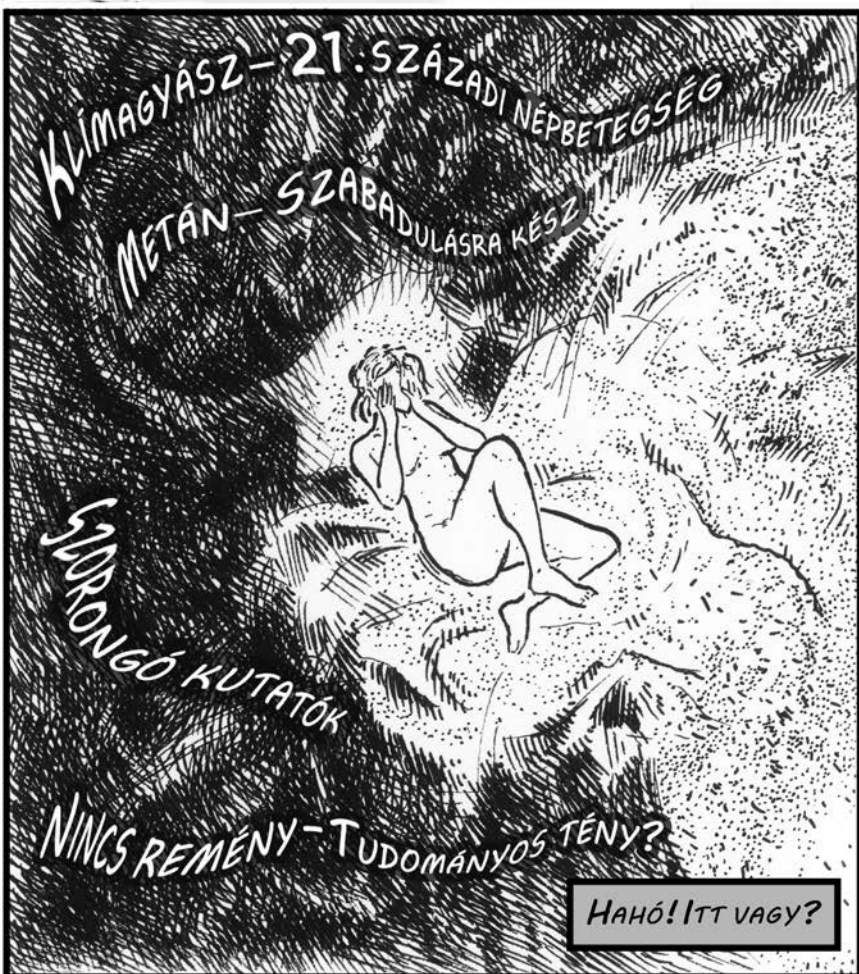
CSAK BEUGROTTAM ELKÖSZÖNNI!

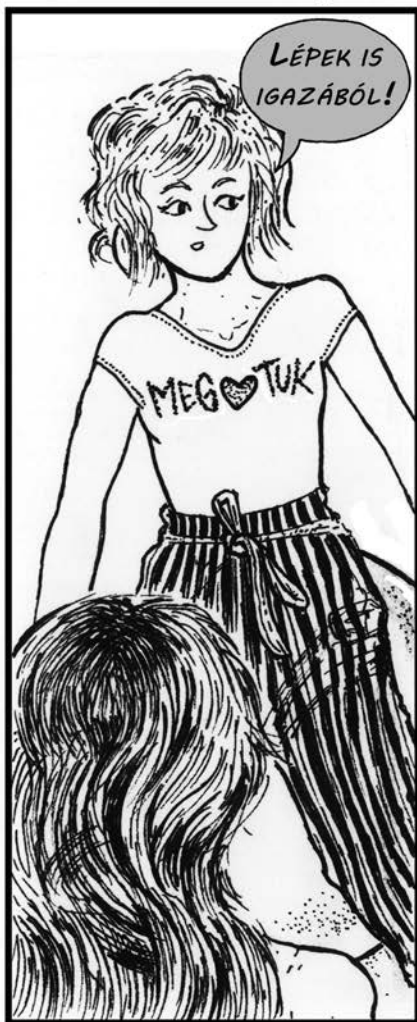
JÓL TETTED!
DE MI EZ A PÓLÓ?
„MEG-SZÍV-TUK”?

CSINÁLTATTAM, MIU-
TÁN KIDERÜLT, MENNYI
METÁN SZABADULHAT EL
A PERMAFROSZTBÓL.

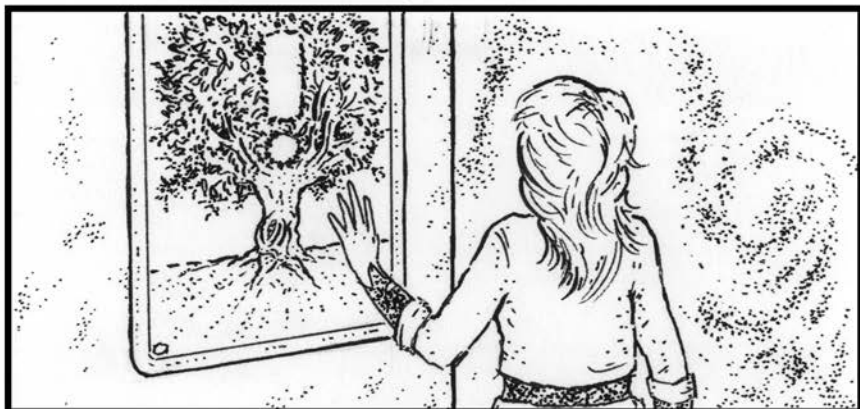

VISZLÁT
A MENZÁN!

"MEGOLDÁSI JAVASLATOK."
HIHETŐEN HANGZIK...

EGÉSZ HIHETŐEN...

VÉGE

Varga P. Ildikó

ÖNMAGUKAT ELBESZÉLŐ SZÖVEGEK

Pirkko Saisio autofikciós prózájáról

A kortárs irodalom számbavétele meglehetősen nehéz feladat, mivel – ahogyan a *Csomópontok a kortárs finn irodalomban* című, a finn próza 1980 és 2010 közötti főbb trendjeit szemügyre vevő tanulmány¹ szerzője, Leena Kirstinā is megjegyzi – hiányzik a történelmi távlat, amelyből a művek szemlélhetők. Kézenfekvő tehát, hogy amikor a kortárs finn irodalom jelentősnek vélt műveiről beszél, kiindulópontul Finnország legrangosabb irodalmi díját, a Finlandia-díjat választja. A díjra javasoltak és a díjat elnyert művek vizsgálatának alapján Kirstinā megállapítja: „Egyik közös vonása ezeknek a műveknek az episztemológiai kérdés, amit felvetnek: mi az igazság a fikcióban, mi a fikció viszonya a valósághoz, és mi a fikció valósága. A reprezentáció problémája döntően befolyásolja az elbeszélői stratégiáikat és az elbeszélés szerkezetét. Az olvasó az én-elbeszélő, az ő identitásának és személyiségének szubjektív pozíciójába helyezkedik bele. Az író és beszélő első személyű én áll a középpontban az említett prózai művekben. [...] Az én feltámadása azt jelentette, hogy a mindentudó elbeszélőnek és az objektív megfigyelőnek el kellett hagynia a helyét a narrációban, vagy a szerzőszerű figura belekeveredett a történetbe, ahogy ezt már láttuk. Ez azt jelentette, hogy az életrajzok, önéletrajzok, az autofikció jellegű próza, memoárok, naplók, levelezések, levélregény-formák, még az e-mail-regény-formák is élenjáró műfajokká váltak.”²

A tanulmány további részében a Finlandia-díjat elnyert szerzők közül főként azokat emeli ki Kirstinā, akik autofikció jellegű prózát írnak. Éppen ezért meglepő, hogy e szerzők között nem bukkan fel Pirkko Saisio neve, aki önéletrajzi ihletésű trilógiájának harmadik részével 2003-ban elnyerte Finnországban e rangos irodalmi díjat. A következők-

1 Leena KIRSTINĀ, *Csomópontok a kortárs finn irodalomban*, Lettre 90. (2013/ősz), 71–75.
2 Uo., 72, 74.

ben az írónőt és autofikciós trilógiáját mutatom be, mintegy Kirstinā tanulmányának kiegészítéseként.

Ki a szerző?

Pirkko Saisio (1949) sokoldalú alakja a finn kultúrának: író, rendező, színész, dramaturg, 1997–2001 között a helsinki Színházművészeti Főiskolán a dramaturgia professzora. Legismertebb tanítványa a magyarra is rendszeresen fordított Sofi Oksanen. Az olvasók először 1992-ben olvashatták Saisio prózáját magyarul, amikor a *Káin leánya* című kisregénye megjelent Pap Éva, majd 2007-ben a *Betonéjszaka* Kubinyi Kata fordításában. A trilógia első kötete pedig tavaly látott napvilágot jelen írás szerzőjének fordításában.³

Saisio az 1970-es évek közepén jelentkezett első regényeivel. Témaválasztása és családi háttere miatt a kritikusok a munkásosztály írójának tekintették. 2010-ben, a Wein név alatt megjelent két kisregény (immár saját neve alatti) újrakiadásának előszavában a következőképpen nyilatkozott pályája első évtizedéről: „A napilapok kritikusi nem bántak rosszul velem, de beleuntam az állandóan ismétlődő kritikákba. Írok egy könyvet, mely szerintem tematikájában és nyelvezetében eltér az előzőtől, és akkor jön a kritikus, és elmondja, mi a könyvben a saisiós, hol kell még fejlődnöm, mi az, amit a jövőben el kellene kerülnöm. [...] Kezdttem gyanítani, hogy egyedül a borítón található név az, mely a kritikust ilyen biztonsággal vezeti. Ha más néven írnék, vajon meg tudnám tévesztetni a kritikust, vagy továbbra is találna közös pontokat (stílusban, nyelvezetben, tematikában) az új szöveg és Saisio között?”⁴

E gondolattól vezérelve 1986 és 1992 között saját nevéen csak színdarabokat írt, prózát pedig álnéven publikált: egy trilógiát Jukka Larsson és két kisregényt Eva Wein néven. Jukka Larsson egy Svédországban élő börtönpszichológus, teológus férfi, Eva Wein pedig egy finn és zsidó gyökerekkel rendelkező, Bécsben élő nő.

A szerzőváltás mellett nő-férfi-nő nemváltásnak is tanúi lehetünk. Amikor Jukka Larsson kilétéről megjelentek az első találgatások, a kri-

3 Pirkko SAISIO, *Legkisebb közös többszörös*, ford. VARGA P. Ildikó, Polar Könyvek, Budapest, 2018.

4 Pirkko SAISIO, *Muutama sana sivupersonista* = Eva WEIN [Pirkko SAISIO], *Puolimaailman nainen/Kulkue*, Hki, Tammi, 2010, 12. (A tanulmányban előforduló összes idézet az én fordításom, V. P. I.)

tikusok a finn irodalom elismert férfi íróit sejtették az álnév mögött. Egyetlen irodalomkritikus tudta, kit rejt a valóságban Jukka Larsson neve. A vele folytatott magánbeszélgetésben Saisio is azon csodálkozott, hogyan lehetséges az, hogy nem egy nőt keresnek a férfi álnév mögött: „az álnévhasználat mögött általában az írónak az az erős vágya áll, hogy felfedezze magában az ellenkező nemet”.⁵ Ez a gondolat hatott aztán lelkesítőleg Saisióra: „én is meg akartam találni magamban az ellenkező nemet: ezúttal egy nőt”.⁶ A nemváltással választ kapott arra a kérdésére is, hogyan viszonyul a kritika egy elsőkönyves férfi- és egy elsőkönyves női szerzőhöz. Jukka Larssonként egyértelműen jobb volt szövegeinek kritikai fogadtatása. Sőt, a kritikusok még meg is fedték a saját nevével drámát író Saisiót, amiért drámája cselekménye egy börtönben játszódik. Nem tartották elég hitelesnek a börtönábrázolást, miközben Larsson név alatt megjelent – ugyancsak börtönben játszódó – regényében éppen a hitelességet emelték ki. Saisiót mindig is foglalkoztatta az a kérdés, hogyan boldogul a szöveg szerzője nélkül: „nagyraívó céljaim közé tartozott olyan visszajelzést kapni szövegeimről, mely azokat nem helyezi bele életem és munkásságom kontextusába. (Emlékszem, tizenkét évesen olvastam először Dosztojevszkijt, és fogalmam sem volt, kicsoda ő vagy hogyan fogadta őt a kritika. Szenvedélyesen vágytam egy ilyesfajta olvasói tapasztalatra; mindhiába.)”⁷

A végső lelepleződés akkor történt meg, amikor Wein második kisregényét Finlandia-díjra jelölték. Eva Wein rövid szövegekből összeálló, a gyermekkort megidéző két kisregénye Saisio autofikciós trilógiája előképének is tekinthető.

Mi az igazság a fikcióban?

A lejeune-i terminussal élve, Saisio paktumot köt az olvasóval: felvállaltan is önéletrajzot ír. A fedőlapon található név, Pirkko Saisio megegyezik főhőse nevével. Vagyis önéletrásnak tekinthető e trilógia, melynek szerzője, elbeszélője és szereplője azonos. Bár ez a próza egy évtizeddel korábban született, sok tekintetben hasonlít Karl Ove Knausgårdéhoz. Többek között abban, hogy itt is az apa halála indítja el az emlékezést és magának az írásnak a folyamatát. Amiben mégis különbözik,

5 Uo., 7.

6 Uo.

7 Uo., 11.

az talán az írói tudatosságban ragadható meg: Saisio szinte minden mondatában emlékezteti, elbizonytalanítja, figyelmezteti az olvasót, hogy szövege fikció. Teszi mindezt úgy, hogy a már említett paktumot nem rúgja fel, sőt, valójában nem is akarja felrúgni. Több helyen is arról ír, hogy a valóság ábrázolására törekszik, de a tökéletlen nyelv nem elégséges a valóság, a körülötte levő világ sokszínűségének, sokhangúságának és sokrétűségének leírásához. (Teszi mindezt a környező világot, az adott pillanatot nagyon is komplexen leíró képekben...) Ugyanakkor azzal is tisztában van, hogy az emlékezés és felejtés dinamikája fikcionalizálja a felidézett történeteket. Hiszen nagyon esetleges, mire emlékszik, mit felejt el az emlékező, ahogyan az is, mi idéz fel benne egy emléket, és a felidézett emlék a helyzeti tapasztalaton túl milyen (valós) fontossággal bír, mennyire meghatározó az emlékező addig megélt életében.

Az emlékezés esetlegességének érzékeltetésére lássunk néhány prózapoétikai és narratív eljárást, melyet a trilógiában használ Saisio.

Az autofikciós trilógia kötetei: *Legkisebb közös többszörös* (Pienin yhteinen jaettava) folytatása a *Vastavalo* [Ellenfény] és *Punainen erokirja* [Vörös válókönyv].⁸ Mindegyik olvasható önálló könyvként is. Az első kötet a gyermekkori emlékeket idézi fel, a második az iskolai éveket és a kamaszkort egészen az érettségiig, a harmadik pedig az egyetemi éveket, a fiatal felnőttet mutatja be. Mind a három kötetben megjelenik ugyanakkor maga a szerző már befutott íróként, egyetemi tanárként, társként és anyaként.

A *Legkisebb közös többszörös* első jelenetében a kislány egy novemberi reggelen, iskolába menet előtt harmadik személyben kezd el gondolkodni önmagáról, mondatokat fogalmaz a fejében:

„Egy mondatot fogalmaztam magamban: Nem akart felébredni.

Átjavítottam: Még nem szeretett volna felébredni.

Tettem hozzá még egyet: Túl fáradt volt ahhoz, hogy iskolába menjen.

Finomítottam a másodikon: Túlságosan fáradt volt ahhoz, hogy iskolába menjen.”⁹

A fejen egyre finomodó mondatok boldogsággal töltik el: megtörténik az első lépés az íróvá válás útján. Egyfajta metaszöveggént is működik

8 A trilógia második és harmadik kötete egyelőre kéziratban. Az idézetek esetében a finn nyelvű kiadás oldalszámait használom.

9 SAISIO, *Legkisebb közös többszörös*, 5.

ez az első jelenet, ugyanis a regényre végig jellemző az egyes szám első és egyes szám harmadik személyű narrátor használata. A narrátor egyszerre részese a történeteknek, ugyanakkor harmadik személyűként el is távolodik tőlük, kívülről látja önmagát, a történetek hőseit, anyját, apját, a nagyobb családot.

A szöveg többnyire szabad asszociációkra épül, a prousti emlékező-technikát idézi. Így a történetvezetés sem lineáris felépítésű, inkább gondolat- és történetfolyamok kapcsolódnak egymáshoz, szövegszólamokkal van dolgunk, melyek aztán egy nagyon is jól megtervezett egységgé állnak össze. A rövidebb-hosszabb folyamat többnyire soráthajlásokkal szakítja meg. *A de, mert, és, akkor* kötőszóval bevezetett (tag)mondatok megváltozott narrátori szövegrészt is jelentenek (én → ő, ő → én).

A két narrátor két család történetét beszéli el: az apa és az anya családját. Ennek apropóján a regény Finnország 20. századi jelentősebb történelmi eseményeire, a finn történelem nemzeti identitást konstruáló történeteire, nagy elbeszéléseire is reflektál a kisember, az átlagember szempontjából.

Gyermekkori történeteken keresztül láthatjuk, mi minden történhet az 50-es évek egyre kapitalistábbá váló Finnországában egy olyan kislánnyal, aki kommunista családban nő fel; akinek apja a Finn-Szovjet Társaságnál dolgozik, ugyanakkor Finnország első kiskereskedésének alapítója lesz; aki az első érettségi oklevelet szerző személy lesz a nagyobb családban; mihez kezd egy óvodás gyerek a családon kívülről jövő hatásokkal, például a hit és Isten kérdésével egy ateista családban; mit tesz a kamaszodó lány, amikor rádöbben arra, hogy a könyvespolcukon sorakozó Lenin- és Sztálin Összeszt titkolnia kell az iskolatársak, barátok előtt. A regény arra is választ próbál adni, hogyan jut el a főhős kislány annak megértésétől, hogy a majd minden történetben valamilyen formában felbukkanó másság érzése tulajdonképpen a saját – a normától eltérő – szexuális orientációjának a leképeződése.

A szerző folyamatosan emlékezteti az olvasót az emlékező és az emlékezés megbízhatatlanságára. Az *én* és *ő* váltogatásával sokszor ellentmond önmagának, kijavítja, újraértelmezi az *én* elbeszélő emlékeit. Teszi mindezt öniróniával, humorral fűszerezve. Az első részben még jól láthatóan elválik az első és a harmadik személyű narrátor. A további kötetekben, ahogyan a felidézett emlékek is frissebbekké válnak, egyre közelebb kerül egymáshoz a kettő.

A kötetben felbukkanó vendégszövegekkel ugyancsak az a célja, hogy a finn irodalomban jártas olvasót elbizonytalanítsa a szöveg referenciális, önéletrajziként való olvasását illetően. Ezt szolgálják a regénybe beleírt figyelmeztetések is:

„De nem látja önmagát, a szavakkal leírhatatlant; a céltalanul ideoda lengedező tengeri növények nem engedik.

Mégis amint kiszáll a vízből, folytatja a lehető legnagyobb hazugságot: a szavakból, az erejüket vesztett jelekből építkezést, ennek a könyvnek az írását.”¹⁰

A kerettörténetben az apja halálát meséli el. Ez a mozzanat indítja el az emlékezést, ekkor dönti el, hogy megírja e regényt. Így válik a kötet egyszerre apa- és anyaregénnyé, fejlődésregénnyé és az írásról szóló metaszöveggé is egyben.

A trilógia második kötetében, az *Ellenfényben* a kamasz és a frissen érettségizett fiatal Pirkko Saisio a főszereplő. Narrációs szempontból ugyanazokkal az írótól már megszokott eljárásokkal találkozhatunk: egyes szám első személyű (én) és egyes szám harmadik személyű (ő) narrátor meséli a történeteket. Továbbra is felvállaltan önéletrajzot ír, tudatosan terelgeti az olvasót egy évszámokkal és történelmi eseményekkel kikövezett úton, tálcán kínálva egy/a referenciális olvasási módot azzal, hogy bizonyos évszámokhoz saját életkorát is odarendeli.

A kötet címe megfigyelőt és megfigyeltet feltételez. Erre utal a kezdősorokban is:

„Hajnali öt óra, a világ aranyba öntve. [...]

Őt látom az ellenfényben.

A mezőn keresztül felém tart. [...]

Június elseje, hajnali öt óra van, a világ aranyba öntve.

Ő is aranyba öltözött, valószínűtlen, finom palástba. Arcvonásai alig kivehetőek. [...]

Ott áll előttem.

Elnéz mellettem, mivel nem lát engem.

Gyorsan odébb lépek, mert nem akarom, hogy kíméletlen tekintetével megítéljen.”¹¹

10 SAISIO, *Legkisebb közös többszörös*, 206.

11 Pirkko SAISIO, *Vastavalo*, WSOY, Helsinki, 2000, 5–7.

A kétfajta narrátort is ennek a szolgálatába állítja: egyszerre távolít el a történettől és önmagától, ugyanakkor reflektál is a történtekre. E kötet feladata az ellenfényben megjelenő körvonalak kitöltése narratívával, történettel. Ha a trilógia első kötetében a gyermek Saisio mondatokat fogalmazva önmagában indul el az íróvá válás útján, a kamasz, az érettségizett már sokkal tudatosabban szervezi saját szövegeit, nagy hangsúlyt fektet a szöveggé formálódó történet struktúrájára:

„a szótár segítségével összeállítandó, Kapitánynénak elmondandó [német nyelvű] beszámolóra koncentrálok az eseményekről, melyek elvezettek e beszámoló összeállításához.

Beszámolóm részei: bevezetés, kibontakozás, tetőpont és következtetés.”¹²

– olvashatjuk egy adott ponton, és hasonló írásgyakorlatok többször is előfordulnak a regényben. Az iskolában, az anyanyelvi órákon is rosszul teljesítő kamasz tapasztalatait azzal a tudással olvassuk, mely az olvasóban mindvégig jelen van: ezt a regényt egy befutott író írja fiatalabb önmagáról.

A kamaszkor ábrázolása éppen az én-ő narrátor váltogatásával válik hitelessé. Emellett a fény is fontos szerepet játszik a kétféle identitás, a kamasz és a felnőtt, a kamaszt ábrázoló felnőtt és a felnőttlétre vágyó kamasz ábrázolásában. A szótlán, önmagát kereső, dühvel teli tizenéves egyszerre gyűlöli önmagát, a szüleit, tanárait, szűkebb és tágabb környezetét, valamint érez leírhatatlan vágyat arra, hogy valakihez tartozhasson: szüleihez, tanáraihoz, szűkebb és tágabb környezetéhez.

A regény kerettörténetét a frissen érettségizett Saisio svájci élményei adják, melyekbe szépen belesimulnak az iskolai éveket felidéző szövegrészek. A Svájcban törtétek retrospektív felvillantásával egyben Finnország és Svájc párhuzamba állítása is megtörténik: a két ország társadalmi, történelmi és politikai kontextusának felvázolása. E kettősség (a narráció szintjén is) pedig mintegy ellenfényben mutatja meg a fiatal felnőttet, akiben továbbra is ott munkál az istenkeresés és – mintegy családi örökségként – a kommunizmus utáni vágyakozás; a megfigyeltté és megfigyelővé válás kényszere, mely végül az írásban, a történetté formálásban teljesedhet/teljesedik ki.

12 *Uo.*, 189.

A harmadik kötet, a *Vörös válókönyv* már felütésével is a valóság és fikció bonyolult viszonyát boncolgatja, egy történet elmesélhetőségének (elmesélhetetlenségének?) lehetőségeit. A három kötet közül talán ez a leginkább fikcionalizált. Egy pillanatig sem titkolja az olvasó előtt, hogy a könyv, melyet a kezében tart, voltaképpen újraírt szöveg, *rewriting* a lefevere-i¹³ értelemben:

„Elvesztettem a Vörös válókönyv című szövegemet. Teljes egészében elvesztettem.

Írtam egy ilyen című könyvet, és aztán (hajnali öt órakor, amikor a nap még csak fenyegetően vöröslik) rákönyököltem a Ctrl és Alt billentyűkre, melyekről azt sem tudom, mit jelentenek.

A szöveg elfeketedett. Szerettem volna eltüntetni a feketeséget, ezért megnyomtam a Del billentyűt.

[...]

Én is más lettem, elkerülhetetlenül más, és a Vörös válókönyv, melyet újraírok, az is más lesz ahhoz a Vörös válókönyvhöz képest, mely augusztus 7-én, hajnali öt órakor elveszett.”¹⁴

A harmadik kötet kerettörténetében Saisio immár felnőtt lánya elköltözik otthonról. Az elválás témája – hűen a címhez – nemcsak itt, hanem a többi történetben is megjelenik: saját elválása a szülői háztól, elválás az élettársától, egy majdnem elválás saját életétől és elválás a baloldali, kommunista eszméktől.

Ami az írásról szóló metaszövegeket illeti, a nagyon is öntudatos író szól ki időnként a történetekből:

„Ezt a mondatot nem azon az éjszakán mondták ki. [...] Az írói szabadság nevében azonban én jobbnak láttam más kontextusba helyezni és más valakinek a szájába adni.”¹⁵

A harmadik és első személyű narrátor egyre közelebb kerül egymáshoz, sokszor ugyanabban a mondatban tűnik fel mindkettő. A harmadik kötet narrációs technikáját (és a kötete magyarra fordítását) bonyolítja egy heterodiegetikusnak is tekinthető narrátor megjelenése. Vele mesélteti el azt a társadalmi, politikai kontextust, amelyben a történet

13 André LEFEVERE, *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*, Routledge, London – New York, 1992.

14 Pirkko SAISIO, *Punainen erokirja*, WSOY, Helsinki, 2003, 15–17.

15 *Uo.*, 269.

játszódik. A hetvenes évek Finnországot ismerjük meg egy fiatal értelmiségi szempontjából. Rendkívül izgalmasan vázolja fel a helsinki egyetemi színjátszó kör és a Színművészeti Egyetem hallgatóinak politikai beágyazottságát, ahogyan azt is, hogyan számolnak le a baloldali fiatal egyetemisták a kommunizmusról alkotott véleményükkel. Saisio azt az évtizedet tárja az olvasók elé saját tapasztalatain keresztül, amikor Finnországban még büntetendő volt a szexuális másság megélése. Az önmaga eltérő szexuális irányultságára ráébredő lánynak el kell hagynia otthonát, le kell számolnia azzal az illúzióval, hogy meg tud felelni a családjának, és – ahogyan az anyja figyelmezteti az előbújás epizódiban – a pártnak.

Bár a kerettörténetben a befutott író Saisio boldog kapcsolatban él, és éppen arra készül, hogy saját felnőtt lánya elhagyja a szülői házat, ez a harmadik kötet visszatér az első kötet címadó gondolatához: a közös többszöröshöz. A mindenkinek való megfelelés vágya, a megsokszorozódás, hogy mindenki elvárásait kielégíthesse, továbbra is ott munkál valahol a felnőttben, aki immár tudatosan leszámol ezekkel az elvárásokkal és annak az illúziójával, hogy a számára fontos embereknek mindenben meg tud felelni. A felnőtt tudatában van önmaga értékeinek, hiszen már befutott író, egyetemi tanár, társ, anya – és így ebben a megtöbbszörözött szerepben: önmaga.

A három kötettel akár lezártak is lehetne tekinteni Saisio munkásságának autofikciós korszakát. A 2000-es évek elején publikált regényei legalábbis erre engedtek következtetni. Az utóbbi években megjelent két kötetében¹⁶ azonban visszatér a szövegek által elbeszélte (saját) élettörténetéhez. A Signaali [Jel(ek)] címűben a halál jelenlétéről ír klasszikus világirodalmi műveket újraírva, az idén megjelentben pedig vallomás- és esszészerűen saját tapasztalatairól, különösen, ami az írást illeti. Az olvasó az írás folyamatának részesévé válik, a szemünk előtt születik a szöveg arról, hogyan készül egy szöveg, melynek főhőse egy Pirkko Saisio nevezetű nő. Vagy valaki más. A szövegvariánsok egyúttal olvasási technikák, tétova értelmezési próbálkozások, melyeket a szerző és maga a szöveg meglehetősen asszertívan irányít azzal, hogy magyarázatot ad a végzett/bekövetkezett változtatásokra. A szerző Saisio a kötet első írásában megadja önéletrajzi prózájának a kiindulópontját:

16 Pirkko SAISIO, *Signaali [Jel(ek)]*, Siltala, Helsinki, 2014. és Pirkko SAISIO, *Epärointejä. Tunnustuksia rakkaudesta, kirjoittamisesta ja esiintymisestä [Tétovázások. Vallomások szerelemről, írásról és szereplésről]*, Siltala, Helsinki, 2019.

„Minden, amiről írok, azon a feltevésen alapszik, hogy ami mással megtörténhet, az velem is megtörténhet.

Ezért sem teszek különbséget az emlékezés, a vágy- és rémálomok, valamint aközött, ami valóban megtörténik, mivel a *való* mint olyan számomra nem létezik.”¹⁷

Ezzel pedig nemcsak ezt az eddig utolsó kötetét, hanem a trilógiáját is végérvényesen fikcionalizálja, miközben hitelesíti is a szerző és olvasója között megkötött paktumot.

17 Pirkko SAISIO, *Epärointejä. Tunnustuksia rakkaudesta, kirjoittamisesta ja esiintymisestä [Tétovázások. Vallomások szerelemlről, írásról és szereplésről]*, Siltala, Helsinki, 2019, 5.

Kiss Júlia

HATALOMNYELVEK*Dragomán György A fehér király című regényének román fordításáról*

Egy irodalmi szöveg két nyelven történő szinkronolvasása minden esetben izgalmas feladatnak bizonyulhat, főként akkor, ha az olvasói nyilvánosság elé tárt (forrás)regény nyelve már eredendően hordoz magában olyan elemeket, melyek hozzá elválaszthatatlanul, de alapjában véve egy másik nyelvhez tartoznak. Dragomán György *A fehér király* című regénye¹ először 2005-ben jelent meg a Magvető Kiadónál, a 2016-os kiadás fülszövege már azt is üzeni igyekszik olvasójának, hogy a kezében tartott könyvet több mint harminc nyelvre fordították le. Ezek közül most a román nyelvű variációt veszem alapul, így dolgozva fel a regényről készült magyar nyelvű recepciót, a román nyelvű recepció- és interjúanyag egy bizonyos, az alábbiakban ismertetett részét, illetve – ami még inkább enged közelíteni a jelen munka fordításközpontú tétjéhez, az eredeti és célnyelvi szövegtörzset több szinten véghezvitt összehasonlító elemzéséhez – az amerikai és német kiadás részbeni kritikai fogadtatását. Előjáróban, a 2008-ban román nyelvre fordított regény *Regele alb* címmel² Gábos-Foarță Ildikó nevéhez fűződik, ahogyan a későbbi *Máglya*³ (2014), a *Rugul*⁴ is. A Balassi Kiadónál közölt első regény, *A pusztítás könyve*⁵ (2002) – fordítás híján – nem kerülhetett be a román köztudatba, így az olvasók a marosvásárhelyi születésű szerző prózauniverzumának egy jelentős szegmensét 2008-ban, *A fehér király* révén ismerték meg. Dragománnak ugyanabban az évben a Budapesti Román Kulturális Intézet a Román Kultúra-díját is odaítélte, sőt a szintén Marosvásárhelyen született Bartis Attilával egyetemben a bukaresti Nemzetközi Irodalmi Fesztivál meghívottja is volt.

A magyar nyelvterületen született recenziók, kritikák túlnyomó része nemcsak hogy említi, de részletekbe menően tárgyalja is az egybefűzött novellákként is értelmezhető regény – a szerző által egyébként

1 DRAGOMÁN György, *A fehér király*, Magvető, Budapest, 2005.

2 DRAGOMÁN György, *Regele alb*, ford. GÁBOS-FOARȚĂ Ildikó, Polirom, Iași, 2008.

3 DRAGOMÁN György, *Máglya*, Magvető, Budapest, 2014.

4 DRAGOMÁN György, *Rugul*, ford. Ildikó GÁBOS-FOARȚĂ Ildikó, Polirom, Iași, 2015.

5 DRAGOMÁN György, *A pusztítás könyve*, Magvető, Budapest, 2002.

kevésbé egyértelműsített vagy cáfolt⁶ – Románia-specifikumú összefüggéseit. Ezek közül itt azokra érdemes kitérni, amelyek a magyarul olvasó befogadóban valamelyest kimozdítják az *egész és saját nyelv* képzetét. Károlyi Csaba Grecsó Krisztián – egy alföldi faluban játszódó – *Isten hozottjával* hasonlítja össze az erdélyi származású író második könyvét, és annak már legelső oldalát is figyelemre méltónak tekinti, azon kifejezéseket nyomatékositva (*jálézár, blokk, pohárszék* stb.), melyek a regénynyelv alapjának nem a magyarországi, hanem a romániai magyar köznyelvet teszik.⁷ Kemény Gábor – nyelvész lévén – ezen túlmenően, aprólékosan foglalkozik a Dragomán-regény román eredetű idegen szavainak (*kalorifer, karioka, kollektív[es], filtru* stb.) jelenlétével, melyeket végül a regényt elbeszélő és annak cselekményében főszerepet játszó kisfiú *nyelvi tudatához, nyelvvismereti térképéhez* kapcsol.⁸ Megemlítendő, hogy Kemény az iménti – általam rövidített – lista utolsó elemét tévesen jegyzi, hiszen *A fehér király* első⁹ és 2016-os kiadása¹⁰ is a román 'filter' sajátos változatát, a *filtrút* használja. Ez az árnyalatnyi eltérés azonban ahhoz vezet, hogy a szerző regényében a saját maga által elvégzett fordítási műveletekre, a szavak szándékos átírására, magyarosítására helyezük a hangsúlyt, melyek nyilvánvalóan csak a regénynyelv, tehát egy írott és nem egy beszélt nyelv szintjén valósulnak meg, de – a jakobsoni 1959-es modell szerint¹¹ – voltaképpen már nem egy magyarországi és a romániai magyar köznyelv közötti intralingvális, hanem nyelvek közötti, interlingvális fordításnak felelnek meg.

A romániai magyar köznyelv tartományában is fellelhető egységek nem csupán a vizsgált mű feltételezhető téridejének történeti-politikai síkján (Románia, Marosvásárhely, az 1980-as évek Ceaușescu-diktatúrája) működtek általánosan, máig is részei a romániai magyar beszélők

6 Dragomán György több interjúban is reflektál erre a kérdésre. A műveiben alkalmazott technikát követve, ezen esetekben sem identifikálja *A fehér király* helyszínét, azonban kellőképpen jó támpontot nyújtva „kétnyelvű világot” hangsúlyoz (DRAGOMÁN György – ANTAL Erika, *Egy kétnyelvű világ hangulatai*, Krónika 2019. 01. 30., <http://gyorgydragoman.com/?p=175>). Másutt kifejezetten cáfolja, hogy önéletrajzíságról lenne szó, illetve azt, hogy célja a nyolcvanas évek Romániájának megelevenítése lett volna (DRAGOMÁN György – Elena VLĂDĂREANU, *Fotbalul după Cernobil*, România Liberă 2008. 06. 04., <https://m.romanioliberal.ro/cultura/artefotbalul-dupa-cernobil-126259>).

7 KÁROLYI Csaba, *A nevelődés titkai*, Látó 17. (2006/7.), 96.

8 KEMÉNY Gábor, „Áldassék a lektor!” *Egy régi vita mai tanulságai*, Nyelvőr 139. (2015/4.), 388.

9 DRAGOMÁN, *A fehér király*, 45.

10 Uő., *A fehér király*, Magvető, Budapest, 2016, 38.

11 Lásd bővebben Roman JAKOBSON, *On linguistic aspects of translation = On translation*, szerk. Reuben A. BROWER, Harvard University Press, Boston, 1966, 233.

aktív szókinccének, ezért – ahogyan a mindvégig többes számban nyilatkozó Gagyí Ágnes is szóná teszi ezt a Székelyföldben¹² – az erdélyi olvasó, értelmező legkevésbé sem társítja Dragomán regényvilágát az egzotikum és az idegenség tárgyköréhez. A „posztbodoriánus áramlat(oka)t” erdélyi származású szerzők (többek között Dragomán György) művein keresztül vizsgáló Bányai Éva rendkívül fogékony az adott kérdéskört illetően, írásának meghatározó részében *A fehér király* multikulturális környezetének nyelvi kivetüléseivel foglalkozik.¹³ Úgy tartom, hogy a Dragomán másodikként megjelenő művében megvalósuló interlingvális fordítási eljárás eredményezte legszámottevőbb változás a különböző tulajdonnévtípusok (családnevek, utónevek és ragadványnevek) esetében következnek be. Bányai a fentiekben elmondottakat pontosan ragadja meg, amikor a román nevek fonetikus, hallomás alapján történő átfordítását az „integráló technika” szerzői intenciójával azonosítja.¹⁴ A sorra vett példák (a teljesség igénye nélkül: Jánku Zsjanu, a híres hájduk,¹⁵ Frunza Romulusz és Frunza Rémusz,¹⁶ Pujú,¹⁷ Traján,¹⁸ Kloska,¹⁹ Filimon Szürbú²⁰ stb.), noha több esetben is egy-egy romániai történelmi személy alakját idézik, a magyar nyelv írásjeleit (ékezeteket) applikáló átfordításuk a magyarországi olvasó számára az otthoniasság benyomását keltheti. Ettől függetlenül mégis kérdés marad, hogy mennyiben tekintjük a műviség veszélyeinek korántsem ellenálló, sőt erőszakos és erőltetett átfordításnak ezt az eljárásmodot, illetve hogy a Bányai-féle „integráló technika” milyen mértékben ütközteti a nyelvi otthonosság és idegenség, kirekesztettség tapasztalatát például egy romániai magyar olvasó számára.

A szerző célirányos fordítástechnikája azon a ponton hat leginkább mesterségesen, amikor a Filimon Szürbú karakter nevét (a regény román nyelvű fordításában, egyúttal *in originali*: Filimon Sârbu) alkotja meg, hiszen az ’ă’ mellékjeles betű által jelölt hang fonetikus átírásban sem egyezik meg a magyar nyelv ’ü’ zárt, magas hangrendű magánhangzójával, így ezt legfeljebb az autentikusságra való törekvés min-

12 GAGYI Ágnes, *Beszélni arról, ami ismerős*, Székelyföld 10. (2006/3.), 156.

13 BÁNYAI Éva, *Torzóban maradt szobrok*, Tiszatáj 61. (2007/5.), 102–106.

14 *Uo.*, 104.

15 DRAGOMÁN György, *A fehér király*, Magvető, Budapest, 2016, 21. [A továbbiakban *A fehér király* szöveghelyeit illetően a 2016-os kiadásra hivatkozom.]

16 *Uo.*, 104.

17 *Uo.*, 101.

18 *Uo.*, 38.

19 *Uo.*, 161.

20 *Uo.*, 68.

tájaként ismerhetjük el. Egy pillantást vetve *A fehér király* Gábor-Foartã Ildikó által fordított román nyelvű változatában szereplő tulajdonnevekre, könnyűszerrel megállapítható, hogy mind a magyar, mind a román nyelvű karakternevek eredetiben szerepelnek. Ennél jóval fontosabb a Dragomán teremtette *hibrid nyelv*hez tartozó legbravúrosabb szóelem, a főszereplő-narrátor beceneve. *A fehér király* főszereplő-elbeszélője nem árulja el valódi nevét, annyit tudhatunk, hogy a Dzsátá becenévre hallgat. Csak a könyv megjelenése után derül fény az általa tudatosan létrehozott név etimológiai jelentésére. Dragomán ezzel kapcsolatban többször is nyilatkozik:²¹ a becenév a 'šageata' román nyelvű szóból ered, mely magyarul nyilat jelent. Az általam áttekintett idegen nyelvű Dzsátá-fordítások (román, angol, német, olasz, francia, lengyel és szlovák nyelvű variációk) arra engednek következtetni, hogy ezen név esetében kizárólag az újlatin nyelvű fordítások idomultak az eredetihez, mindamellet, hogy sem a román, sem a francia vagy az olasz nyelv betűzési rendszere nem tartalmazza a 'dzs' betűt, ahogyan az 'á'-t sem. Ezekben az esetekben tehát a szóban forgó névnek legfeljebb fonetikai szerveződése módosult, írásképe nem.

Takács Ferenc jól látja, hogy a regény narrátora arra vonatkozóan sem ad információt, hogy milyen nyelven beszélnek egymással a ve-gyes (magyar és román) szereplők,²² Gagyí ugyanakkor a következőt állítja: „a gyerekek anyanyelvi szinten beszélnek a pártszlenget”.²³ Füg-getlenül attól, hogy mind ez idáig hány interlingvális, tulajdonképpeni fordításon esett át *A fehér király* textusa, megállapíthatjuk, mindahány transláció szükségszerűen meg kellett hogy őrizze annak az univerzális kódnyelvnek az alapját, amelyre a regény szereplői között folytatott dialógusok és Dzsátá monológjai felépülnek. Ide kapcsolódik Bazsá-nyi Sándor azon Élet és Irodalomban publikált értekezése, melyben a „személytelen hatalom” kifejezéssel élve a dragománi világ minden mozzanatában ott lappangó uralmi képződmény ismertetőjegyeit de-finiálja. A szerző ugyanitt foglal állást amellet, hogy *A fehér király* szereplőinek – inkluzív Dzsátá édesanyjának – beszédhelyzetei és meg-szólalásai egy megkötő, korlátozó nyelven zajlanak.²⁴ Ugyanitt Vincze

21 Például 2016-ban Székelyudvarhelyen (VARGA Melinda, *Tülelési stratégiák – Bodor Ádám, Dragomán György és Szabó T. Anna székelyudvarhelyi estje*, Irodalmi Jelen 2016. 04. 05., <https://www.irodalmijelen.hu/2016-apr-5-2359/tulelesi-strategiak-bodor-adam-dragoman-gyorgy-szabo-t-anna-szekelyudvarhelyi-estje>).

22 TAKÁCS Ferenc, *Fekete mágia*, Mozgó Világ 31. (2005/8.), 119.

23 GAGYI, I. m., 161.

24 BAZSÁNYI Sándor, *Ex libris. Dragomán György: A fehér király*, Élet és Irodalom 49. (2005/47.), 23.

Ferenc koncepcióját is érdemes végigkísérni: a regény olyan kordokumentumként is interpretálható, melyben az elnyomó hatalom a kényszerű hallgatásokon, sorozatos hazugságokon és megalkuvásokon keresztül reprezentálódik.²⁵ Kétségtelen, hogy a Vincze által felsorolt kategóriák mindegyike a szereplők között folyó verbális és nem verbális kommunikációhoz tartoznak. De végtére is miképpen kerülnek ezek relációba *A fehér király* magyar és román nyelvű verziójának komparatiztikai-fordítástechnikai vizsgálatával? Itt röviden Szabó Márton *A politikai metafora* című tanulmányához fordulok. A szerző a politikai beszédről gondolkodva elutasítja annak fogalmi, leíró természetét, és inkább a metaforikus alapvonásai felől közelíti meg azt. Ez annyit jelent, hogy a metaforikus kijelentésekben nem a szó szerinység uralkodik, hiszen mindig mást jelentenek, mint amiről szólnak, így leglényegibb jellemzőikkel, a bizonytalanság és a sejtetés hozzájárulásával érik el azt, hogy a legalantasabb indulatoknak is legitim nyelvi formát adjanak. Szabó ezen a helyen az „etnikai tisztogatás” példájával él.²⁶

Az eredetileg 2005-ben megjelent regény első, *Tulipánok* című fejezetében két olyan szereplő tér vissza, akik néhány oldallal korábban az apa már-már végleges eltűnéséhez járulnak hozzá. Dragomán a főszereplő-narrátor történetmesélésén át a „belbiztonság” kifejezést alkalmazva azonosítja a két ügynököt, illetve az apa hollétéről nyújtott információkat a „munkatábor” kifejezésen át ismerteti az olvasóval: „ők nem az apám kollegái, hanem a belbiztonságtól jöttek, [...] apám a Duna-csatornánál lapátol, tudom-e, hogy az mit jelent, azt jelenti, hogy munkatáborban van”.²⁷ Gábos-Foarță a „belbiztonságot” a „Securitate”²⁸ szóra cseréli, illetve a „munkatábor” helyett a „tabără de reeducare”²⁹ (magyar nyelven: átnevelő tábor) kifejezést működteti. A Securitate–belbiztonság fogalompár esetében a következő konzekvenciákat vonhatjuk le: a román nyelvű fordítás kifejezése nagybetűvel kezdődik, tehát már grammatikai szerkezetét tekintve is intézménynévi használatra utal. Nem tévedhetünk itt, ha a román nyelvű olvasók kollektív emlékezetére hagyatkozunk, és a Securitate (első hivatalos néven: Direcția Generală a Securității Poporului; magyarul: Népbiztonsági

25 VINCZE Ferenc, *A hatalom nyomai*, Napút 8. (2006/1.), http://www.napkut.hu/naput_2006/2006_01/tartalom.html.

26 SZABÓ Márton, *A politikai metafora*, Politikatudományi Szemle 3. (1994/3.), 94–104.

27 DRAGOMÁN, *A fehér király*, 15.

28 DRAGOMÁN, *Regele alb*, 17.

29 *Uo.*

Főigazgatóság) azon megfigyelési és elnyomó apparátusára asszociálunk, melyet 1948–1989 között működtetett a Román Kommunista Párt. Gábos-Foarță ezzel a fordítástechnikai gesztussal biztos referenciapontokat nyújt *A fehérr király* politikai-ideológiai hátterét illetően, s ezáltal a román olvasó számára mintegy redukálja is a Dragomán-féle „balladai homály” határfokát. Ennek következtében történhet az, hogy Andra Matzal 2008-ban a *Cum mi-am petrecut inceputul lumii* (magyar nyelven: *Hogyan töltöttem a világ kezdetét*) címmel ír kritikát *A fehérr király*ról, magabiztosan kiemelve a Securitate-féle éberséget³⁰ és azt, hogy a Matzal-kritika címe azon 2006-ban debütáló, Cătălin Mitulescu rendezte román film *Cum mi-am petrecut sfârșitul lumii*³¹ (magyar nyelven: *Hogyan töltöttem a világ végét*) címével mutat szoros analógiát, mely film az 1989-es romániai forradalom küszöbén Romániából elmene-külő testvérpár küzdelmeit mutatja be. Röviden visszatérve a Securitate-belbiztonság fogalompárhoz: míg az utóbbi egy politikai-ideológiai szempontból alapjában véve semleges kifejezés, addig a Securitate – ismerve Ceaușescu diktatúráját – a politikai metafora mintadarabja.

Bővítve *A fehérr király* pártnyelvének metaforikus konstrukcióját, a már becsatlakoztatott „tabără de reeducare” (átnevelő tábor) és „munkatábor” kifejezések is érvénnyel bírnak. A *Csákány* című fejezetben olvasható „önkéntes társadalmi munka”³² és „közmunka”³³ szóegységeket Gábos-Foarță a „munca patriotică”³⁴ (magyar nyelven: hazafias munka) szókapcsolatra alakítja át, kismértékben átláthatóbbá téve ezáltal a regényben szereplő arctalan hatalom keretének dimenzióit, mely konkretizáló eljárást Dragomán egyébként a tavaly megjelent *Rendszerűjra* című novellásgyűjteményében³⁵ is erőteljesen mellőzi.

Említésképpen, egy román nyelvű kulturális folyóirat hasábjain között interjúból tudhatjuk, hogy Dragomán a második regényének fiktív városképét a szülővárosból (Marosvásárhely) és azon nyugat-magyarországi városból (Szombathely) hozott emlékképkockák felhasználásával állította össze, ahová 1988-ban települt családjával.³⁶ Ezen biográfiai

30 Andra MATZAL, *Cum mi-am petrecut inceputul lumii*, Cotidianul 2008. 07. 07., <http://gyorgydragoman.com/?p=252>.

31 Cătălin MITULESCU (rend. 2006), *Cum mi-am petrecut sfârșitul lumii*, Metropolis Film, București.

32 DRAGOMÁN, *A fehérr király*, 43.

33 *Uo.*

34 DRAGOMÁN György, *Regele alb*, ford. GÁBOS-FOARȚĂ, Polirom, Iași, 2008, 53.

35 DRAGOMÁN, *Rendszerűjra*, Magvető, Budapest, 2018.

36 DRAGOMÁN György – Eli BĂDICĂ, „*Regele alb* a fost cartea vorbirii, iar *Rugul* scoate la suprafață tăcerea”, Suplimentul Cultural 12. (2015/502.), 8.

adat tudatában egy marosvásárhelyi, Marosvásárhelyen több alkalommal megforduló olvasó önkéntelenül is igyekszik *A fehérek király* utcanevéhez térbeli vonatkozási rendszert társítani, nem megalapozatlanul. A Hosszú utca,³⁷ az iskola melletti Sáros utca³⁸ (pontos eligazítás), a Kálvária,³⁹ de a Kistemplom⁴⁰ is jellegzetesen marosvásárhelyi utcanév, épület. A román nyelvre fordított Dragomán-regény ezeket a földrajzi neveket egyetlen esetben sem modifikálja, kivételt képez a Kistemplom, melyet Gábos-Foarță Ildikó tükörfordításban „Biserica Mică”-re⁴¹ alakít át. Ennél talán jóval fontosabbak azok a Gábos-Foarță által beiktatott specifikus szavak, szókapcsolatok (több példával élve: „văd că nu m-ai tras în piept”,⁴² a „nu-i mare brânză”,⁴³ a „terchea-berchea”,⁴⁴ a „hodoronc-tronc”,⁴⁵ a „flore la ureche”,⁴⁶ de a „păsărica”⁴⁷), melyek a román szóhasználatot is markánsan fémjelzik.

Ahogy a jelen munka első szakaszában is említettem, *A fehérek király* amerikai és német kritikái fogadtatását is górcső alá veszem. Az angol és amerikai kritikákat Pusztai Dóra válogatta, fordította. Danielle Trussoni a New York Timesba ír elismerően, kritikája a *Radioaktív fű* címet viseli, és a magyar szerző „kelet-európai tapasztalatát” nyomtatékosítja, Ron Charles „Ceaușescu rendőrállamát” centralizálja, az Entertainment Weekly pedig a „vasfüggöny”, a „Csernobil” és „gláznoszty” kifejezéseket központosító politikai-történelmi összefüggéseket preferálja a szóban forgó regény kapcsán.⁴⁸ A német nyelvű kritikákat Sárosi Boglárka fordította le magyar nyelvre, és szintén az Élet és Irodalom periodika oldalain olvashatóak. A német kritikaválogatásban is jellemző a Ceaușescu-féle diktatúrára való hivatkozás, Erika Archermann és Bernhard Fetz Kertész Imre *Sorstalanság*jával állítja párhuzamba *A fehérek királyt*.⁴⁹

37 DRAGOMÁN, *A fehérek király*, 89.

38 *Uo.*, 226.

39 *Uo.*, 227.

40 *Uo.*, 89.

41 DRAGOMÁN, *Regele alb*, 111.

42 *Uo.*, 66. A magyar eredetiben: „látom, nem hazudtál”.

43 *Uo.*, 68. A magyar eredetiben: „a zenélés különben sem munka”.

44 *Uo.*, 72. A magyar eredetiben: „egy (csáva) senki”.

45 *Uo.*, 129. A magyar eredetiben: „egyszer csak azt mondták, hogy”.

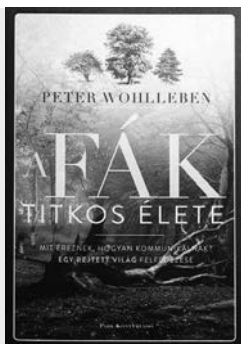
46 *Uo.*, 177. A magyar eredetiben: „csak egy kis semmiség”.

47 *Uo.*, 80. A magyar eredetiben: „pina”.

48 *Komorán szépséges regény – Dragomán György A fehérek király című regényének amerikai kritikái fogadtatásából*, vál. és ford. PUSZTAI DÓRA, Élet és Irodalom 52. (2008/31.), 28.

49 *Kertész Imre Köves Gyurijának utóda: Dzsátá – Dragomán György A fehérek király című regényének német nyelvű kritikáiból*, vál. és ford. SÁROSSI BOGLÁRKA, Élet és Irodalom 52. (2008/27.), 28.

Ahogyan mindeddig, úgy befejezésképpen is a Dragomán-mű regénynyelvére kívánom helyezni a hangsúlyt. Számomra nem kétséges, hogy a *Regele alb* román regényfordítás alig felfedhető különbségekkel volt képes prezentálni azt a szereplők által anyanyelvként működő pártnyelvet, melyet az Erdélyből Magyarországra települő író nemcsak a most vizsgált korpuszban, de például a *Máglyában* is képes volt élethűen rekonstruálni. A külföldi kritikák bár rendkívül rövid, de céltudatos bemutatása után azt a következtetést vonhatom le, hogy a 2005-ben megjelent, tizennyolc írást felölelő mű recepciója és visszhangja már eleve redukálta az író által egyébként bravúrosan kidolgozott elhomályosító technikát. Mivel sem ez, sem a romániai magyar köznyelv egy-egy „életszerű” kifejezése nem kerül továbbításra, talán olyan változás áll be *A fehér király* kritikai megítélését illetően, mely egyúttal ideológiai síkját is egyetemesíti, s csupán egy univerzális Diktatúra sikerült ábrázolásaként látatja az egyébként kifejezetten romániai magyar mikrovilágot.

Peter Wohlleben

A fák titkos élete

Fordította Balázs István

Park Könyvkiadó
Budapest, 2016

Ficsor Benedek

FÁTÓL AZ ERDŐT

Az erdő szemantikai rengetegében a feltöltődés, a kitermelés és a pusztítás egyaránt jelen van. Az erdő a modern élet szuplementuma: a „Föld tüdeje”, amely helyettünk lélegzik; kiapadhatatlannak tűnő nyersanyaggyár, amely nélkül ez a lap sem készülhetett volna el; illetve a mezőgazdasági területek növelése érdekében kiirtott felesleges természet, amely a folyamatos növekedéssel és a hiánnyal egyaránt az emberi fogyasztás feltételeit biztosítja. Komplexitását a narratív térbe is átmenti, elég csak egymásra olvasni a csernobili vörös erdő, Macbeth valóra vált jóslata vagy a *Blair Witch Project* boszorkánya rejtekhelyének jelentését a Százholdas Pagonnyal, a Négyszögletű Kerek Erdővel vagy Maci Laci Yellowstone parkjával. Zabolázhatatlan vadság, misztikus mélység és mesebeli nyugalom, ember előtti és ember utáni környezet egyszerre, amelynek mégis az emberi elbeszélés jelöli ki a határait. A sinrin-joku, vagyis az erdőfürdőzés korában, amikor a város egészségkárosító hatása elől a fák közé menekülő elbeszélő teremti meg saját gyógyulásának környezetét, a heterogén értelmezési keretek a megragadhatóság illúziójában tovább fokozzák a rejtélyt. Az erdő az értelemadás előli

folyamatos menekülésben válik jelentéssé, így ha valaki a fák titkos életének megfejtését ígéri, akkor a permanens eltolódáshoz igazított narratív rend felfogatását vetíti előre. Peter Wohlleben német erdész gyakorlati tapasztalataira alapozott könyve, *A fák titkos élete* látszólag figyelmen kívül hagyja a megragadhatatlanság dinamikáját, és az erdőt egy felfedezhető, stabil térként jellemzi. A cím- és hátlapon egyaránt hangsúlyozott cél, vagyis a rejtélyes természet megismerése azonban éppen a megismerhetőséget állító beszédmód miatt válik elérhetetlené. Wohlleben erdeje megőrzi titkait, mert a szerző nem talál, nem találhat olyan nyelvet, amely belülről jelentene a fák létezési módjáról, így szükségszerűen csak újratermeli a rejtélyeket. Ez azonban semmit sem von le *A fák titkos élete* értékéből. Sőt, voltaképpen ez a kudarc e figyelemre méltó kötet legfőbb sikere.

„Egykor pisztrángok éltek a hegyi patakokban. Látni lehetett, ahogyan a borostyánszín vízsodorban lebegnek és fehér szegélyű uszonyaik lágyan redőződnek az áramlatokban. Ha kézbe fogta őket az ember, mohaszag áradt belőlük. A testük izmos és csavart. Kígyózó vonalakkal mintázott hátuk térkép volt a világhoz annak születése idejéből. Térkép és útvesztő. Egy olyan dologhoz, amit nem lehet visszaváltogatni. Nem lehet újra rendbe rakni. A hegyszorosok mélyén ahol ők éltek minden ősbibb volt az embernél és minden a rejtelemről duruzsolt.”¹ Cormac McCarthy *Az út* című regényében a posztapokaliptikus tájban bolyongó apa és krisztusi fényben fürdőző fia a megváltás ígértét cipelik magukkal. Csakhogy az emberiség eszkatologikus rendje már nem állítható vissza, az idő kizökkent, és a létezést az embernél ősbibb rejtelemként a pisztrángok teste őrzi. „A modern erdőgazdálkodás fát termel, értsd ezen: fatörzseket vág ki, majd újabb facsetemetéket ültet” (5) – írja az előszóban Peter Wohlleben. A szakmai folyóiratok alapján úgy tűnhet, hogy az „erdő jólléte csak annyiban érdekes, amennyiben az az optimális üzemvezetés számára szükséges” (5). A szerzőt, saját bevallása szerint, évekig ez a pragmatikus szemlélet irányította, csak az általa vezetett erdőjárások során a laikus műélvezőkkel folytatott beszélgetések döbbsentették rá, hogy az erdő túlnyúlik a gazdálkodás keretein, a titok a termelés eszközkészletével megfejtethetlen. A felismerésnek hála az élet erdészként újra „érdekesítő lett, minden nap, amelyet az erdőben töltöttem, felfedezőúttá vált” (6). A rejtély tehát ott lapult előtte, csupán fel kellett fedeznie azt.

1 Cormac MCCARTHY, *Az út*, ford. TOTTH Benedek, Magvető, Budapest, 2006, 286.

Ez a munka pedig, mintha a turistákkal történt beszélgetések folytatásaként jelenne meg, emberi diskurzusba csatornázza be az erdőt. „Az értelmező szótár szerint a nyelv egy ember által létrehozott jelrendszer, a gondolatok megformálásának és kicserélésének eszköze. (...) Nem lenne azonban érdekes tudni, hogy vajon a fák szintén ki tudják-e fejezni magukat?” (12) A költői kérdés a kötet egészére kiterjeszthető, hiszen ki ne akarná tudni, hogyan beszélgetnek egymással a fák, hogyan építenek közösséget, miként segítik egymást, és miért akadályozzák a társaikat, vagyis ki állna ellen annak, hogy egy nem emberi entitás emberi tulajdonságokkal felruházva váljék megismerhetővé?

Hangot adni annak, aki nem képes beszélni, az irodalmi emancipáció becslendő eredménye. Amikor azonban olyasvalami kap hangot, amelynek kommunikációja az emberi fül számára nem érzékelhető, vagyis amikor a hangadás gesztusában a megszólalás képességével megáldott „nyelve” és az emberi kommunikáció közti diszcrepancia exponálódik, akkor emancipáció helyett inkább csak spekulációról, egy imaginárius diskurzusról beszélhetünk. Peter Wohlleben a legalapvetőbb jelrendszer, az emberi nyelv segítségével építi fel az erdőt, a fák szubjektumként tételeződnek nála, közösségük társadalomként jut szerephez a kötetben. A rejtély megoldásának kulcsa e szerint az antropomorfizáció, a szerző nyelvet teremt a fák titkos életéhez, csak hogy ez egy már létező nyelv, éppen az, amely a szöveget felépíti. És ez a nyelv élesen elválasztja az emberit a fától. „Tulajdonképpen mi a fa? A német értelmező szótár törzzsel rendelkező »fás növényként« határozza meg, »amelyből ágak nőnek ki« (74). A fa tehát semmilyen emberi eredettel nem rendelkezik, létezése, akárcsak a pisztrángé a hegyszoros mélyén, ősbib az embernél.

A nem emberi megszemélyesítése nem csupán szemléltetőeszköz Wohlleben számára, de mint kiderül, a titok megfejtésének egyetlen érvényes beszédmódja is. „Noha korábban azt mondtam, hogy a fák eltökélten hallgatnak, a legújabb felismerések ezt is kétségbe vonják. (...) És valóban: a mérőeszközök kisvártatva a gyökerek halk pattogását érzékelték 220 Hz-es frekvencián. (...) Ez annyit jelent, hogy a fű érzékeli, vagyis nyugodtan mondhatjuk, »hallja« ezt a hullámhosszt. (...) Ez még inkább kíváncsivá tesz, hiszen mivel mi, emberek, magunk is hanghullámok révén történő kommunikációra vagyunk hangolva, ez talán kulcs lehetne a fák jobb megértéséhez” (17–18). A fák beszélgetése társadalmi szerveződéshez vezet és szociális érzékenységet sejtet: „Az eltérő fajokhoz tartozó példányokra ez valóban igaz.

Azok harcban állnak egymással a helyi erőforrásokért. Az egyazon fajhoz tartozó fák esetében azonban más a helyzet. Azt, hogy például a bükkök képesek a barátkozásra, mi több, még táplálni is képesek egymást, már említettem. (...) Mindenesetre megtanultam ebből, mennyire erőteljes lehet a fák közössége. »Minden lánc olyan erős, mint a leggyengébb láncszeme« – ezt az ősi kézműves-mondást akár a fák is kitalálhatták volna. És mivel ők ezt ösztönösen érzik, feltétel nélkül kisegítik egymást” (19–23). Szaporodásuk szerelem; küzdelmük a túlélésért sokszor csak a szerencsén múlik, vagyis: „falottó”; harcuk az élősködőkkel önvédelem; alkalmazkodóképességük szakértővé vagy akár képzett hegymászóvá avatja őket; amint pedig a fák otthonul szolgálnak az állatoknak, az erdő szociális lakáshálózatává válik.

Ahogy a modern ember rádöbrent a világ és önmaga strukturált-ságára, majd a posztmodern e struktúrák középpontjainak illuzórikus-ságára, úgy válik napjainkban egyre világosabbá, hogy a humanizmus eszméje már nem szolgál elégséges világmagyarázattal. „Olyan új gondolkodási sémákra és elméleti keretekre van szükségünk, amelyek lehetővé teszik, hogy számot vessünk a már megkezdődött hatalmas változásokkal és átalakulásokkal. Legfőképpen pedig a saját szubjektivitásunk poszthumanista és posztantropocentrikus nézőpontból történő újraértelmezésére van szükség.”² Az ember nemcsak hogy nem középpont, de nem is úr az élőlények hierarchiájában, „erre a meghaladásra azért van szükség, hogy az embert olyan elrendeződésként vehesse számba, ami együtt fejlődik más életformákkal, és egybeolvad a környezetével és a technológiával”.³

A poszthumanizmus, annak is a kritikai ága sok egyéb mellett az ember (aktuális) válságának megközelítéséhez is kínálhat megfelelő eszközöket. Az antropocentrikus filozófiák ideológiai kimerülését leggyorsabban talán a klímaválsággal érzékeltethetjük. Az ember nem felfedez, leigáz és kizsigerel, hanem az uralkodás vágyában önmaga pusztulását, egy emberen túli vagy ember nélküli környezet létrejöttét posztulálja. Egyre gyorsuló önfelszámolásunk ily módon meghaladja a humanizmus elméleti kereteit, a poszthumán elmélet esélyt ad rá, hogy kitörjünk az ember kritikátlan és megkérdőjelezhetetlen elsőbbségét statikus struktúraként feltételező diskurzusból. Például

2 Rosi BRAIDOTTI, *A poszthumán tudományok felé*, ford. Lovász Ádám, Helikon 2018/4., 435.

3 Pramod K. NAYAR, *Posthumanism*, Malden Polity Press, Cambridge, 2014, 3–4. Idézi: NEMES Z. Márió, *Ember, embertelen és ember utáni: a poszthumanizmus változatai*, Helikon 2018/4., 377.

ügy, hogy besétálunk a rengetegbe, és meghallgatjuk, miről duruzsolnak a fák.

És már be is sétáltunk a Peter Wohlleben-i csapdába, a fák ugyanis nem duruzsolnak, a rejtelem duruzsol. És ez a termékeny félreértés a szöveg nagy felfedezése. Úgy mutat utat az emberközpontú beszédmód meghaladásához, hogy mindvégig precízen ügyel rá, egy pillanatra se távolodjon el az antropocentrikus trópusok alkalmazásától. Minden titok, amit a fák rejtenek magukban, túl van az emberin, állítja a kötet, és mégis, ezen titkok megismerése kizárólag a humánium fogalmi készletével képzelhető el. Ennek a nehezen feloldható ellentmondásnak köszönhetően lesz megragadhatatlan az erdő, így őrzi tovább titkát bő kétszáz oldalon át.

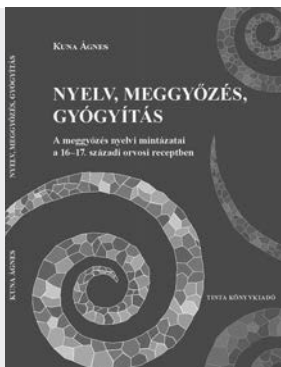
Végül tehát Wohlleben szövege is Cormac McCarthy hegyszorosához hasonló környezetben találja magát. Mintha a narrátor – az imaginárius erdőszelvényező – *Az út* világvége utáni vándoraival együtt haladna a megváltás felé vezető úton. Az apa számára a fiúban rejlő fény jelzi az irányt, az erdőben – kevesebb melodrámaival – a fák titka jelenti a végpontot. Egyik sem elérhető. Ez önmagában talán még nem indokolná feltétlenül az összevetést, ám a természet – elsősorban az erdő – belső titkai feltárásának szándéka és a globális katasztrófa megjelenítésének egymásra vetítése a klímaválság diszkurzív terében egyre kevésbé tűnik túlzó gesztusnak.

„Amikor egy tűzifahasáb vidáman ropog a kályhában, az egy egykori bükk vagy tölgy holtteste, ami éppen tüzet fog. Ennek a könyvnek a papírja, amelyet most épp a kezünkben tartunk, kimondottan ebből a célból kivágott (és ezzel meggyilkolt) lucfenyők és nyírek fájának reszelékéből áll. Túlzónak tűnik mindez? Nem hiszem. (...) Élőlényeket használunk, amelyeket a saját céljaink érdekében megölünk – ezen nincs mit szépíteni. (...) Elvégre mi magunk is a természet alkotórészei vagyunk, (...) csakis más fajok szerves anyagainak segítségével tudunk életben maradni. (...) A kérdés csak az, hogy a szükséges mértéken túl is ellátjuk-e magunkat az erdőnek nevezett ökoszisztémából, és hogy eközben – hasonlóan az állatok hasznosításához – nem okozunk-e a fáknek felesleges szenvedést” (208). A választ a hátlapon is megtaláljuk: „Csak aki ismeri a fákat, az képes védelmezni őket.” Vagyis a titkok felfedése, a fentiek alapján egyértelműen emberközpontú tudás mentheti meg a természetet.

Ez kétségkívül lelkesítő gondolat, Peter Wohlleben könyvének igazi vonzerejét azonban mégsem a megismerés öröme, hanem a meg-

ragadhatóság kudarca jelenti. Annak beismerése, hogy a természet a maga teljességében nem nyílhat meg az antropocentrikus elbeszélésben. Nincs nyelv, amelynek segítségével bármiféle lényegit csalhatnánk elő az erdőből, hiszen ez a nyelv, ahogy azt *A fák titkos élete* oldalról oldalra bizonyítja, csupán az embert affirmálja, a fa érintetlen marad. Annak megszólításához egy emberen túli kommunikációs csatornára van szükség, amelyet emberként szükségszerűen sosem érhetünk el. Viszonyunk azonban lehet hozzá, ennek első lépése pedig nem más, mint ami Wohlleben szövegének belső feszültségéből következik: a nem tudás elfogadása. Csak aki elismeri, hogy a fákat sosem lehet megismerni, az képes védelmezni őket.

Ha megértjük, hogy a hegyszorosok és a sűrű erdők rejtelve már jóval előttünk is itt duruzsolt, és az utolsó ember eltűnése után is megmarad majd, akkor a feltöltődés, kitermelés és pusztítás logikája mentén alakuló természetképünk is megváltozhat. És akkor talán már nem a saját létezési módunkra mint állandó középpontra vonatkoztatva értelmezzük az Amazonas-medencében, az afrikai őserdőben, a szi-bériai és a délkelet-ázsiai területeken pusztító tüzeket. Peter Wohlleben könyve sokat segíthet ebben, még ha nem is feltétlenül az eredeti koncepció alapján.

Kuna Ágnes

Nyelv, meggyőzés, gyógyítás

*A meggyőzés nyelvi mintázatai
a 16–17. századi orvosi receptben*

Tinta Könyvkiadó
Budapest, 2019

Krizsai Fruzsina

A GYÓGYULÁS RECEPTJE?

„Szekfűnek levét facsard ki, sárkerepnek is az levét facsard ki (...) melegen igyad ezt, csodálatos igen használ.” (162)

Napjaink egészségüggyel kapcsolatos társadalmi gyakorlataihoz joggal köthetnénk a tudományos megalapozottság és az intézményesség fogalmait. A mottónak választott orvosirecept-részlet meggyőző erejét a mai olvasó számára csökkentik az ismeretlen kifejezések és nehezebben befogadhatóvá teszi a szöveg archaikus nyelvállapota – derül ki Kuna Ágnes *Nyelv, meggyőzés, gyógyítás – A meggyőzés nyelvi mintázatai a 16–17. századi orvosi receptben* című könyvéből. Bár már a szerző által vizsgált korszakban adatolhatók törekvések a tudományos gyógyításnak a babonák elleni küzdelmére, a tudományos megalapozottságot nélkülöző gyógyítási gyakorlatokban máig tetten érhetjük a meggyőző erő jelentőségét. (Szélsőséges példaként érdemes felidézni a néhány éve felbukkant zágrábi gyógyító, az eredetileg közgazdász végzettségű Braco¹ gyógyítási eljárását.)

Kuna Ágnes munkája arra a tényre alapoz, hogy az orvoslás gyakorlatát alapjaiban határozza meg az orvos-beteg kommunikáció: „a gyógyító kapcsolat folyamatos jelenléte és megjelenése a kommunikációban arra is rámutat, hogy ennek valóban van szerepe a gyógyításban,

1 Bővebben lásd www.bracome/en/

illetőleg a gyógyulásban” (11). Az ilyen vizsgálat nehezen képzelhető el tényleges nyelvi interakciók megfigyelése nélkül, a szerző történeti elemzéséhez éppen ezért választja a recept nagy mennyiségben fennmaradt szövegtípusát.

A kiadvány előterében a meggyőzés nyelvi mintázatainak leírása áll a 16–17. századi orvosi receptek vizsgálatán keresztül, kérdésfelvetése, annak elméleti-módszertani megközelítése és nyelvszemlélete azonban az orvostörténeti kutatások mellett olyan diszciplínák érdeklődésére is számot tarthat, mint a néprajz, a pszichológia vagy a kommunikációtudomány. Kuna Ágnes könyve ugyanis – funkcionális pragmatikai kiindulópontjának megfelelően – szoros összefüggésben tárgyalja az elemzett nyelvi anyagot annak társas-kulturális közegével. Elméleti bevezetője így nem pusztán a pragmatikai kutatások történeti vonatkozathatóságát vizsgálja alaposan, hanem önálló részt szentel a recept szövegtípusának a tárgyalt korszak gyógyítási és orvosi szöveg-hagyományában való előfordulásának bemutatására is. Ez a passzus olvasmányossága miatt akár önálló ismeretterjesztő anyagként is megállná a helyét, miközben alapos és átfogó szakirodalmi tájékozottságról tanúskodik: többek között a korabeli gyógyításra ható tényezőkről, a latin és magyar nyelvű tudományos szövegek diskurzusközösségéről és ezek rétegzettségéről nyújt bővebb információt. Értelmezi a szövegtípust mint komplex sémát és társas cselekvést, majd kitér arra, miért kézenfekvő sztenderdizált eseményorként, forgatókönyvként tekinteni a recept szövegtípusára. Kulturális lenyomatként ugyanis a receptek a kor kommunikációs igényeiről és szociokulturális konvencióiról árulkodnak. A recept kultúrtörténeti és pragmatikai megközelítésének ismertetését a meggyőzés nyelvi műveletének széles körű bemutatása követi. Amellett, hogy ebben a szakaszban különböző tudományágak terminusainak folyamatos egymásra vonatkoztatása történik, a fejezet végére a meggyőzés nyelvi műveletének olyan dinamikus modellje rajzolódik ki, amelyet a diskurzus résztvevőinek szándékai, vágyai, érzelmei és egymáshoz való viszonyai egyaránt, de nem mindig azonos mértékben alakítanak. A negyedik fejezet a meggyőzés művelet típusait mutatja be az orvos-beteg kommunikációban, történeti és szinkrón példákon keresztül. A polarizálás működését a dohányárak csomagolásán található kép és szöveg szemlélteti: ezek az elemek a dohányzásához negatív értékeket (egészségkárosodás, halál) kapcsolnak, míg a dohányzásmentes élet azáltal válik pozitív pólussá, hogy nem rejti magában a verbálisan és vizuálisan is megjelenített veszélyeket. A metaforikus

nyelvi megoldásokra olyan mindennapi kifejezéseket sorol a szerző, mint hogy „a koleszterin ráakad az erek falára”, vagy [a gyömbérvíz] „leszedi rólad a kilókat” (72). A perspektiválás műveletével összefüggésben Kuna Ágnes az influenzaszerjelenségre is kitér. Egy frissen végzett orvos nyilvános Instagram-bejegyzésén keresztül² mutatja be, hogyan kapcsolódik össze a személyes érzelmi állapot (diplomaszerzés öröme) és a szakmára vonatkozó attitűd (orvossá válni kemény munka és pozitív érték). A pozicionálás műveletének bemutatása révén pedig azt is megtudhatjuk, hogy a *mi lázcsillapítónk* szlogen meggyőző erejét a használók közösségének (*mi*) nyelvi megképzése adja.

Az általánosabb – de történeti példaanyagot is bőségesen felvontató – fejezeteket az empirikus vizsgálat bemutatása követi. Ennek első lépéseként a receptekben előforduló meggyőzőési módok fogalmi kategóriáit ismerhetjük meg. A hatalmas szövegmennyiségből elvonatkoztatott fogalmak annak a megértését segítik, hogy milyen absztraktabb kategóriák mentén szerveződik a meggyőző tevékenység a történeti textusokban. Az „igen jó orvosság” (100), „csoda jó víz ez” (101), „fő orvosság ez” (102) stb. példák az általános pozitív érték kategóriáját körvonalazzák, az „ebben semmi kétség nincsen” (108), „nyilván használnál, ez való” (109) stb. adatok pedig a bizonyosság fogalma köré szerveződnek. Ehhez hasonló módon, számítógépes annotálási módszerekkel, többszörös ellenőrzés után a következő fő kategóriák emelkednek ki: a fokozottság, a kipróbáltság, az időtényező, a terápia eredménye, a hitelesség, az érzelmi bevontság és az indoklás. A fogalmi kategóriák feltárását azok tendenciaszerű bemutatása követi: a vonatkozó fejezetből megtudhatjuk, hogy a vizsgált receptgyűjteményekben mennyire jellemző általában a meggyőző mint nyelvi művelet, milyen arányban fordulnak elő bennük bizonyos nyelvi-fogalmi kategóriák, illetőleg ezeknek milyen együttállásai mutathatók ki. Ezek a részek kvalitatív alapozású kvantitatív adatelemzés eredményei. A számszerűsítési eljárások világos ismertetése mellett a hatalmas adatmennyiséget feldolgozó elemzéseket diagramok teszik átláthatóbbá, az egyes kategóriák mozgósításában pedig a hozzájuk kötődő meggyőzőési stratégiák és leggyakoribb nyelvi reprezentációk listázása segít.

Az elemző részt záró fejezetekben a receptek hatásosságára vonatkozó megállapítások, a szinkrón orvosi nyelvi kutatások kapcsolódó eredményei, valamint e kettő egymásra vetítésének a bemutatása kaptak

2 www.instagram.com/p/BkxU_mogJVX/

helyet. Előbbiből megtudhatjuk, hogy az orvosi receptek a vizsgált időszakban „a babona és a boszorkányhit elleni küzdelem nyelvi lenyomatai” (157), a szövegtípus magas presztízsről pedig a nemesi udvarokban féltve őrzött orvosi könyvek és a nemesi levelekben fel-felbukkanó receptszövegek is árulkodnak. A kurrens orvosi nyelvi kutatások a pozitív kommunikáció jelentőségére világítanak rá, a mai befogadók történetiszöveg-értésére vonatkozó esettanulmány pedig azt mutatja, hogy noha a válaszadók jellemzően felismerik a receptek témáját, azonosítják a diskurzus résztvevőit (a megnyilatkozó gyógyítót többnyire idős tapasztalt nőként) és az interakció célját (segítségnyújtás), a szöveg – történeti jellegéből adódóan – különböző mértékben bizonyul hatásosnak számukra. A receptek tartalma mellett találunk explicit reflexiót a textus megformáltságára és hatásosságára is. Végül a szerző a bevezetőben feltett 11 kutatási kérdés mentén foglalja össze munkája legfőbb megállapításait, átlátható keretbe foglalva ezzel a kiadványt.

Kuna Ágnes könyve átfogó képet ad a meggyőzés nyelvi műveleteinek az orvosi recept szövegtípusában betöltött szerepéről, a szerző önmagában is értékes és előremutató módszertani eljárásokat és szemléltetési megoldásokat dolgoz ki. A kutatás anyagát és módszereit ismertető részletes alfejezet nem pusztán a vizsgált receptgyűjtemények és a választott adatelemzési eljárások szabatos leírását adja, hanem alternatívát kínál nagy mennyiségű nyelvi anyag kvalitatív alapokon nyugvó, szoftveres mennyiségi vizsgálatára is. Sajnálatos, hogy magáról az eljárásról (a módszertani indoklásától a technikai megvalósításig), illetve annak tágabban értett jelentőségéről rövid, már-már méltánytalanul szerény leírást kapunk, holott olyan problémára dolgoz ki konkrét, gyakorlati megoldást, amely nem pusztán a nyelvtudomány korpuszalapú kutatásainak, hanem a digitális bölcsészettudomány egészének érdekeltségi körébe tartozhat. Érdeemes lett volna ezeket a kapcsolódási pontokat határozottabban megjeleníteni a szövegben.

Ennél komolyabb hiányosságokat azonban aligha találhatunk a *Nyelv, meggyőzés, gyógyítás* kötetet forgatva. A bemutatott kutatásnak pedig nem pusztán az eredményei, hanem azok közlésmódja is figyelemre méltó. A szöveg közérthetősége, helyenként kifejezetten olvasmányos megfogalmazásai mellett számos ábra és táblázat is segíti az olvasót, melyek az elméleti és az empirikus részbe egyaránt szervesen illeszkednek és támogatják a szöveges tartalmat. A kiadvány tehát nem kizárólag a szűkebb nyelvészszakma, hanem szélesebb közönség számára is értékes információval szolgálhat. A történeti receptszövegek

meggyőzőési stratégiáinak bemutatása mellett megértési módot kínál arra is, miért ír fel nekünk nagy valószínűséggel receptet a házi orvosunk. Sőt, közelebb vihet bennünket ahhoz, hogy mitől megnyerő számunkra az olyan termék, amelyen a *tradicionális gyógynövénykészítmény*, esetleg a *népgyógyászati tapasztalat* felirat szerepel. Ezzel pedig, bár napjaink alternatív és népi gyógyászatának nyelvi elemzésére nem vállalkozik, a kötet első lépés lehet a nem tudományos gyógyítási gyakorlatok nyelvi jellemzőinek felderítésében.

Biró Annamária és Boka László szerk.

Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írőcsoportosulások – 3.

recitit – Partium Kiadó
Budapest–Nagyvárad, 2018

Kész Orsolya

ÉRKEZHET-E MONDAT AKÁRHONNAN?

Az utóbbi évtizedekben egyre népszerűbb az irodalom- és társadalomtudományok metszéspontján létrejövő új irány, az úgynevezett hivatásosodás-vizsgálat vagy professzionalizációs kutatás. Ebbe a nemzetközi trendbe illeszkedik az *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írőcsoportosulások* címen Nagyváradon megrendezett konferenciasorozat. Ahogyan a korábbi, 2013-as és 2015-ös tanácskozásokon, úgy 2017-ben is több ország különböző korszakokkal és tudományterülettel foglalkozó kutatója tárta fel egy-egy időszak karriertípusait, szereplehetőségeit. A jelen recenzió tárgyát képező kötet a két évvel ezelőtt rendezett, harmadik konferencia anyagát fogja össze.

Ahogy a cím is mutatja, a gyűjteményben szereplő tanulmányok egyéni vagy csoportos karriertörténeteket, szinkrón és történeti kapcsolathálókat, értelmiségi csoportosulásokat elemeznek, illetve ezek között létrejövő hálózatokat tárnak fel. A szövegek kronologikus sorrendben követik egymást, így csaknem fél évezredet átfogva emelnek ki hol jellegzetesnek mondható karrierépítési technikákat, hol pedig atipikus stratégiákat és életutakat. Ezeken keresztül mutatják ki a kapcsolathálókat hatását egy-egy életműre, vagy éppen esettanulmányok formájában tárnak fel különböző karriertörténeteket.

A kötet Kőszeghy Péter Paksi Mihály kapcsolatainak hálóját a modern hálózat kutatások módszertanával feldolgozó tanulmányával indít. Az írás olyan szabályszerűségeket irányoz elő, amelyekből a modern kapcsolati hálókra, valamint a humanista hálózatokra vonatkozóan általános(abb) elveket és következtetéseket is levonhatunk. Izgalmas és talán szimptomatikus, hogy a könyv Darabos Enikő Nadas Péter karrierjét vizsgáló tanulmányával zárul. Darabos szövegét nem csak időben választja el nagy szakadék Kőszeghy írásától, de abból az irányból is különösen érdekes összevetni egymással a kötetet indító és záró szöveget, hogy utóbbi épp arra kérdez rá, hogyan veszítheti el sajátosságait a klasszikusnak mondható értelmiségi szerep, illetve a (politikai) tekintélyelvű berendezkedések és struktúrák (vö. az aczéli kultúrpolitika, antidemokratikus nyilvánosság) hogyan írják felül az irodalmi kánonokat és szereplehetőségeket. A tanulmánykötet szövegein keresztül tehát nemcsak az értelmiségi szerepvállalás történeti különbségeit, megvalósulásának korlátait vagy éppen lehetőségeit, történetileg változó típusait, egyéni és csoportos formáit, illetve érvényesülését követhetjük végig, de az értelmiségi szerep születését és bizonyos értelemben ellehetetlenülését is – legalábbis ahogy Darabos írásából kitűnik. A hivatkozott szöveg mindenesetre egyfajta sürgetést is tartalmaz, amely arra irányul, hogy újra fel kell találnunk ezeket a szerepeket, máskülönben az úgynevezett magaskultúra könnyedén szűk érdekkörök belügyévé válik.

A szöveggyűjtemény épp akkor érkezett meg az értelmiség szerepét tematizáló diszkurzív térbe, amikor egyre gyakrabban jelentkeznek olyan írások, amelyek az irodalomra mint a közösségiség egy lehetséges formájára vonatkozó kérdéseket tesznek fel. Vajon egy szűk értelmiségi csoport belügye-e az irodalom, vagy csakugyan birtokol valamiféle véleményformáló társadalmi hatóerőt?¹ Másként: közszolgálat-e az iro-

1 SÍPOS Balázs, *Egy szűk, értelmiségi csoport belügye az irodalom? I–II.*, Litera.hu 2018. szeptember 29., <https://litera.hu/magazin/interju/sipos-balazs-egy-szuk-ertelmisegi>

dalom.² Vagyis – Borbély András hivatkozott esszéje nyomán – van-e olyan rétege, osztálya vagy egyszerűen csak nézőpontja a társadalomnak, beleértve az értelmiség és a magasirodalom nézőpontját is, amely a maga érdekeit, életformáját, szempontjait képes normatívan érvényesíteni, amely mint rész, képes az egész érdekeinek szimbolikus képviselőjére, önészlelésének meghaladására, a szociális sáncok átlépésére? Vajon az értelmiség mint társadalmi hivatás és vele együtt a modern magaskultúra (a művészet és a tudomány) valóban partikularizálódik-e, avagy képes lehet-e még arra, hogy potenciálisan a mindenki kultúrája legyen?

Ezeknek a megválaszolásához a kötet számos tanulmánya fontos adalékokkal járul hozzá, de éppenséggel tanulsággal is szolgálhat, a történeti áttekintés pedig abban lehet segítségünkre, hogy válaszokat találjunk jelenünk Darabos Enikő által is jelzett aggasztó folyamataira. Annak ellenére azonban, hogy a szerkesztők (Bíró Annamária és Boka László) az előszóban kifejezetten hangsúlyozzák, konferenciaszervezőként az volt a fő céljuk, hogy párbeszédet biztosítsanak az irodalom- és társadalomtudósok (valamint módszereik és vizsgálódásaik) között, a közreadott szövegek egy része kissé naiv módon csak ritkán reflektál azokra a politikai, társadalmi és gazdasági kontextus(ok)ra, amelyekben az általuk jellemzett csoportosulások, szerepmoделlek stb. létrejöttek. Vagy csak egyszerűen nem teszik fel a kérdést, hogy kik számára és milyen szereplehetőségek válhatnak egyáltalán lehetségessé adott korszakokban, holott az interdiszciplinaritás épp azt szolgálná, hogy az irodalom immanens, szűkebb perspektíváján túlmutató szempontokat is figyelembe vegyünk.³

Ezek ellenkezőjére is van azonban számos és nagyszerű példa, olyan szövegek, amelyek a fentebbiek figyelembevételével és elismerésével íródtak. A magam részéről a kötet azon tanulmányait találtam a legizgalmasabbnak, amelyek ezt a szempontrendszert érvényesítve, atipikus

csoport-belugye-az-irodalom-i.html.

2 BORBÉLY András, *Az irodalom kisajátítása*, Aszem.info 2019. április 24., <http://aszem.info/2019/04/az-irodalom-kisajatitasa>.

3 Holott T. Szabó Levente a(z irodalmi) hivatásosodásról szóló szövegeiben meggyőzően bizonyítja, hogy noha a társadalom- és irodalomtörténet többféle módon próbálja megragadni a jelenséget professzionalizációs kutatásai során, mégis „mindannyiukat az a közös előfeltevés kötötte össze, hogy a rendi társadalom helyét folyamatszerűen átvevő meritokratikus társadalom újszerű viszonyokban és intézményekben öltött testet, s ezek vizsgálata a történeti modernizációs folyamatok megértését segítheti elő” – tehát az egyéni hivatásosodás, a szakértelemmel rendelkező csoportok, a modern értelemben vett értelmiség létrejöttét már eleve valami nagyon is első látásra „irodalmon kívüli” esemény katalizálja. Vö. T. SZABÓ Levente, *A modern irodalmár hivatás kialakulásának társadalomtörténete*, Korunk 2008/6., 104–115.

példákon és modelleken keresztül mutatnak meg valami általános jelenséget.

Borgos Anna például a *Női életpályák a magyarországi pszichoanalízis-történetben* című, kiváló szövegében azt nézi meg, hogy a (középosztálybeli) nők megjelenése a pszichoanalitikus szakmában hogyan válik az intellektuális női szereplehetőségek egy reprezentatív jelenségévé. Vagy másként: hogyan tükrözik a korai női analitikusok élettörténetei az adott társadalmi, gazdasági és politikai viszonyokat? Miként hat ez az intézményesülésre, mit árul el a pszichoanalízisről mint tudományterületről, hogy viszonylag megközelíthető terepnummá válik a nők számára a 20. század elején. Még tovább menve, hogyan kínálkozik az asszimilált zsidó középosztály egy szűk részének egyetlen lehetőségeként ez a pálya, vagyis milyen összefüggés van a zsidóság, a nőiség és a pszichoanalízis peremjellege között a vizsgált korban.

E felől a koncentrált fókusz felől azonban azt is láthatjuk, hogyan kezdenek a női szereplehetőségek általában véve kitágulni a munka, az oktatás, a nyilvános szereplés számos tekintetében. Másrészt Borgos azt is meg tudja mutatni, hogy a társadalom marginalizált csoportjainak – így a nőknek is – miért adódnak kedvezőbb lehetőségeik a frissen megjelenő, még legitimitásért küzdő szakmákba, tudományokba való belépésre. Márpedig ez a pszichoanalízisről mint újfajta tudományról is sokat állít, miként a professzionalizációs és diszciplinárizációs folyamatokról is.

De kirajzolódik a tanulmányból az is, hogy egy életpályát hogyan lehet egyszerre az asszimiláció, az emigráció és a kultúraváltások történeteként elmesélni. Borgos tehát amellet, hogy a különböző szerepminták és életformák fontos elemzését adja, a nőiség és a pszichoanalízis kereteiről is sok mindent állít.

Az úgynevezett distant reading (távoli olvasás, amely a kvantitatív és statisztikai módszerek használatával operál), valamint a különféle irodalomszociológiai megközelítések remek példáival is találkozunk a kötetben. Kálai Sándor például a Magvető Kiadó 1963-tól induló Albatrosz könyvsorozatát vizsgálva meggyőzően érvel amellet, hogy a magyar bűnügyi regény a szocialista korszakban sokkal komplexebb képet mutatott, mint amennyi szakmai figyelem eddig ráirányult, hiszen dominanciája a populáris műfajokban olyannyira változatos korpuszt eredményezett. Éppen ezért – konkludál Kálai – érdemes tovább vizsgálni és újabb megvilágításba helyezni az úgynevezett „szocialista krimi” terminussal jelölt szövegegyüttest.

Ettől a módszertantól némiképp eltávolodva, de nem kevésbé érdekesítő módon Szilágyi Zsófia tanárnőrsorokat középpontba állító regényeket eleméz. Azokat a kérdéseket járja körül, hogy mennyire biztosít autonómiát egy nő számára a tanári pálya/hivatás, és ezt mennyiben befolyásolják a 20. század első időszakában megjelenő, tanárnőkről szóló férfifantáziák, a korabeli sajtó vagy egyes szépirodalmi művek. Következtetése, hogy a nő, a nőiség megjelenítése a különböző diskurzusokban összekapcsolódik azzal, hogy milyen helyet alakítottak ki maguknak a szakmában és az intézményekben a nők mint gyakorlók tanárok. A két kérdés látszólag akár független is lehet egymástól, Szilágyi azonban akkurátusan bizonyítja, hogy nagyon is termékeny figyelembe vennünk a köztük lévő kapcsolatokat, ellentmondásokat, feszültséget.

Tar Sándor karrier- és életútképlete egészen egyedi mintázatot alkot a tanulmánykötet más karriertörténeteihez képest. Alapvetően határozza meg ugyanis az a hármasság, amelyet Deczki Sarolta a címben is jelez: író, melós, ügynök. Hogy aztán ezt a minden elemében atipikus, de az államszocialista berendezkedésből nagyon is következő karriertörténetet Nádas Péterről, „a karrier nélküli íróról” szóló Darabos-tanulmány kövesse a kötetben, amely minimum kétségbe vonja a rendszerváltás látszólagos elitkonszenzusát, és megkérdőjelezi az ennek hiányából fakadó karrier (hagyományos) fogalmát (sőt, helyette az „ellenállás karriermodelljének” a lehetőségét sugallja).

Bár Darabos megállapításai sok tekintetben helytállóak és nagyon is pontosak, mégis, Nádas karriernélküliségéről tett állításait helyenként érdemes kritikával kezelnünk, hiszen mégiscsak egy rendkívüli kultusz övezte szerzőről van szó, egy monumentális, ám sok tekintetben ellentmondásos, többféle értelmezést megengedő és lehetővé tevő korpusszal és pályával.

Az *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálóok, írőcsoportosulások 3.* azt mutatja, hogy egy-egy szereplehetőség és életpálya sokszor csak nemi, szociális, szakmai, társadalmi és politikai identitások komplex metszeteként írható le és ezek összefüggésrendszerében értelmezhető, legyen szó 16. századi értelmiségtörténetekről, egyéni vagy csoportos karriermodellekről vagy jelenkorunk kultúrpolitikai viszonyairól és a különböző elites csoportok dinamikájáról. A kötet érdemeit elismerve az a határozott benyomásom, hogy sokszor radikálisabban kellene (akár visszamenőleg) feltenni ezeket a kérdéseket.

Vaderna Gábor

A költészet születése –*A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben*Universitas Könyvkiadó
Budapest, 2017

Farkas Evelin

**KALANDOZÁSOK A KÖLTÉSZET
SZÖVEVÉNYES ÚTJAIN**

A postás csenget, rosszkedvűen beleszól a kaputelefonba, az én nevemet mondja, úgyhogy beengedem. Feljön és némileg fanyalgó képpel ad át egy csomagot. Vaderna Gábor *A költészet születése – A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben* című kötetét hozta. A kézbesítő arcának elsavanyodását a megérkezett kötet súlya és nagysága okozza, mert finoman szólva sem levelesszekrény-kompatibilis a maga tekintélyt parancsoló 650 oldalával.

Egy kicsit én is elcsodálkozom, még gyakorlott bölcsészként is, főként miután kis ellenőrzés után rájövök, hogy Vaderna Gábor valóban nemrég jelentette meg szintén vastkos és tartalmas Dessewffy-monográfiáját. Bár kivételes ez az eredményesség, a szerző pályafutásától mégsem idegen a gyors tempójú munka: a kidolgozott és mindig élvezetes stílusú szövegek írása, valamint az éveken át végzett komoly folyóiratok szerkesztése egyként része munkásságának, mindamellett, hogy nagyon sokrétű szakemberről van szó. Kutatásai irigylésre méltóan magas színvonalat mutatnak ugyanis, legyen szó Berzsenyi Dániel költészetéről vagy Jókai Mór kisprózájáról. Ha erre a teljesítményre számítunk a 19. század első felének kutatásai esetében megkerülhetetlenné vált szerzőtől, nem fog csalódás érni bennünket most sem: jelen recenzió tárgyául szolgáló kötet is hatalmas forrásanyagot mozgat, fő jellemzői pedig a filológiai alaposág és a letisztult gondolatiság.

Ami előtt részletesen kitérnék a tartalmi kérdésekre, a külsőre is érdemes egy kis időt szánni. Az Universitas Könyvkiadó gondozásában megjelent kötet első pillantásra nem nyerte el maradéktalanul a tetszést, még akkor sem, ha az olvasás során kiderült, a nagy formátum ellenére a kötés nem zavarja az olvasást, és a mai tanulmánykötetek jó részével ellentétben a lapjai sem kezdtek el egy-két átlapozást követően indokolatlanul kihullani. A borító matt barnás alapszínnel Ferenczi István *Pásztorlányka* című metszetét mutatja egy dombon, avagy „egy kebelvonalát megismétlő óriás testen”, ahogy az Alföld folyóiratban megjelent recenziójában Bodrogi Ferenc Máté írja.¹ Bár engem kevésbé ez a bevallottan férfitekintet vezetett, mint inkább a tördelési gyakorlat, talán a kevésbé gyakorlott szem is könnyedén észrevesz egy másik hibát: a borítón a kiadó logója csúnyán jobbra csúszott. Bár nagyon szeretném szándékos gesztusként értelmezni ezt, azonban inkább tördelési hibára mutatnak a jelek.

Habár a kötet ennyire szembetűnő hibája mellett nem mehetünk el szó nélkül, fontos megjegyezni, hogy mivel itt nem egy gyerekirodalmi könyvtárgyról van szó, mely esetében a vizuális élmények jelentősége a tartaloméval vetekszik, így sem a kebelként magasodó dombnak, sem az elcsúszott logónak nem szükséges véleményem szerint nagy jelentőséget tulajdonítani. A kritika írója is gyorsan túllendült a problémán, talán csak azért említi egy ilyen apróságot, mert szerencsére nem igazán tud a kötetrel kapcsolatban mással kötekedni.

A címben nem véletlenül használom a „kalandozás” kifejezést. A kötet több szempontból is új, izgalmas megközelítéseket mutat fel olyan irodalomtörténeti mélyfúrások esetében, melyek a megfelelő beállításhoz köszönhetően mutatják legértékesebbnek magukat. A mikrotörténeti kutatásokra építő esettanulmányokat ugyanis alapos, a különböző költészeti hagyományokat bemutató leírások előzik meg, melyekben Vaderna éppoly magabiztossággal kormányoz minket a külföldi szakirodalmak (főként angol, német és francia) tengerében, mint teszi ezt a magyar recepció kapcsán is, bátran párbeszédbe lépve a beemelt textusokkal. De a kötet kaland jellegét nem csupán a kihívás (terjedelme) és a megközelítés bámulatra készítő újszerűsége és összetettsége adja, hanem az olykor fel-felvillanó humorral és az önreflexivitás magas fokával rendelkező értekező nyelv is. Íme egy példa: „S végül Sebestyén – mint hamarosan látni fogjuk – nem volt teljesen normális. Azon túl, hogy magam vonzódom a különc irodalomtörténeti figurákhoz, mind-

1 Bodrogi Ferenc Máté, *Vadernisztikus*, Alföld 2018/9., 139.

ez azért lehet fontos, mert Sebestyén egyéni választásai azt a mozgásteret (és ágenciát) is megmutatják, amelyet valaki bejárhatott egy adott kulturális térben” (459).

A nyelv letisztultsága is példaértékű: a nagy összefoglalások, áttekintések pontokba szedett listája oly sokszor segíti az olvasót a kötet lapjain való tájékozódásban, hogy olvasás közben olykor az volt az érzésem, hogy valamiféle egyetemi segédletet forgatok. A szerző nemcsak annak van tudatában, hogy pontosan hol húzódnak kutatása határai, de fókuszpontjaira és ezek tágabb összefüggésrendszerére is szívesen rávilágít, valódi kérdések felvetésével indítva el gondolatmenetét.

A kötet bevezetője két részből áll, melyekből a kezdő (*Harmónia és diszharmónia a klasszikus magyar irodalom történeteiben*) a 19. század első évtizedeinek alapos recepciótörténeti áttekintését adja. Az egyéni teljesítmény és a korszakképző narratívák szövevényes kapcsolódásait, illetve a korszakolás problematikáját magán viselő szakirodalom Vaderna szerint a történeti poétikai megközelítés nélkül nem boldogulhat ennek az időszaknak az értelmezésével, hiszen még a szintetizáló korszakfogalom (biedermeier) sem képes a leírására irodalomtörténeti szempontból, tekintve, hogy a széteső koncepció túl tág és nem köthető poétikához. A szerző gondolatmenetének kiindulópontját – és egyben kötetének fejezetszerkezetét – éppen ezért sokkal inkább azok a 18. századi hagyományos költészeti irányok képezik, melyek bár az általa vizsgált korban funkcióváltáson mennek keresztül, főként az oktatásnak köszönhetően és a mindennapi életben betöltött szerepük miatt stabil alapot jelentenek. Ezen hagyományok felrajzolását a bevezető második része (*Mit hagyományozott a 18. század a 19. századra?*) végzi el.

Így válnak a könyv vezető szövevényeivé a legfontosabb hagyományok: a rendi költészet, a közköltészet, az érzékenység, a vallásos költészeti tradíció és a bárdköltészet, majd mintegy a hagyományok szoros együttélésének bizonyítékeként Sebestyén Gábor életművének vizsgálata is a fókuszba kerül. A többivel ellentétben a *Verselő egyháziak* című részből megismerhető vallási költészeti tradíció nem szerepel külön fejezetként. Ebben az egységben tulajdonképpen az a társadalomtörténeti szempontból rendkívül fontosnak mondható helyzet foglalkoztatja a szerzőt, hogy vajon hogyan képes egymás mellett működni a költői és az egyházi pálya ebben az időszakban. Ezt Kis János életpályáján keresztül mutatja meg nekünk.

A kötet talán legérdekesebb – és egyben legbővebb – része a rendi költészetet tárgyalja, és öt átmeneti rítus (*Beiktatás, Esküvő, Temetés,*

Mecenatúra és professzionalizáció, illetve Főúri költészet) köré csoportosítva mutatja be a rendi költészet különböző funkcióit. A konkrét esettanulmányok mindegyike az adott esemény főszereplőjének, illetve a szituációnak a részletes ismertetésével indul, majd képet kapunk a fennmaradt szövegcsoportokról is. Olyan fontos, eddig csak sejtések szintjén megválaszolt kérdésekre találhatunk választ ezekben a kutatásokban, mint például hogy mit jelent pontosan az említett eseményeken a vers bemutatása, tehát hogy mennyire beszélhetünk hangzóságról vagy arról, hogyan realizálódnak konkrét politikai álláspontok például egy érseki beavatás során.

Az érzékenység 19. század eleji diskurzusának értelmezésével Vaderna a jelenlegi kutatások sodrához csatlakozik. Miközben az érzékenység történetei kezdetben az egyén pusztán szerelemben történő feloldódását jelentik, addig ebben az időszakban a történetek tétje az, hogy az érzékeny ember a polgári világban miként találja meg a helyét. Vaderna három, narratívával rendelkező lírai ciklust elemez a kötetben: Kisfaludy Himfy-szövegeit, Csokonai *Lilláját* és Sebestyén Gábor *Tubáját*. Azért is ildomos erről a részről szót ejtenünk, mert az irodalomtörténet szempontjából már eddig is fontosnak vélt szövegek helyzetét is új fénytörésben kívánja láttatni.

Idekapcsolhatjuk a Berzsenyi Dániel munkásságát tárgyaló *Bárdköltészet* című fejezetet is, amely a magyar lírában elsősorban Arany János nevéhez fűződő szerep körvonalait kívánja meghatározni. Bár a bárd alakja elsősorban angolszász hagyományokból építkezik, ez az archetipikus figura mégis nemzetek felett áll, hiszen „a bárd a költészet ősi hangján szólal meg, így nem annyira az ő egyéniségét kell újraalkotnunk, mint inkább az ősi hangra kell újra ráhangolódni” (388). A bárd így kiválasztott, aki a nemzet számára mintegy vezetőként, nagy mesélőként közvetít, egyszerre a múltat és a jelent megénekelve. Vaderna a frissen felfedezett pannonhalmi Berzsenyi-kéziratok segítségével, nagyon alapos filológiai elemzést végezve amellet érvel, hogy a költő „a bárdköltészeti szerepet nagyon is tudatosan öltötte magára” (438).

Csupán szemezgettem a kötet momentumaiból, hiszen recenzióm jóval Pataki Viktor Irodalomtörténetben megjelent, minden fejezetet részletesen bemutató kritikája utána készült.² És itt fontos újra említést tenni Bodrogi Ferenc Máté szövegéről is, aki maga is a korszak kiváló ismerőjeként fontos adalékokat és kritikákat fogalmaz meg a csiszolt-

2 PATAKI VIKTOR, *Vaderna Gábor: A költészet születése. A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben*, Irodalomtörténet 2018/1., 97–104.

ság fogalmi körét, az érzékenység és a társadalmi hasznosság, illetve a Kazinczy és köre latin és görög kultúrához kötődő viszonyát illetően saját kritikájában.

Bár eddig a kötet nagysága kapcsán többnyire elismerő szavaim voltak (a postással ellentétben), első pillantásra mégis kihívásnak tűnt a kötet, még akkor is, ha a kellemes és lelkesedő stílusú Vaderna-munkákkal már korábban is megismerkedhettem. Ám a szövevényes kérdéskörökön dinamikusan átvezető fejezetek mikrotörténeteken átívelő magyarázatai szinte regényszerűen olvastatták magukat, miközben a némileg hatásvadászra sikeredett cím mellett az első oldalak olvasása is könnyen rávezetheti az olvasót, hogy elidőzzön kicsit, hiszen tisztán kirajzolódik, hogy irodalomtörténeti szempontból mér-földkő jellegű, hiánypótló munkát vehet kézbe. Így a 19. század első felének jobb megismerésére már csak egy hasonlóan magas színvonalú, az epikai műveket tárgyaló, a Vaderna-kötethez hasonló terjedelmű és alaposágú kötetre lenne szükség.

Tüskés Tibor

Válogatott bibliográfia

szerk. Tüskés Anna

reciti

Budapest, 2018

Tüskés Tibor
Válogatott bibliográfia

Varga Katalin

„KINEK ESZE, SZÍVE, KEZE, MINDIG MUNKÁVAL VAN TELE”

Egy új szakirodalmi számbavétel, főleg, ha teljességre törekvő – pláne, ha személyi jellegű – izgalommal tölti el a kutatót, hisz az ilyesmi

a szakértőnek önmagában is érdekes olvasmány. Most éppen Tüskés Anna *Tüskés Tibor – Válogatott bibliográfia* című munkájának örülhet tehát a filológus szakma.

Ha egy személyi bibliográfiát nemcsak praktikusán – tehát gyors szakirodalom-keresésre – használunk, hanem önmagában olvassuk, kirajzolódik előttünk a „címszereplőjének” pályafutása, életrajzának vázlata, némi túlzással a személyiségrajza is. Bibliográfus kéziratтарыként így jártam én is a Tüskés Anna által összeállított és szerkesztett kötettel. A kiadványt forgatva felidéződtek a személyes emlékeim. 2003 őszén a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárának vezetőjeként meghívást kaptam Tüskés Tibortól egy, a nagyméretű levelezése jövőjéről szóló megbeszélésre. Ma is élénken élnek emlékeimben a pécsi Borkor utcában töltött nap részletei. Beszélgetésünk során bejártuk a házat a földszinttől az emeletig. A szemle legfontosabb helyszíne a bejárat közvetlen közelében található garázs volt. A tető alatt, körben a falak mentén végig polc sor húzódott, rajta szoros kötegekbe kötve sorjázott a levelezés, kronológiai, azaz érkezési rendben. Ez az életszerű sorrend azonban nem kedvez bizonyos munkáknak: kivált azoknak, amelyekre Tüskés Tibor készült. Tanár, irodalomtörténész és tapasztalt sajtó alá rendező lévén pontosan tudta, hogy egy terjedelmes, rendszeresen folytatott baráti vagy tartalmas szakmai levelezés közreadása nemcsak a levélíró, illetve a címzett személyéhez, életszemléletéhez, napi stratégiáihoz, gondolkodásmódjához segít közel kerülni, de egy korszak megértéséhez, megismeréséhez is fontos forrás, az ilyen kiadások ezért az irodalomtörténet-írás alapját képezik. Különösen érvényes ez az ő esetében, aki – Rónay László megállapításával élve – kénytelen volt levelekbe menekíteni irodalomképét, gondolkodását.¹ Tervei között szerepelt egyebek között a Mészöly Miklóssal, Fodor Andrással és Weöres Sándorral² folytatott levelezésének kiadása. Elmondta, hogy mind ő, mind unokája, Tüskés Anna próbálkozott már a levelezés átrendezésével, de hamar világossá vált számukra, hogy ez reménytelenül hosszadalmas és főként helyigényes munkát jelent. Ha viszont egy gyűjtemény venné gondozásába a kordokumentumokat – fejtette ki

1 RÓNAY László, *Egy vérbeli humanista arcképéhez. Emlékeim Tüskés Tiborról = In memoriam Tüskés Tibor*, reciti, Budapest, 2014, 71.; <http://reciti.hu/wp-content/uploads/InMemoriamTT.pdf>.

2 Nagy szomorúsága volt – nekünk meg nagy veszteségünk –, hogy a Weöres-levelek közlési engedélyét nem kapta meg, ezért ez a kötet nem jelenhetett meg. Reméljük, egyszer majd napvilágot látnak ezek is, de már nem Tüskés Tibor filológiaiilag precíz, az események legkisebb rezdüléseit is ismerő, kordokumentáló jegyzeteivel.

Tüskés –, számíthatna arra, hogy rövid időn belül név szerinti csoportokban, kronologikusan rendezve láthatja viszont a leveleket, és végre elkezdheti az érdemi munkát. Ezen a ponton idéződik fel a másik maradandó emlékem, az emeleti munkaszobában az írópult látványa. Az írópulté, amelynél Tüskés Tibor állva dolgozott. A szemlét követően a levelezéseggyüttes hamarosan be is került a Petőfi Irodalmi Múzeumba, majd sorra jelentek meg a kötetek. Az idővel köztudottan egész életében versenyt futó, végtelen mennyiségű tervet dédelgető Tüskés Tibor munkássága azonban 2009. november 11-én megszakadt. Az én tisztem lett – a már gyűjteményünkben lévő levelezését kiegészítendő – kéziratos irodalmi hagyatékát átvenni.³ Csak megerősíthetem Bartusz–Dobosi László megállapítását, mely szerint Tüskés Tibor „(s)zemélyében egy levéltáros, egy könyvtáros és egy muzeológus precizitása veszett el. Mindent megőrzött, eltett, iktatott. Az egészben az a csodálatos, hogy nem pusztán eltette a dolgokat, de használható rendszerben őrizte. Bármikor előkereshetők voltak a legrégebbi adatok is. Mindennek megvolt a maga helye ebben az általa megalkotott »tudásközpontban«.”⁴

Tüskés Anna 2018-ban megjelent bibliográfiája nem előzmények nélküli: „Kiindulópontja Tüskés Tibor folyamatosan készített kéz- és gépiratos bibliográfiája, Szauer Dezsőné és Aranyi László Tüskés Tibor hatvanadik születésnapjára készített válogatott bibliográfiája (1990), valamint Maurer Teodóra papíralapú anyaggyűjtése (2016)” (7). Ez mindenképpen biztonságot ad az összeállítónak. Habár az alcímbe szerényen „válogatott bibliográfia” áll, számomra mégis látszik az érdemi teljességre való törekvés. A bevezetőből ugyanis kiderül, mire nem terjedt ki a gyűjtés. „A bibliográfia nem tartalmaz adatokat a kéziratokról, a levelezéskötetek és a kézirtárak Tüskés-leveleiről, a Tüskés Tibort ábrázoló fotókról, a vele vagy közreműködésével készült rádió- és televízió-műsorokról, az Ünnepi Könyvhéten és a Nemzetközi Könyvfesztiválon tartott dedikálásairól” (8). Viszont ha elfogadjuk, hogy a bibliográfia szűken értelmezett feladata a nyomtatott információk számbavétele, rendszerezése, és hogy a levelezés feltárását

3 A teljesség kedvéért meg kell jegyezni: „hagyatékának több darabja a Mike és Társa Antikvárium és a Portobello Árverezőház 2012–2018. évi, az Abaúj Antikvárium 2012. június 7-i és 2012. december 14-i, a Krisztina Antikvárium 2013. május 11-i, továbbá a Studio Antikvárium 2014–2015. évi árverési katalógusaiban” mégis felbukkant, főként levelek (8).

4 BARTUSZ–DOBOSI László, *Egy élet térképe – Tüskés Tibor pályaképe*, Pécs, Pro Pannonia, 2012, 15.

a kézirat-katalógusra lehet bízni, a fotókkal való elszámolást pedig a fotóikonográfiára, akkor semmi lényeges nem marad ki az összképből. A szerző filológusi gondossága a bibliográfiakészítésen túl egy nagyon fontos, viszont sérülékeny hordozóra, a fotók filmtekercseire is kiterjedt. „(D)igitalizáltam a hagyatékában fennmaradt mintegy ötven filmtekercset, melyeket egy Verra géppel 1960–1980 között magyarországi és külföldi útjain készített. Némelyik filmtekercsen nem volt évszám, és a bibliográfia készítése során tudtam azonosítani a helyes dátumot” (8–9). Nem gyakori, hogy egy filológus tisztában legyen a film-, illetve fotóátírás felelősségével, és az sem, hogy ezt a munkát maga el is tudja végezni. Nagy élmény lesz mindannyiunknak, ha egyszer ezeknek a képeknek egy része közkinccsé válik.

A kézbe vehető, névmutatóval ellátott papíralapú és a reciti honlapján szabadszöveges kereséssel egyaránt használható, autopszia elvén nyugvó bibliográfia a műfaj klasszikus hagyományait követve két nagyobb egységre: a Tüskés Tibor műveit és a rá vonatkozó szakirodalom írásait tárgyaló – ezeken belül további alfejezetekre oszló, kronologikus elrendezésű – fejezetekre tagolódik. Az előbbieket magában foglaló, 2664 tételes jegyzékhez kapcsolódik a hatás- és kultusztörténet közel ötven leírása.

Szerencsés, ha a bibliográfia szerkezetének kialakítását, az anyaggyűjtés koncepcióját befolyásolja, árnyalja a feldolgozásra kerülő életmű, illetve téma. Esetünkben – a megszokottól eltérően – a könyvek, cikkek, tanulmányok stb. tételei között külön-külön tételszámon megjelenik négy tevékenység is: a Jelenkor, a Somogy, a Pannónia könyvek és a Távlatok szerkesztésének, főszerkesztésének jelzésértékű leírása. Nem találtam jobb szót a „jelzésérték”-nél, ugyanis az egy- vagy kétsoros deskripciók a valóságban öt-hat évnyi, szünet nélküli szervezést, diplomáciai jellegű tárgyalást, sok-sok kéziratári dobozt megtöltő, avagy kötetet kitevő levelezést, bírálatot és ki tudja még, mi mindent jelenítenek meg. *A Jelenkor indulása (1958–1964)*, valamint az *Időrosta – Egy szerkesztő emlékei. Történetek és dokumentumok* című kötetekben és egyéb emlékezéseiben, illetve a korszakban született és már kiadott, jegyzetelt leveleiben maga Tüskés Tibor eleveníti meg a legautentikusabban ezeket a szikár leírásokat. A bibliográfia maga is mutatja például a Jelenkor szerkesztésével járó koncentrált időszak lenyomatát, hisz Tüskés nagyobb munkaigényű önálló köteteinek sora csak 1968-cal indul meg. És egyúttal mutatja a célok, a szellemi erő átrendeződését is, a kényszerűségből – hiszen Tüskés Tibort politikai okból váltották

le lapszerkesztői funkciójából – felszabadult kapacitás ugyanis pedagógiai, szociológiai, művelődéstörténeti, honismereti, kultúrtörténeti és persze irodalmi művek, portrékötetek születését tette lehetővé számára. Ehhez a teljesítményhez azonban a lelkierőn túl szükség volt az elszánt és elhivatott Tüskés Tibor-i alkatra, életszemléletre is. „Az írás magatartás, cselekedet. Az életem része. Vállalkozás: az élet értelmessé tételére, megértésére, önmagam életének megvalósítására”⁵ – ahogy egy hosszabb interjújában Bertha Bulcsunak nyilatkozta.

Szerencsés, hogy a kötetleírások nemcsak a fogadtatás kronologikus sorával, hanem pontos, oldalszámra is hivatkozó kötetelemzésekkel egészülnek ki. Így például full text kereséssel az azonos szövegek könnyebben gyűjthetők össze, de egy-egy hivatkozás bárhova átemelhető, anélkül, hogy az oldalszámok miatt elő kellene venni a kötetet.

A bibliográfiai számbavétel tehát megtörtént, szép számmal születtek Tüskés Tiborral kapcsolatban emlékezések, méltatások, értékelések,⁶ és szövegkiadások, sőt már pályakép⁷ is készült. Tüskés Tibor és több pályatársa – Bertha Bulcsu, Csorba Győző, Lázár Ervin, Szederkényi Ervin, Fodor András, Mészöly Miklós – kéziratos hagyatéka, illetve levelezése már rendezve van. Bertók László 2010-ben megfogalmazott vágya: „lesz ember, aki a sokirányú, terjedelmes és fontos életművet elejétől a végéig számba veszi, feltárja, s elhelyezi a magyar irodalomtörténet folyamatában”⁸ – lassan beteljesedik. Lehet írni a kor-szak irodalomtörténetét.

5 BERTHA Bulcsu, *Meztelen a király. Tüskés Tibor*, www.reader.dia.hu/document/Bertha_Bulcsu-Meztelen_a_kiraly-1088.

6 Szerepelnek köteteknek fogadtatásai, recenziói között, olvashatók a nekrológok sorában, több írás született Tüskés Gábor felkérésére, melyek az *In memoriam Tüskés Tibor – Emlékezések, esszék, dokumentumok*, szerk. Tüskés Gábor, reciti, Budapest, 2014 című kötetben jelentek meg.

7 BARTUSZ-DOBOSI, I. m.

8 BERTÓK László, *Tüskés Tibor 80 = In memoriam Tüskés Tibor*, szerk. Tüskés Gábor, reciti, Budapest, 2014, 25–32. – Elhangzott 2010. június 29-én a Tüskés Tibor-kiállítás-megnyitón.

Thomka Beáta

Regénytápasztalat

Korélmény, hovatartozás, nyelvváltás

Kijárat Kiadó
Budapest, 2018

Németh Zoltán

A REGÉNY ÚJ, TRANZKULTURÁLIS KORSZAKA

Az utóbbi években, évtizedben a magyar irodalomtudományban is felerősödtek azok a kutatások, amelyek transznacionális, transzkulturális perspektívából közeledtek tárgyukhoz. Egyrészt fordításokban megjelent külföldi szakirodalomról van szó, leginkább talán a *Lettre* és a *Helikon* folyóiratokban, vagy gondolhatunk olyan antológiákra, mint a Csúri Károly, Mihály Csilla és Szabó Judit által szerkesztett *Határátlépések – Kulturális határok reprezentációi* (2009) című kötet, másrészt magyar szerzők kutatásaira. A teljesség igénye nélkül említhetjük Toldi Éva,¹ Nagy Hajnalka,² Fried István³ és Strickland-Pajtkó Ágnes⁴ tanulmányait. Legjelentősebb hatásúnak minden bizonnyal a *Helikon* irodalomtudományi szemle *Transznacionális perspektívák az irodalomtudományban* című tematikus száma tekinthető, benne

- 1 TOLDI Éva, *Hovatartozás-tudat, nyelvváltás, poétikai tapasztalat* (Agota Kristof, Terézia Mora, Melinda Nadj Abonji), *Korunk* 2011/11., 86–91.
- 2 NAGY Hajnalka, *Az irodalom senkiföldjén – Transzkulturális irodalom és osztrák kultúra*, *Forrás* 2012/10., 8–15.
- 3 FRIED István, *A transznacionális irodalomszemlélet dilemmái – Kertész Imre egy önértelmezésének nyomában*, *Irodalmi Szemle* 2017/11., 24–47.
- 4 STRICKLAND-PAJTKÓ Ágnes, *Migráció és irodalom – magyar bevándorlók a kortárs brit prózában* (Charlotte Mendelson *Almost English* és Linda Grant *The Clothes on Their Backs* című regényének interkulturális olvasata), *Kalligram* 2018/3., 52–55.

többek között Jablonczay Tímea,⁵ Györke Ágnes,⁶ Rákai Orsolya,⁷ Mészáros Zsolt⁸ és Földes Györgyi⁹ írásaival. Ebben a sorban említhető a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Transzkulturalizmus és bilingvizmus projektje is, amelynek köszönhetően ez idáig két tanulmánykötet látott napvilágot,¹⁰ illetve néhány publikáció megjelent az Irodalmi Szemle 2017/6-os lapszámának Transzkulturalizmus-blokkjában is – Magdalena Roguska, Petres Csizmadia Gabriella és N. Tóth Anikó írásairól¹¹ van szó.

Thomka Beáta kötete azonban a transzkulturalizmus által megjelentett kihívások egyik legjelentősebb feldolgozása a magyar irodalomtudományban. A könyv végén található *Források, megjelenési adatok* címszó alatti bibliográfiából kiderül, a szerző körülbelül 2014 óta folytatott a témában kutatásokat, az első idetartozó tanulmánya a már említett Helikon irodalomtudományi szemle 2014/4., *Komparatistikai kutatások az ezredfordulón* című tematikus számában jelent meg. Hogyan lehetne fogalmi nyelven felvázolni a transzkulturális változások által jelentett kihívásokat? Egyrészt társadalmi változásokról van szó, amelyek következtében „a migráció, a nyelvváltás és a nyelvörzés problémája jelenik meg” (10), másrészt ezek feltűnéséről a vizsgált területen, vagyis a szépirodalomban, maga után vonva „az emlékezetdiskurzus, az azonosság-tudat, a személyes és közösségi azonosságvesztés” tematikus gyakoriságát és „a hovatartozás elbizonytalanodásának dilemmájá”-t (10), miközben az irodalomtudomány is „a kultúra- és nyelvközi,

5 JABLONCZAY Tímea, *Transznacionalizmus a gyakorlatban – migrációs praxisok a könyvek, az írásmódok, a műfajok és a fordítási stratégiák geográfiájában*, Helikon 2015/2., 137–156.

6 GYÖRKE Ágnes, *A transznacionális feminizmus elméletei – Empátia, affektus és a transzlokális tér*, Helikon 2015/2., 221–232.

7 RÁKAI Orsolya, *Fogalomfossziliák, identitás-közületek – a transznacionális poétika lehetőségei az individuális, a kollektív és az idegen metszeteinek újragondolásában*, Helikon 2015/2., 233–242.

8 MÉSZÁROS Zsolt, *Határközvetítők – A transznacionális memoáriródlalom elméleti megközelítései*, Helikon 2015/2., 243–254.

9 FÖLDES Györgyi, *Posztkolonális és etnikai fikciók narratológiai vetületben*, Helikon 2015/2., 255–262.

10 *Transzkulturalizmus és bilingvizmus az irodalomban*, szerk. NÉMETH Zoltán – Magdalena ROGUSKA, NyKFE, Nyitra, 2018, 296.; *Transzkulturalizmus és bilingvizmus a közép-európai irodalmakban*, szerk. NÉMETH Zoltán – Magdalena ROGUSKA, NyKFE, Nyitra, 2018, 128.

11 Magdalena ROGUSKA, *A migráció mint transzkulturális tapasztalat lengyel és magyar származású, transznyelvű írónők prózájában* – Eva Hoffman: *Lost in Translation*, Terézia Mora: *Nap mint nap*, Irodalmi Szemle 2017/6., 7–21.; N. TÓTH Anikó, *Tér határolta tudat – Marakés és Jasná Horka a mítosz és valóság határán*, Irodalmi Szemle 2017/6., 33–44.; PETRES CSIZMADIA Gabriella, *Idegenségtapasztalat Durica Katarina Szlovákul szeretni című regényében*, Irodalmi Szemle 2017/6., 54–64.

továbbá a transznacionális viszonyok iránt érzékeny szempontok és módszerek felé fordult” (10). Ahogy Wolfgang Welsch rámutat, a globalizáció hatása miatt a jelen kultúrái már nem homogének, hanem hálózatosan összekapcsolódva, a hibriditás és a permeáció állapotában léteznek, éppen ezért transzkulturálisnak nevezhetők, állapotuk túlmutat a nemzeti kultúrák határain.¹² Arianna Dagnino pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy a jelenkori – a szuperdiverzivitás állapotában létező – társadalmak általános trópusává a fizikai és virtuális mobilitás vált a migrációs áramlások és a digitális kommunikációs technológiák fejlődése nyomán.¹³

Thomka Beáta gazdag példatárat hoz az ebből következő magatartásformákra, a migráns és posztmigráns, az első, másod- és harmadik generációs irodalomra, az öröklött, a szerzett és a választott nyelven írt alkotásokra. Mint találoán írja, „A nemzeti irodalmak között közlekedő opuszok transzkulturális átlókat húznak a képzelt térképre” (22). Ilyen átlókat reprezentál Domonkos István *Kormányeltörés* című verse, valamint Terézia Mora, Danilo Kiš, Saša Stanišić, Ivana Sajko, Diego Marani, Nicol Ljubić, Jhumpa Lahiri, Melinda Nadj Abonji, Kamel Daoud, Aleksandar Hemon, Alida Bremer, Borbély Szilárd, Elena Ferrante és mások regényei is. Mint a névsorból látható, Thomka Beátánál hangsúlyos szerepet kap az exjugoszláv irodalom, tehát azon szerb, horvát, bosnyák stb. írók művei, akik a balkáni háború után első vagy másodgenerációs, legtöbbször nyelvváltó íróként jelentős sikereket értek el Nyugat-Európában, miközben bizonyos mértékben kapcsolódnak az egykori jugoszláv irodalom – főként Danilo Kiš által reprezentált – írásformáihoz. Thomka Beáta a szlovén Aleš Debeljak esszéiben foglaltakkal egyetértve, egyrészt nosztalgikusan, másrészt a mai „nemzetállamocskákat” bírálva mutat rá az egykori jugoszláv szellem teljesítményeire: „A szerb, horvát, boszniai, zsidó származású, nyelvüket a migrációban is megtartó vagy nyelvváltó szerzők művei az esszéíró látószögéből sajátos gazdagság reprezentálói a világirodalomban: az európai szellemiség, illetve a transzkulturális értékek képviselői. Nem véletlen, hogy azokban talált hasonlóan gondolkodó, rokon művészi értelmiségi magatartású kortársakra, akik vele együtt szűkösen, veszelésnek tekintik a szellemi és imaginárius hagyomány s a kultúra

12 Wolfgang WELSCH, *Transculturality – the Puzzling Form of Cultures Today = Spaces of Culture: City, Nation, World*, szerk. Mike FEATHERSTONE – Scott LASH, Sage, London, 1999, 194–213.

13 Arianna DAGNINO, *Transcultural Writers and Novels in the Age of Global Mobility*, Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, 2015.

egészének bármilyen nemzeti, regionális vagy ideológiai korlátozását” (85), illetve: „Debeljakkal osztozunk a valamikori közös, immár történetivé vált tradícióban, s immár abban a felismerésben is, hogy a nemzetünk által értékelt örökségnek vannak folytatható, a valamikori régióban fölértékelődő, a jelenkor által igazolt és a világban is megbecsült tartalékai” (87).

Thomka Beáta kötetének szerkezete arra is utal, hogy a *Regénytapasztalat – Korélmény, hovatarozás, nyelváltás* legalább két jelentős tétellel dolgozik. A könyv belső részei mozaikszerűen rakódnak egymáshoz, hálózatos kapcsolatokat létesítenek az egyes elemzett kötetekkel, párhuzamokat és/vagy ellentétes poétikai eljárás módokat találva magyar, szerb, indiai, bosnyák származású/háttérű szerzők németül, olaszul, angolul írt szövegei között, hangsúlyosan nem elméleti témáknak megfelelően az egyes műveket, hanem mindig az originális poétikára helyezve a hangsúlyt, gyakran a mű gyengeségeire is felhívva a figyelmet. Ezeknek a belső, mozaikszerűen egymásra rakódó tanulmányoknak a tétje a már említett transzkulturális változásfolyamat, transzkulturális poétika. A kötet értelmezései ennek sokszínű teljesítményére hívják fel a figyelmet.

Ezt a gyakran visszatérő elemekkel dolgozó (a könyv egyik központi „szereplője” például Danilo Kiš életműve) belső részt, amely a kötet nagyjából 70–80%-át teszi ki, körülvéve a keret, amelyet egy másfajta igény mozgat: a regényműfaj poétikai értelemben vett változásfolyamatainak értelmezésére tett kísérlet. Vagyis Thomka Beátát nemcsak az önmagában vett transzkulturális irodalom érdekli, hanem általában véve az, hogy a transzkulturális, migráns, posztmigráns, nyelváltó, polifon és hibrid identitásokat mozgósító, több kultúrát összekötő művek alapvető váltást jelentenek-e a regénynek mint műfajnak a szempontjából. Ezért foglalkozik kötet elején – többek között Vidiadhar Surajprasad Naipaul, Mariano Siskind, Immanuel Kant, Franco Moretti és mások nyomán – a regény történeti poétikai kérdéseivel, illetve – Thienemann Tivadarra és Erich Auerbachra hivatkozva a világirodalom-konceptiók kérdésével; ezért zárja kötetét egy kortárs regénysikertörténet (Elena Ferrante műveiről van szó) sokoldalú értelmezésével; és ezért kapta a kötet a *Regénytapasztalat* címet is. Thomka Beáta tehát a transzkulturalizmus jelenségét egyszerre vizsgálja az úgynevezett transzkulturális regénynek a regény történetiségében elfoglalt helyével, illetve annak világirodalmi következményeivel.

Kötetének *Ívek* címet viselő rövid zárlatában a szerző arra is utal, hogy a transzkulturalizmussal bejelentkező újfajta irodalmiság egyúttal újfajta értelmezői nyelvet is megkíván az említett kötetek értelmezőitől: „A posztmodernizmus nyelvfilozófiai alapozású irodalomfelfogásától eltávolodva a narratív örökség nem látványos korrekciója zajlik, amihez a múlt század második harmadának terméketlen, szövegközpontú szemléletmódja semmiféle támpontot nem kínál fel” (250). Ez a sarkított vélemény arra is utal, hogy a transzkulturális, migráns, neonomád szépirodalom mára már kialakította saját irodalomelméleti beszédmódját is, amelyet nevezhetünk antropológiainak vagy szociokritikusnak, mint azt Thomka Beáta teszi, vagy egész egyszerűen csak transznacionális irodalomtudománynak, amely egészen más tétellel játszik, mint az 1960-as, 70-es évek irodalomtudományossága.

Thomka Beáta könyvének írásai a kortárs irodalom tág, mégis jól körülhatárolható szeptetét dolgozzák fel, és bár nem törekednek teljességre, mégis kivételes tájékozottságról tesznek tanúbizonyságot.

REPERTÓRIUM

2019. július–augusztus

Repertóriumunk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed ki – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2019. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent kötetiben (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetők el.

A feldolgozott folyóiratszámok

Agria, 2019. 2.	Kortárs, 2019. 7–8.
Alföld, 2019. 7., 8.	Korunk, 2019. 5., 6.
Élet és Irodalom, 2019. július 5.,
július 12., július 19., július 26.,
augusztus 2., augusztus 9.,
augusztus 16., augusztus 23.,
augusztus 30.	Látó (Marosvásárhely), 2019. 7.
Életünk, 2019. 7., 8.	Magyar Napló, 2019. 7., 8.
Eső, 2019. 2.	Mozgó Világ, 2019. 7–8.
Forrás, 2019. 7–8.	Múlt és Jövő, 2019. 1., 2.
Helikon (Kolozsvár), 2019. július
10., július 25., augusztus 10.	Műhely, 2019. 2., 3., 4.
Híd (Újvidék), 2019. 1–2., 3., 4., 5.	Napút, 2019. 5., 6.
Hitel, 2019. 7., 8.	Székelyföld (Csíkszereda),
2019. 7., 8.
Irodalmi Jelen, 2019. 7–8.	Tempevölgy, 2019. 2.
Jelenkor, 2019. 7–8.	Tiszatáj, 2019. 7–8.
	Új Forrás, 2019. 7.
	Vár, 2019. 3.
	Várad (Nagyvárad), 2019. 6., 7.
	Vigilia, 2019. 7., 8.

Vers

1. Aczél Géza: *(szino)lira. torzósztótár. áramlik. arany. arány. aranybánya.* = Műhely, 3/26–27. p.
2. Áfra János: *Ellenállás.* = Tempevölgy, 2/28–29. p.
3. Aknay Tibor: *Áprily.* = Agria, 2/25. p.
4. Aknay Tibor: *Emlékpróba.* = Agria, 2/27. p.
5. Aknay Tibor: *Hogy a mi örömünk. (egyszerű kis dal)* = Agria, 2/26. p.
6. Aknay Tibor: *A boltak búsége.* = Agria, 2/27. p.
7. Aknay Tibor: *Ideje van.* = Agria, 2/25. p.
8. Aknay Tibor: *Karvalyak közt olajágas angyal.* = Agria, 2/26. p.
9. Aknay Tibor: *Március.* = Agria, 2/26. p.
10. Aknay Tibor: *Megőrzöm arcóm.* = Agria, 2/26. p.
11. Aknay Tibor: *Négysoros.* = Agria, 2/27. p.
12. Aknay Tibor: *Úgy gondolok rád.* = Agria, 2/25. p.
13. Aknay Tibor: *Vasárnap ült a küszöbön.* = Agria, 2/27. p.
14. Albert-Lőrincz Márton: *(A doromb és a kiáramló levegő).* = Napút, 5/175. p.
15. Albert-Lőrincz Márton: *(A fehérr kócsag).* = Agria, 2/78. p.
16. Albert-Lőrincz Márton: *(Rend).* = Napút, 5/175. p.
17. Albert-Lőrincz Márton: *(Vakfolt).* = Agria, 2/78. p.
18. André András: *Hallatán menthetetlenül síkossá.* = Műhely, 3/20. p.
19. André András: *Puszika.* = Műhely, 3/21. p.
20. Antal Attila: *Játékos trubadúr.* = Agria, 2/32. p.
21. Antal Attila: *Két korszak.* = Agria, 2/32. p.
22. Asaf, Uri: *Az aranyborjú.* = Műhely, 3/30. p.
23. Asaf, Uri: *A bábéli lépcső.* = Új Forrás, 7/47. p.
24. Asaf, Uri: *(EREC HÁMORIJA) – A Morija földje.* = Új Forrás, 7/43. p.
25. Asaf, Uri: *A költőzés.* = Új Forrás, 7/45. p.
26. Asaf, Uri: *Letéptek egy fűszálat.* = Új Forrás, 7/44. p.
27. Asaf, Uri: *Az ördögszekér.* = Műhely, 3/30. p.
28. Asaf, Uri: *Solti Gizella küzdelmes élete.* = Új Forrás, 7/46. p.
29. Baán Tibor: *Akarat.* = Műhely, 3/18. p.
30. Baán Tibor: *Érzelem I.* = Műhely, 3/16. p.
31. Baán Tibor: *Érzelem II.* = Műhely, 3/17. p.
32. Baán Tibor: *Ész.* = Műhely, 3/17. p.
33. Babics Imre: *Arc.* = Magyar Napló, 7/16. p.
34. Babics Imre: *Cél.* = Magyar Napló, 7/16. p.
35. Babics Imre: *Eb.* = Napút, 5/4. p.
36. Babics Imre: *Föld.* = Napút, 5/4. p.
37. Babics Imre: *Hely.* = Napút, 5/3. p.
38. Babics Imre: *Ír.* = Napút, 5/3. p.
39. Babics Imre: *Jel.* = Napút, 5/3. p.
40. Babics Imre: *Kert.* = Napút, 5/5. p.
41. Babics Imre: *Lét.* = Napút, 5/5. p.
42. Babics Imre: *Más.* = Napút, 5/5. p.
43. Babics Imre: *Ó.* = Magyar Napló, 7/16. p.
44. Babics Imre: *Pont.* = Napút, 5/4. p.
45. Babics Imre: *Por.* = Magyar Napló, 7/16. p.
46. Babics Imre: *Sár.* = Napút, 5/4. p.
47. Babics Imre: *Toll.* = Napút, 5/5. p.
48. Babics Imre: *Út.* = Napút, 5/4. p.
49. Báger Gusztáv: *Családi Grál.* = Életünk, 8/17. p.
50. Báger Gusztáv: *Halálbír.* = Magyar Napló, 7/55. p.
51. Báger Gusztáv: *Három oszlop.* = Magyar Napló, 7/55. p.
52. Báger Gusztáv: *Mabolnap.* = Magyar Napló, 7/55. p.
53. Báger Gusztáv: *Mint kariatidák.* Erdő. = Életünk, 8/18. p.
54. Bagi Iván: *Erőtlenül.* = Agria, 2/199. p.
55. Bagi Iván: *Mindenki.* = Agria, 2/198. p.
56. Baka Györgyi: *Áradó víz illatában.* = Életünk, 7/25. p.
57. Baka Györgyi: *Csendes valóság.* = Életünk, 7/23. p.
58. Baka Györgyi: *Együttlét-árvaságban.* = Életünk, 7/24. p.
59. Baka Györgyi: *Szomjas csillagmezők.* = Életünk, 7/23. p.
60. Bakos Gyöngyi: *Belgrád rakpart.* = Élet és Irodalom, július 12. 14. p.
61. Bakos Gyöngyi: *Huszonegy.* = Élet és Irodalom, július 12. 14. p.
62. Balajthy Ferenc: *A negyedik napon.* (PJ itt járt a Senkiföldjén). = Agria, 2/179. p.
63. Balajthy Ferenc: *Szavak szárítottkőitlen.* (Attalával söröztem egyik este...) = Agria, 2/179. p.
64. Balaskó Jenő: *A Fényben.* = Vár, 3/101. p.
65. Balaskó Jenő: *Imádság.* = Vár, 3/102. p.
66. Balaskó Jenő: *Jutalma dús szája.* = Vár, 3/100. p.
67. Balaskó Jenő: *Kalács.* = Vár, 3/100. p.
68. Balaskó Jenő: *Magyarország nélkül.* = Vár, 3/102. p.
69. Balaskó Jenő: *Maradj a küszöbön.* = Vár, 3/101. p.
70. Bánki Éva: *Napút.* = Napút, 5/116–118. p.
71. Bányai Tibor Márk: *Rajtam kívülr.* = Élet és Irodalom, július 26. 14. p.
72. Bányai Tibor Márk: *Szemesbor.* = Élet és Irodalom, július 26. 14. p.

73. Bányai Tibor Márk: *Vissza ide.* = Élet és Irodalom, július 26. 14. p.
74. Barna Róbert: *alakra vált.* = Új Forrás, 7/65. p.
75. Barna Róbert: *alkotni nem más.* = Új Forrás, 7/64. p.
76. Barok Márk: *Flóra és a bal-jobb.* = Várad, 6/27. p.
77. Barok Márk: *Flóra működik.* = Várad, 6/27. p.
78. Barok Márk: *Harminkét éves lett Meli.* = Várad, 6/25–26. p.
79. Barta Georgina Kata: *Szabadság.* = Vár, 3/74. p.
80. Bartal Klára: *Óvnaplak...* = Agria, 2/43. p.
81. Báthori Csaba: *Köszöntő.* = Napút, 6/210. p.
82. Batai Detre István: *check out.* = Tiszatáj, 7–8/3. p.
83. Batai Detre István: *Itt ragadt birtokjelzések.* = Tiszatáj, 7–8/3–4. p.
84. Batai Detre István: *Közbeszerzés.* = Tiszatáj, 7–8/4–5. p.
85. Batai Detre István: *Thelma feltámadása.* = Tiszatáj, 7–8/5. p.
86. Bék Timur: *Anyagi természet.* = Irodalmi Jelen, 7–8/69. p.
87. Bék Timur: *Jégvirág.* = Irodalmi Jelen, 7–8/69–70. p.
88. Benedek Miklós: *Apa és a darazsak.* = Hid, 4/33–35. p.
89. Benedek Miklós: *A diófa alatt.* = Hid, 4/29. p.
90. Benedek Miklós: *Égő bokor.* = Hid, 4/36. p.
91. Benedek Miklós: *A feketicsi anakonda.* = Hid, 4/30. p.
92. Benedek Miklós: *Feriék.* = Hid, 4/23–24. p.
93. Benedek Miklós: *Forradalmasítjuk.* = Hid, 4/38. p.
94. Benedek Miklós: *Megkomolyodik.* = Hid, 4/32. p.
95. Benedek Miklós: *Mögém lopakodott.* = Hid, 4/25. p.
96. Benedek Miklós: *A régi Malomnál.* = Hid, 4/37. p.
97. Benedek Miklós: *Tájékozódási futás.* = Hid, 4/26–28. p.
98. Benkő Ildikó: *Borbély Szilárd balálára.* = Napút, 5/82. p.
99. Benkő Ildikó: *Mester.* = Napút, 5/83. p.
100. Benkő Ildikó: *Valóság.* = Napút, 5/83. p.
101. Benkő Ildikó: *Végül.* = Napút, 5/83. p.
102. Bereti Gábor: *Adyval a háborúban.* = Helikon, július 10. 9. p.
103. Bereti Gábor: *Leglassabb fénysebesség.* Ady Endre 2019-ben. = Helikon, július 10. 9. p.
104. Bereti Gábor: *Süllyedő komp-ország.* Ady és a háború. = Helikon, július 10. 9. p.
105. Bereti Gábor: *A széthasított lélegzet.* = Helikon, július 10. 9. p.
106. Bereti Gábor: *Vonz.* = Helikon, július 10. 9. p.
107. Bíró József: *Andrei Tarkovskij...–, hogy.* = Tempevölgy, 2/40. p.
108. Bíró József: *Bobumil Hrabal...–, hogy.* = Tempevölgy, 2/40. p.
109. Bíró József: *Henry Moore...–, hogy.* = Tempevölgy, 2/41. p.
110. Bíró József: *Jim Morrison...–, hogy.* = Tempevölgy, 2/37. p.
111. Bíró József: *Katbarzne Hepburn...–, hogy.* = Tempevölgy, 2/38. p.
112. Bíró József: *Mahalia Jackson...–, hogy.* = Tempevölgy, 2/39. p.
113. Bíró József: *Octavio Paz...–, hogy.* = Tempevölgy, 2/38. p.
114. Bíró József: *Rabindranath Tagore...–, hogy.* = Tempevölgy, 2/37. p.
115. Bíró József: *Rögvalóság.* = Műhely, 4/27. p.
116. Bíró József: *Titkok titka.* = Műhely, 4/27. p.
117. Bíró József: *Yves Tanguy...–, hogy.* = Tempevölgy, 2/39. p.
118. Bíró Timea: *A légett házakból.* = Műhely, 4/23. p.
119. Bíró Timea: *Szilánkos.* = Műhely, 4/23. p.
120. Boda Edit: *Cím nélkül.* = Helikon, augusztus 10. 9. p.
121. Boda Edit: *Az éjszakai mandulafa.* = Helikon, augusztus 10. 9. p.
122. Boda Edit: *Ficamos délután.* = Helikon, augusztus 10. 9. p.
123. Boda Edit: *Közös sors.* = Helikon, augusztus 10. 9. p.
124. Boda Edit: *Madár fürdik.* = Helikon, augusztus 10. 9. p.
125. Boda Edit: *Májusban.* = Helikon, augusztus 10. 9. p.
126. Boda Edit: *Egy Pilinszky-versre.* = Helikon, augusztus 10. 9. p.
127. Boda Edit: *Séta közben.* = Helikon, augusztus 10. 9. p.
128. Boda Edit: *Virrasztás.* = Helikon, augusztus 10. 9. p.
129. Boda Magdolna: *anyám növényei.* = Műhely, 3/22. p.
130. Boda Magdolna: *a szavak összetételnek.* = Műhely, 3/22. p.

131. Bogdán Alexandra: *Dal süket fülbe.* = Irodalmi Jelen, 7–8/201. p.
132. Bogdán Alexandra: *Szemfényvesztés.* = Irodalmi Jelen, 7–8/202. p.
133. Bogdán Alexandra: *Takarásban.* = Irodalmi Jelen, 7–8/200. p.
134. Bogdán Alexandra: *Tudat alatt.* = Irodalmi Jelen, 7–8/201. p.
135. Bors Anna: *Beton.* = Tiszatáj, 7–8/51. p.
136. Bors Anna: *Ha még kérdeznék.* = Tiszatáj, 7–8/52. p.
137. Bors Anna: *Késő.* = Tiszatáj, 7–8/51–52. p.
138. Borsi Bálint: *Ambíció.* = Hid, 3/3. p.
139. Borsi Bálint: *Csupaszon.* = Hid, 3/4. p.
140. Borsi Bálint: *Egymásra rímelő emlékeim.* = Hid, 3/3. p.
141. Borsi Bálint: *Fecni.* = Hid, 3/5. p.
142. Borsi Bálint: *Január elsején.* = Hid, 3/4. p.
143. Borsi Bálint: *A kisbabát megették.* = Hid, 3/6–7. p.
144. Borsi Bálint: *Óda a véleményhez.* = Hid, 3/6. p.
145. Borsi Bálint: *Szomorú tény.* = Hid, 3/5. p.
146. Borsi Bálint: *Tavaszbátározó.* = Hid, 3/5. p.
147. Borsi Bálint: *Üzenőfaladra.* = Hid, 3/3. p.
148. Borsodi L. László: *Bérelt idő.* = Székelyföld, 7/28–29. p.
149. Borsodi L. László: *A fiam ma megtudta...* = Székelyföld, 7/27. p.
150. Borsodi L. László: *Isten balján.* = Székelyföld, 7/29–30. p.
151. Borsodi L. László: *Mi Atyánk ki vagy.* = Székelyföld, 7/28. p.
152. Botos Ferenc: *Haiku.* = Műhely, 2/36. p.
153. Botos Ferenc: *Szenty 60.* = Műhely, 2/36. p.
154. Bozsik Péter: *Három haiku.* = Tempevölgy, 2/24. p.
155. Bozsik Péter: *Jövőkép.* = Tempevölgy, 2/23. p.
156. Bödi Ágota: *Alázat.* = Várad, 7/36. p.
157. Bödi Ágota: *Egyensúly.* = Várad, 7/36. p.
158. Bödi Ágota: *Életszeretet.* = Várad, 7/36. p.
159. Bödi Ágota: *Félre-érzés.* = Várad, 7/36. p.
160. Böszörményi Zoltán: *El nem küldött levél Pilinszky Jánosnak.* = Irodalmi Jelen, 7–8/3–4. p.
161. Brokés Ágnes: *A bazugság.* = Műhely, 4/21. p.
162. Brokés Ágnes: *Hovatovább.* = Műhely, 4/21. p.
163. Brokés Ágnes: *Mezőn.* = Műhely, 4/21. p.
164. Brokés Ágnes: *Örök hiány.* = Műhely, 4/21. p.
165. Búzás Huba: *Anyészka.* = Agria, 2/104. p.
166. Búzás Huba: *Fáklyát sokezernyit!* = Napút, 5/65. p.
167. Búzás Huba: *Menekültek.* = Agria, 2/105. p.
168. Búzás Huba: *Síratódal.* = Agria, 2/102. p.
169. Búzás Huba: *A Svéd.* = Napút, 5/66. p.
170. Búzás Huba: *Vércseppek Golgotánkon.* = Agria, 2/103. p.
171. Búzás Huba: *Zótyögve vitt a busz.* = Napút, 5/64. p.
172. Celler Kiss Tamás: *Kire hallgassak?* = Hid, 3/8. p.
173. Cirok Szabó István: *Agancspark.* = Hid, 4/43–44. p.
174. Cirok Szabó István: *Alvás után.* = Hid, 4/47. p.
175. Cirok Szabó István: *Békavirág.* = Hid, 4/53. p.
176. Cirok Szabó István: *Csigabáz.* = Hid, 3/11. p.
177. Cirok Szabó István: *Egyenletes forgással.* = Hid, 4/49. p.
178. Cirok Szabó István: *Erdő.* = Hid, 4/50. p.
179. Cirok Szabó István: *Fészek.* = Hid, 4/56. p.
180. Cirok Szabó István: *Ha esni fog.* = Hid, 4/58. p.
181. Cirok Szabó István: *Kiskonyha az ereszek alatt.* = Hid, 4/46. p.
182. Cirok Szabó István: *A nyulak.* = Hid, 4/55. p.
183. Cirok Szabó István: *Origami.* = Hid, 3/10–11. p.
184. Cirok Szabó István: *Tavaszi vetés.* = Hid, 4/57. p.
185. Cirok Szabó István: *Vadászszeszonig.* = Hid, 4/52. p.
186. Czigány György: *Akit átölelt.* = Magyar Napló, 7/3. p.
187. Csáji László Koppány: *Falak a szemedben.* = Napút, 5/43. p.
188. Csáji László Koppány: *Hullámokban.* = Napút, 5/42. p.
189. Csáky Anna: *Ariadné fonala.* = Vár, 3/21. p.
190. Csáky Anna: *Szerelem holddal.* = Agria, 2/39. p.
191. Csáky Anna: *Tűztánc.* = Agria, 2/40. p.
192. Csáky Anna: *Vágyak.* = Agria, 2/40. p.
193. Csatáné Batha Irénke: *Ballada a bimbóban letört rozmaringról.* = Agria, 2/215. p.
194. Csatáné Batha Irénke: *Ének a szélben.* = Agria, 2/216. p.
195. Csatáné Batha Irénke: *Az idő keréknyomai.* = Agria, 2/215. p.
196. Csatáné Batha Irénke: *Időkerék.* = Agria, 2/216. p.

197. Csatáné Batha Irénke: *Szepegő*. = Agria, 2/216. p.
198. Csató Anita: *Rögök*. = Agria, 2/222. p.
199. Csehy Zoltán: *Fogli d'album II*. Jázmin-taps. Az epikus szappan. Anima. Sean Duran (fotó). A korszó. Diagnózis. Börtön. Mese. = Alföld, 7/4–6. p.
200. Cseke J. Szabolcs: *Ellentétek*. = Agria, 2/157. p.
201. Cseke J. Szabolcs: *Emlékezet*. = Agria, 2/157–158. p.
202. Csepcsányi Éva: *Nagyboldogasszony Ünnepe*. = Agria, 2/214. p.
203. Csepcsányi Éva: *A Nő teremtése*. = Agria, 2/213. p.
204. Csiki András: *magbjar*. = Hitel, 7/26–27. p.
205. Csiki András: *Mint akit pergőtűz ölel*. = Hitel, 7/26. p.
206. Csontos Márta: *A lista*. = Agria, 2/36. p.
207. Csontos Márta: *Átmenetek*. = Agria, 2/37. p.
208. Csósz Gergő: *Emésztő*. = Székelyföld, 8/57. p.
209. Csósz Gergő: *Inga*. = Székelyföld, 8/56. p.
210. Csósz Gergő: *Nem az*. = Székelyföld, 8/56. p.
211. Debreczeny György: *Cipőben és zakóban*. = Székelyföld, 7/31. p.
212. Debreczeny György: *A díszítőmelegben*. = Székelyföld, 7/33. p.
213. Debreczeny György: *kiút*. = Műhely, 2/35. p.
214. Debreczeny György: *nyitva a kapu*. = Műhely, 2/35. p.
215. Debreczeny György: *Valamit mondanak*. = Székelyföld, 7/32. p.
216. Demény Péter: *Fobász*. = Műhely, 2/40. p.
217. Demény Péter: *Kút*. = Jelenkor, 7–8/778. p.
218. Demény Péter: *Lear*. = Jelenkor, 7–8/777. p.
219. Demény Péter: *Szövőfűrész*. = Alföld, 8/27–28. p.
220. Devecseri Zoltán: *Fa, fák, erdő*. = Agria, 2/59–60. p.
221. Devecseri Zoltán: *Lábnymok a begyi kápolnához*. = Agria, 2/59. p.
222. Devecseri Zoltán: *A tilaji temetőben*. = Agria, 2/58. p.
223. Dobai Lili: *Szi*. = Új Forrás, 7/48–50. p.
224. Dobai Péter: *Betelt serleg*. = Napút, 6/185. p.
225. Dobai Péter: *Voltam élni*. = Napút, 6/186. p.
226. Domokos Johanna: *Ízisz*. = Napút, 5/112–113. p.
227. Egressy Zoltán: *Check out*. = Élet és Irodalom, július 12. 17. p.
228. Egressy Zoltán: *Nem kezdtem el*. = Élet és Irodalom, július 12. 17. p.
229. Egressy Zoltán: *Ördögök*. = Élet és Irodalom, július 12. 17. p.
230. Egri Artúr: *az árva*. = Vár, 3/77. p.
231. Egri Artúr: *a bársony (1971)*. = Vár, 3/77–78. p.
232. Erdős Virág: *A Hős*. (Részlet A Hős utca ciklusból). = Élet és Irodalom, július 26. 17. p.
233. Fábián Sándor: *Betonba zárt temetői táj*. = Várad, 7/4. p.
234. Fábián Sándor: *Esténként, mikor arca van az égnek*. = Várad, 7/4. p.
235. Fábián Sándor: *Isten, imádat-sűrítvény*. = Várad, 7/5. p.
236. Fábián Sándor: *Létezem*. = Várad, 7/5. p.
237. Falcsik Mari: *amikor víz voltam*. = Napút, 5/121–123. p.
238. Farkas Arnold Levente: *kovásztalan*. = Alföld, 8/13. p.
239. Farkas Arnold Levente: *nem ember*. = Alföld, 8/11–13. p.
240. Farkas Wellmann Éva: *Majd ők megmondják*. = Magyar Napló, 8/29. p.
241. Fátyol Zoltán: *Arany blézer*. = Hitel, 7/74. p.
242. Fátyol Zoltán: *arany kutyafej*. a vesztés hadvezérről. = Hitel, 7/73. p.
243. Fátyol Zoltán: *szótlan esők*. = Hitel, 7/74. p.
244. Fazakas Attila: *bor*. = Helikon, július 25. 7. p.
245. Fazakas Attila: *böződi denevérek*. = Helikon, július 25. 7. p.
246. Fazakas Attila: *nyárfák, magasabbak*. = Helikon, július 25. 7. p.
247. Fazakas Attila: *ticket*. = Helikon, július 25. 7. p.
248. Fazekas József: *Alkalmas lélekkel*. = Agria, 2/42. p.
249. Fazekas József: *Csak egy kis bit*. = Agria, 2/41. p.
250. Fazekas József: *Másként nem teheted*. (út-ravaló). = Agria, 2/41. p.
251. Fazekas József: *Egy pergamen lapra*. = Agria, 2/42. p.
252. Fecske Csaba: *Cserébe mit*. = Műhely, 2/42. p.
253. Fecske Csaba: *Hetvenkedő*. = Műhely, 2/43. p.
254. Fecske Csaba: *Kis szék*. = Vigilia, 8/604. p.
255. Fecske Csaba: *Kulcs*. = Műhely, 2/42. p.
256. Fecske Csaba: *Nem követted el*. = Agria, 2/21. p.
257. Fecske Csaba: *Nem vagy sehol*. = Vigilia, 8/604. p.

258. Fecske Csaba: *Nincs kinek.* = Agria, 2/22. p.
259. Fecske Csaba: *Próbálkozom.* = Műhely, 2/43. p.
260. Fecske Csaba: *Sziszifuszi.* = Agria, 2/21. p.
261. Fecske Csaba: *Szürke macska.* = Vigilia, 8/604. p.
262. Fecske Csaba: *Téli kép.* = Agria, 2/21. p.
263. Fekete Vince: *Iszap.* = Székelyföld, 8/5–7. p.
264. Fekete Vince: *Vargaváros.* Bár maradtunk... = Látó, 7/63–65. p.
265. Fellinger Károly: *Egybeesés.* = Agria, 2/29. p.
266. Fellinger Károly: *Haszontalan vers.* = Agria, 2/30. p.
267. Fellinger Károly: *Hűvös este.* = Agria, 2/30. p.
268. Fellinger Károly: *Keresés.* = Műhely, 2/37. p.
269. Fellinger Károly: *Konzultáció.* = Agria, 2/29. p.
270. Fellinger Károly: *Koronaérszákület.* = Műhely, 2/37. p.
271. Fellinger Károly: *Rondó.* = Műhely, 2/38. p.
272. Fellinger Károly: *Sakktábla.* = Agria, 2/29. p.
273. Fellinger Károly: *Szalmaláng.* = Székelyföld, 7/34–35. p.
274. Fellinger Károly: *Tartózkodás.* = Agria, 2/29. p.
275. Fenyvesi Ottó: *Appendix.* = Eső, 2/95–97. p.
276. Fenyvesi Ottó: *Hazafelé az óvodából.* = Műhely, 4/72. p.
277. Filip Tamás: *Fosztóképző.* = Eső, 2/102. p.
278. Finta Éva: *Bárány.* = Agria, 2/19. p.
279. Finta Éva: *Fények márciusa.* = Agria, 2/20. p.
280. Finta Éva: *Hildegard von Bingenre.* = Agria, 2/20. p.
281. Finta Éva: *Másik élet.* = Agria, 2/19. p.
282. Gál Csaba: *Álloányvers.* = Vár, 3/15. p.
283. Gál Csaba: *Erős szél támad.* = Vár, 3/16–17. p.
284. Gál Csaba: *Hatósági költemény.* = Vár, 3/16. p.
285. Gál Csaba: *Thermidor küszöbén.* = Vár, 3/15–16. p.
286. Gál Ferenc: *Ház körüli munkák.* 32. 47. = Új Forrás, 7/62–63. p.
287. Gál Ferenc: *Ház körüli munkák.* 37. 45. = Élet és Irodalom, augusztus 16. 14. p.
288. Gál Ferenc: *Ház körüli munkák.* 42. 53. = Alföld, 7/3–4. p.
289. Gál Krisztián Levente: *Ez a vers unalmas.* = Várad, 6/7–8. p.
290. Gál Krisztián Levente: *Motivációs levél.* = Várad, 6/7. p.
291. Gála Edit: *Cirkusz.* = Hitel, 8/100–101. p.
292. Gála Edit: *Kurázs, jöjj velem.* = Várad, 7/29. p.
293. Gála Edit: *Selejtezés.* = Várad, 7/30. p.
294. Gála Edit: *Zsömle-sanzon.* = Várad, 7/28. p.
295. Gáspár Aladár: *Felfélé.* = Agria, 2/114. p.
296. Gáspár Aladár: *A szem.* = Agria, 2/115. p.
297. Gáti István: *Puskin az Arbaton.* = Jelenkor, 7–8/807. p.
298. Gáti István: *Vörös tér.* = Jelenkor, 7–8/806. p.
299. Géczy János: *A Nap.* = Napút, 5/124–127. p.
300. Géczy János: *Rondó négy Sziveri-sorra.* = Eső, 2/100. p.
301. Gerevich András: *Csapzott föld.* = Élet és Irodalom, augusztus 30. 17. p.
302. Germán Ágnes: *Elnézően.* = Élet és Irodalom, augusztus 9. 14. p.
303. Germán Ágnes: *Gaz.* = Élet és Irodalom, augusztus 9. 14. p.
304. Germán Ágnes: *Kergetőző levelek.* = Élet és Irodalom, augusztus 9. 14. p.
305. Gökhan, Ayhan: *Mint Szóul mellett felszármolt kutyavágóbid.* = Látó, 7/5–6. p.
306. Gömöri György: *Álom Csével.* = Korunk, 5/71. p.
307. Gömöri György: *Betlehemes.* = Korunk, 5/71. p.
308. Gömöri György: *Novembri négysoros.* = Korunk, 5/71. p.
309. Gósi Valéria: *Akár a fák.* = Agria, 2/45. p.
310. Gósi Valéria: *Csendeken nyíló.* = Agria, 2/45. p.
311. Gósi Valéria: *Már veszni érzem.* = Agria, 2/44. p.
312. Gósi Valéria: *Utolsó érintés.* = Agria, 2/44. p.
313. Grancsa Gergely: *Átkelés.* = Helikon, július 25. 12. p.
314. Grancsa Gergely: *Ex nem egy ártér.* = Helikon, július 25. 13. p.
315. Grancsa Gergely: *Ösvények befelé.* = Helikon, július 25. 13. p.
316. Grancsa Gergely: *Szökési sebesség.* = Helikon, július 25. 13. p.
317. Gülch Csaba: *Élet-képek.* = Műhely, 4/24. p.
318. Györe Balázs: *TD emlékére.* = Múlt és Jövő, 1/39. p.

319. Győri László: *Fussunk a baláltól.* = Műhely, 4/83. p.
320. Győri László: *Hajszálak.* = Műhely, 4/83–84. p.
321. Győri László: *Az Olló poklai.* = Műhely, 4/84. p.
322. Győri László: *Pupilla.* = Hítel, 7/14–15. p.
323. Győri László: *Rossz óráim dolga.* = Hítel, 7/16–17. p.
324. Győri László: *Szerelem.* = Hítel, 7/15. p.
325. Gyukics Gábor: *1989 St. Louis, Clara Street.* = Jelenkor, 7–8/805–806. p.
326. Gyukics Gábor: *mindig más szeretnék lenni.* = Jelenkor, 7–8/805. p.
327. Gyukics Gábor: *Érzelem helyett.* = Látó, 7/54. p.
328. Gyukics Gábor: *A semmi előtt és után.* = Eső, 2/31. p.
329. Gyukics Gábor: *Szerelmi topográfia.* Szonet Buffoonery. = Látó, 7/54. p.
330. Gyukics Gábor: *Vétlen eső.* = Eső, 2/31. p.
331. Gyukics Gábor: *Zsebpiszok.* = Látó, 7/53. p.
332. Hadnagy József: *Angyalcsúszda.* = Agria, 2/136. p.
333. Hadnagy József: *Békesség Itbakája.* = Agria, 2/136. p.
334. Halmi Tamás: *Előfeledések (LXVI–LXX.)* Horizont. Szavanna. Mester. Tanítvány. Részrehajlás. = Kortárs, 7–8/26–27. p.
335. Halmi Tamás: *Előfeledések (LXXXI–LXXX).* Ének. Aki. Habogás. Állandó. Terápia. = Korunk, 6/3–4. p.
336. Halmi Tamás: *Előfeledések (LXXXI–LXXXV.)* Felszín. Tílalom. Nyelvtan. Mississippi. Csodák. = Mozgó Világ, 7–8/128–129. p.
337. Halmi Tamás: *Előfeledések (LXXXVI–XC.)* Repülés. Tanú. Memória. Csónak. Igric. = Székelyföld, 8/54–55. p.
338. Halmi Tamás: *Csikland, kalimpál.* = Vigilia, 8/590. p.
339. Halmi Tamás: *Emberalattjáró.* = Vigilia, 8/589. p.
340. Halmi Tamás: *Holdkő.* = Vigilia, 8/591. p.
341. Halmi Tamás: *Köszönet a vadaknak.* = Vigilia, 8/591. p.
342. Halmi Tamás: *Nővényangyal.* = Vigilia, 8/589. p.
343. Halmi Tamás: *Országglás.* = Vigilia, 8/590. p.
344. Halmi Tibor: *Melyik.* = Élet és Irodalom, július 5. 17. p.
345. Halmi Tibor: *Nem ezt ígértük.* = Élet és Irodalom, július 5. 17. p.
346. Halmi Tibor: *Az utolsó csatlakozás.* = Látó, 7/20–23. p.
347. Hartay Csaba: *Első merülésbe.* = Alföld, 7/9. p.
348. Hartay Csaba: *A keletkezés másolata.* = Alföld, 7/8. p.
349. Hartay Csaba: *Marad.* = Alföld, 7/8. p.
350. Hegyi Zoltán Imre: *amit magamban...* (1991 tele, Engels téri Volán-pályaudvar, padhajlék). = Napút, 5/55. p.
351. Hegyi Zoltán Imre: *roncsfilm.* (1993 nyara, Csillaghegy – egy nap egy éjjel). = Napút, 5/54–55. p.
352. Holló József: *Az emlékeztető utókornak.* = Agria, 2/94–95. p.
353. Horváth Eve: *istenes vers.* = Tiszatáj, 7–8/53–54. p.
354. Horváth Ferenc: *Karácsonyest.* = Napút, 6/213. p.
355. Horváth Ferenc: *Kilencedik ecloga.* = Napút, 6/214–216. p.
356. Horváth Ferenc: *Szonett az igazi megemlékezésről.* = Napút, 6/3. p.
357. Horváth Ferenc: *Túl.* = Napút, 6/217. p.
358. Iancu Laura: *Mi már hallgatunk együtt.* = Napút, 6/178. p.
359. Illyés Krisztina: *A csend fokozatai.* = Korunk, 6/22. p.
360. Illyés Krisztina: *Tériszony.* = Korunk, 6/22. p.
361. Imre Flóra: *Apáti-völgy.* = Műhely, 3/14. p.
362. Imre Flóra: *Bujdosó Ady Endre rigmusa.* = Műhely, 3/14. p.
363. Imre Flóra: *Köz-éret.* = Mozgó Világ, 7–8/3. p.
364. Imre Flóra: *Mediterráneum.* = Műhely, 3/15. p.
365. Juhász Attila: *Fény.* = Műhely, 4/22. p.
366. Juhász Attila: *Stáció.* = Műhely, 4/22. p.
367. Juhász Attila: *Utórezgések.* = Műhely, 4/22. p.
368. Kabay Lóránt: *álló nap szíves.* = Alföld, 8/11. p.
369. Kabay Lóránt: *várhatatlan halálbírral.* = Alföld, 8/11. p.
370. Kaiser László: *Kérdések.* = Agria, 2/35. p.
371. Kaiser László: *Néma ima.* = Agria, 2/35. p.
372. Kalász Márton: *Át a pallón.* = Napút, 6/180. p.
373. Kalász Márton: *Esti bajó.* = Napút, 6/179. p.
374. Kalász Márton: *Parainesis.* = Napút, 6/182. p.

375. Kalász Márton: *Vándorlás*. = Napút, 6/181. p.
376. Káldi Zoltán: *Rádió*. = Vár, 3/20. p.
377. Káldi Zoltán: *Részlet a jelenések könyvéből*. = Vár, 3/21. p.
378. Karakó Ádám: *Erkély*. = Hitel, 7/76. p.
379. Karakó Ádám: *Napszak*. = Hitel, 7/75. p.
380. Kelemen Lajos: *Hajléktalan a parkban*. = Műhely, 2/32. p.
381. Kelemen Lajos: *Január 30*. = Műhely, 2/32. p.
382. Kelemen Lajos: *Megint dolgozunk*. = Műhely, 2/31. p.
383. Kelemen Lajos: *Válás*. = Műhely, 2/31. p.
384. Kemesei István: *Eltűnő nemzedék*. = Hitel, 7/3–4. p.
385. Kenéz Ferenc: *A barátom regénye*. = Korunk, 5/39. p.
386. Kenéz Ferenc: *Évforduló klarinétal*. = Korunk, 5/43. p.
387. Kenéz Ferenc: *Ezüstkoszorú*. = Korunk, 5/43. p.
388. Kenéz Ferenc: *Házat építenek ott szemben*. = Korunk, 5/42. p.
389. Kenéz Ferenc: *Hőskötemény*. = Korunk, 5/40–41. p.
390. Kenéz Ferenc: *Ja, hogy hiányzik...* = Székelyföld, 8/40–41. p.
391. Kenéz Ferenc: *Kedves Fiam*. = Korunk, 5/39. p.
392. Kenéz Ferenc: *Mondanám a nagylánynak*. = Korunk, 5/41–42. p.
393. Kenéz Ferenc: *Nagyságos Kövály Gyula M. Kir. Detektív Úrnak, Kolozsvár* = Székelyföld, 8/38–40. p.
394. Kenéz Ferenc: *Résnyire csukott málnabáz*. = Székelyföld, 8/38. p.
395. Kenéz Ferenc: *Ugyan már, barátaim...* = Székelyföld, 8/37. p.
396. Kerék Imre: *Pástorok*. = Agria, 2/111. p.
397. Kerék Imre: *A számóca*. = Agria, 2/111. p.
398. Kertai Csenger: *Fecskék*. = Műhely, 3/24. p.
399. Kertai Csenger: *Zöld kövek gurulnak*. = Műhely, 3/24. p.
400. Keszthelyi György: *Apám és anyám*. = Várad, 7/19. p.
401. Keszthelyi György: *Eljegyeztelek*. (Vigécek, mi lehet ez ékes tölgy helyett szebb dolog az léceknél?) = Várad, 7/21–22. p.
402. Keszthelyi György: *Ellentéteim*. = Várad, 7/23. p.
403. Keszthelyi György: *Ki lesz febérebb*. = Várad, 7/18. p.
404. Keszthelyi György: *ösvényszavak*. = Várad, 7/22. p.
405. Keszthelyi György: *Té légy a szalmaszál*. (tizennyedikén) = Várad, 7/19–20. p.
406. Keszthelyi György: *Záróra*. = Várad, 7/20–21. p.
407. Kiss András: *Elmerülsz*. = Helikon, augusztus 10. 11. p.
408. Kiss András: *Főszerep*. = Helikon, augusztus 10. 11. p.
409. Kiss András: *Melanoma*. = Helikon, augusztus 10. 11. p.
410. Kiss Anna: *Falak, közök, képtelenségek*. = Napút, 6/173–174. p.
411. Kiss Anna: *Legendák, halmok, legendák*. = Napút, 6/174–175. p.
412. Kiss Judit Ágnes: *Ajándék*. = Vigilia, 7/499. p.
413. Kiss Judit Ágnes: *Megöregedni*. = Vigilia, 7/498. p.
414. Kiss Judit Ágnes: *Ottthon*. = Vigilia, 7/498. p.
415. Kiss Judit Ágnes: *Sekély tér*. = Vigilia, 7/499. p.
416. Kiss László: *Előzés*. = Eső, 2/3–5. p.
417. Kiss Ottó: *Apatao*. = Élet és Irodalom, augusztus 16. 17. p.
418. Kiss Ottó: *Átölel*. = Élet és Irodalom, augusztus 16. 17. p.
419. Kiss Ottó: *Ég bolt*. = Élet és Irodalom, augusztus 16. 17. p.
420. Kiss Ottó: *Az ember*. = Élet és Irodalom, augusztus 16. 17. p.
421. Kiss Ottó: *Feltámadás*. = Élet és Irodalom, augusztus 16. 17. p.
422. Kiss Ottó: *Kör*. = Élet és Irodalom, augusztus 16. 17. p.
423. Kiss Ottó: *Mobil*. = Élet és Irodalom, augusztus 16. 17. p.
424. Kiss Ottó: *Tökéletes*. = Élet és Irodalom, augusztus 16. 17. p.
425. Kiss Ottó: *Vers barcolás ellen*. = Élet és Irodalom, augusztus 16. 17. p.
426. Kocsis Csaba: *Hónapok*. = Vár, 3/9–10. p.
427. Komálovics Zoltán: *Vitorlák*. = Műhely, 2/30. p.
428. Komálovics Zoltán: *Vízberülés*. = Műhely, 2/28–29. p.
429. Kormányos Ákos: *Abol eredsz*. = Híd, 4/72–74. p.
430. Kormányos Ákos: *Cstpőcsont*. = Híd, 4/66. p.
431. Kormányos Ákos: *A jó nők ideje lejárt*. = Híd, 4/63. p.
432. Kormányos Ákos: *Körző*. = Híd, 4/68. p.
433. Kormányos Ákos: *Ma nem mosok fogat*. = Híd, 4/65. p.

434. Kormányos Ákos: *Nem a bőfögés teszi.* = Híd, 4/67. p.
435. Kormányos Ákos: *Összepréssellek.* = Híd, 4/70. p.
436. Kormányos Ákos: *Születés.* = Híd, 4/71. p.
437. Kormányos Ákos: *Taknyos vagy.* = Híd, 4/64. p.
438. Kormányos Ákos: *Tehervonat.* = Híd, 4/76. p.
439. Kovács András Ferenc: *Jorge Louis Borges.* (1899–1986). = Látó, 7/108. p.
440. Kovács Újszászi Péter: *Cetvándorlás.* = Kortárs, 7–8/28. p.
441. Kovács Újszászi Péter: *Cetvándorlás II.* = Kortárs, 7–8/28–29. p.
442. Kovács Újszászi Péter: *A csupaszodás góttikája.* = Kortárs, 7–8/28. p.
443. Kovács Újszászi Péter: *Vízhang.* = Kortárs, 7–8/29. p.
444. Kulcsár Edmond: *beszélni tudnának.* = Helikon, július 10. 13. p.
445. Kulcsár Edmond: *ha ezek a fák.* = Helikon, július 10. 13. p.
446. Kulcsár Edmond: *hipochondria.* = Helikon, július 10. 13. p.
447. Kürti László: *épitkezés.* = Hítel, 8/82. p.
448. Kürti László: *a lesen.* = Hítel, 8/81. p.
449. Kürti László: *ruzsadoboglya.* = Magyar Napló, 8/20. p.
450. Lackfi János: *Szúr.* = Magyar Napló, 7/56. p.
451. Ladik Katalin: *Alvó fiú.* = Magyar Napló, 7/8. p.
452. Ladik Katalin: *A Notre Dame mögött.* = Magyar Napló, 7/8. p.
453. Ladik Katalin: *Spárgacsendélet.* = Magyar Napló, 7/8. p.
454. Ladik Katalin: *Víz alatt úszó.* = Magyar Napló, 7/8. p.
455. Lajtos Nóra: *Szótól szóig.* = Irodalmi Jelen, 7–8/8. p.
456. Lajtos Nóra: *Téreyetlenül birtelen.* = Irodalmi Jelen, 7–8/9. p.
457. Lanczok Gábor: *János.* (2019.06.03.). = Tempevölgy, 2/3. p.
458. Láng Eszter: *memento.* = Vigilia, 7/526. p.
459. Láng Eszter: *vigyázzott rád.* = Vigilia, 7/525–526. p.
460. Láng Orsolya: *Kitörési kísérlet.* = Helikon, július 10. 5. p.
461. Láng Orsolya: *Ők, azaz mi.* = Helikon, július 10. 5. p.
462. László Liza: *Kívágni.* = Helikon, július 25. 13. p.
463. László Liza: *Sötét ország.* = Helikon, július 25. 13. p.
464. Lászlóffy Aladár: *Ideiglenes.* = Napút, 5/106. p.
465. Lászlóffy Aladár: *Október.* = Napút, 5/106. p.
466. Lászlóffy Aladár: *Tizenkettődik óra a románoknál.* = Napút, 5/107–108. p.
467. Lipcsei Márta: *Valami hív.* = Agria, 2/33–34. p.
468. Lőnhárt Melinda: *(fekete fa a félelem...)* = Várad, 6/16–17. p.
469. Lőnhárt Melinda: *Legyen!* = Várad, 6/16. p.
470. Lőnhárt Melinda: *szekurit.* = Várad, 6/17. p.
471. Lőrincz József: *Átmenet.* = Várad, 6/31. p.
472. Lőrincz József: *Félelmeim II.* = Várad, 6/31. p.
473. Lőrincz József: *Győzelmeim.* = Várad, 6/32. p.
474. Lőrincz József: *Háló.* = Várad, 6/32. p.
475. Lövétei Lázár László: *Elvetélt riport.* = Élet és Irodalom, július 19. 17. p.
476. Lukács Flóra: *Átzuhanás.* = Eső, 2/32. p.
477. Lukács Flóra: *Fénytest.* = Vigilia, 8/601–602. p.
478. Lukács Flóra: *Mostar.* = Eső, 2/32. p.
479. Lukács Flóra: *Időbiány.* = Vigilia, 8/602. p.
480. Lukács Flóra: *Romlás.* = Eső, 2/33. p.
481. Lukács Flóra: *Tudatvesztés.* = Vigilia, 8/601. p.
482. Lukács Noémi Borbála: *Robanok.* = Agria, 2/237. p.
483. Luzsicza István: *Ctrl+C, Ctrl+V, megint.* = Agria, 2/196. p.
484. Luzsicza István: *Leccapódás.* = Agria, 2/195. p.
485. Luzsicza István: *Négyesoros.* (Képaláírás II.) = Agria, 2/195. p.
486. Madár János: *Kifosztott arcunkon csönd.* = Agria, 2/137. p.
487. Mádi Laura Alexandra: *Dédi.* = Eső, 2/23. p.
488. Mádi Laura Alexandra: *Empátia.* = Eső, 2/23. p.
489. Mádi Laura Alexandra: *A Novák piaci sár-ga korlát.* = Eső, 2/24. p.
490. Mádi Laura Alexandra: *Valaki utólag mindig sír.* = Eső, 2/24. p.
491. Majláth Ákos: *Dőgszag.* = Műhely, 4/29. p.
492. Majláth Ákos: *Rend.* = Műhely, 4/29. p.
493. Maklári Éva, P.: *Új világ született.* (Egy kiállítás a „nagy háborúról”). = Vár, 3/73. p.
494. Maklári Sebestyén: *Görcs és kéreg.* = Székelyföld, 7/9. p.
495. Maklári Sebestyén: *A kikerics.* = Székelyföld, 7/7–8. p.

496. Maklári Sebestyén: *Öböl*. = Székelyföld, 7/7. p.
497. Marcsák Gergely: *„A mi üdvünk a változás...”* = Magyar Napló, 8/8. p.
498. Markó Béla: *Házsongárdi kalauz*. = Székelyföld, 8/35–36. p.
499. Marno János: *Esik magától*. = Jelenkor, 7–8/773. p.
500. Marno János: *Művészet*. = Jelenkor, 7–8/773. p.
501. Marno János: *Turbonya*. = Jelenkor, 7–8/774. p.
502. Marno János: *Télen, déltájban*. = Jelenkor, 7–8/772. p.
503. Márton Árpád: *Gyalai búcsú*. = Napút, 5/173. p.
504. Márton Árpád: *Napforduló*. = Napút, 5/173. p.
505. Márton Árpád: *Nyarak*. = Napút, 5/174. p.
506. Márton Árpád: *A régi körfolyosón*. = Napút, 5/174. p.
507. Meliorisz Béla: *Átrendeződik*. = Műhely, 4/18. p.
508. Meliorisz Béla: *Bármit*. = Műhely, 4/19. p.
509. Meliorisz Béla: *Cédulákat*. = Műhely, 4/19. p.
510. Meliorisz Béla: *Ha nem is*. = Műhely, 4/18. p.
511. Meliorisz Béla: *Jó ideig*. = Műhely, 4/18. p.
512. Meliorisz Béla: *Kire*. = Műhely, 4/20. p.
513. Meliorisz Béla: *Mindig valami*. = Műhely, 4/19. p.
514. Mesterházy Balázs: *Már könnyedén siklász*. = Élet és Irodalom, július 19. 14. p.
515. Mesterházy Balázs: *Néhány számmal nagyobb lélek*. = Élet és Irodalom, július 19. 14. p.
516. Mesterházy Balázs: *Toszkána*. = Élet és Irodalom, július 19. 14. p.
517. Mihályi Molnár László: *Cédrus – Jézus*. = Agria, 2/66. p.
518. Mihók Tamás: *Biocharia*. = Helikon, július 10. 10. p.
519. Miklya Zsolt: *Átszakadás*. = Alföld, 8/25–26. p.
520. Miklya Zsolt: *Hálóján a fény*. = Alföld, 8/25. p.
521. Miklya Zsolt: *Két arany*. = Alföld, 8/26. p.
522. Miklya Zsolt: *Végig*. = Alföld, 8/24–25. p.
523. Mőger Tímea: *Angyal(sz)ív*. = Híd, 3/28. p.
524. Molnár József: *Feledhetetlen hangon*. = Agria, 2/184. p.
525. Molnár József: *Tiszavirág*. = Agria, 2/185. p.
526. Möntör Piros: *Cím nélkül örökre*. = Műhely, 2/34. p.
527. Möntör Piros: *Elvenni és hozzátenni*. = Műhely, 2/34. p.
528. Möntör Piros: *Tejeskávé*. = Műhely, 2/33. p.
529. Möntör Piros: *Torta babbal*. = Műhely, 2/33. p.
530. Murányi Zita: *Dávid*. = Magyar Napló, 7/32. p.
531. Murányi Zita: *fűz*. = Magyar Napló, 7/32. p.
532. Nagy Attila: *Mindennapok*. (részletek egy ciklusból). = Korunk, 5/3. p.
533. Nagy Hajnal Csilla: *Noor*. = Élet és Irodalom, augusztus 30. 14. p.
534. Nagy Rita: *apád báza*. = Várad, 6/10. p.
535. Nagy Rita: *budapest*. = Várad, 6/10. p.
536. Nagy Rita: *a két zakó*. = Várad, 6/10. p.
537. Nagy Zsuka: *(Családi nagyszótár)*. = Eső, 2/6–7. p.
538. Nagygyörgy Erzsébet: *Dérvirágok nyílnak*. = Agria, 2/28. p.
539. Nagygyörgy Erzsébet: *Fölemelsz mégis*. = Agria, 2/28. p.
540. Nagygyörgy Erzsébet: *Kék szemedre hull az álom*. = Agria, 2/28. p.
541. Nania Csilla: *Fonák*. = Agria, 2/225. p.
542. Németh András: *Másokba vetett bizalomról*. = Napút, 5/109. p.
543. Németh Erzsébet: *Utolsó utáni*. = Napút, 5/171. p.
544. Németh Gábor Dávid: *Fétisgombóc*. = Tiszatáj, 7–8/55. p.
545. Normal Gergely: *ma inkább ünnepeljünk*. = Tiszatáj, 7–8/6–9. p.
546. Nyerges Gábor Ádám: *Lassított felvétel*. = Látó, 7/18–19. p.
547. Nyerges Gábor Ádám: *Mák*. = Korunk, 6/67–68. p.
548. Nyerges Gábor Ádám: *Próbaképp*. = Korunk, 6/68. p.
549. Nyilas Attila: *Egynyári jegyzetek*. (2018). = Műhely, 3/25. p.
550. Nyirán Ferenc: *Ánti.Szoci*. = Élet és Irodalom, augusztus 23. 14. p.
551. Nyirán Ferenc: *Gyökérsasszony*. = Élet és Irodalom, augusztus 23. 14. p.
552. Nyirán Ferenc: *Levelek Julikának I*. = Élet és Irodalom, augusztus 23. 14. p.
553. Oláh András: *áruháaink*. = Agria, 2/38. p.
554. Oláh András: *ennyi maradt*. = Tempevölgy, 2/42. p.
555. Oláh András: *hontalanul*. = Agria, 2/38. p.
556. Oláh András: *sebbelyek*. = Agria, 2/38. p.
557. Oláh András: *végzet*. = Tempevölgy, 2/43. p.

558. Oláh András: *visszaejtett pillanat*. = Tempevölgy, 2/42–43. p.
559. Oláh András: *zátonyok*. = Műhely, 4/26. p.
560. Olasz Valéria: *Anyák keresztfák alatt*. = Agria, 2/31. p.
561. Olasz Valéria: *Madárbangon szólnak az esti dalok*. = Agria, 2/31. p.
562. Orcsik Roland: *Alkonyattól pirkadatig*. = Eső, 2/100–101. p.
563. Orcsik Roland: *Madarat bajtogat*. = Élet és Irodalom, augusztus 2. 14. p.
564. Orcsik Roland: *A sötétség közbelyei*. = Élet és Irodalom, augusztus 2. 14. p.
565. Ozsváth Zsuzsa: *Himnusz*. = Látó, 7/29. p.
566. Ozsváth Zsuzsa: *Időnk*. = Látó, 7/30. p.
567. Pálfalvi András: *Arany ősz*. = Vár, 3/9. p.
568. Pálfalvi András: *A fűben, a fűben*. = Vár, 3/8. p.
569. Papp-Für János: *kenyérszaporítás*. = Vigilia, 8/603. p.
570. Papp-Für János: *egy kert esztétikája*. = Vigilia, 8/603. p.
571. Papp-Für János: *szentháromság*. = Vigilia, 8/603. p.
572. Papp Katalin: *Algor mortis*. = Híd, 4/81–82. p.
573. Papp Katalin: *Hamvazószerda II*. = Híd, 4/93. p.
574. Papp Katalin: *Jázmín II*. = Híd, 4/95. p.
575. Papp Katalin: *Livor mortis*. = Híd, 4/89–92. p.
576. Papp Katalin: *A másik padlás*. = Híd, 4/96. p.
577. Papp Katalin: *Palor mortis*. = Híd, 4/87–88. p.
578. Papp Katalin: *Rigor mortis*. = Híd, 4/83–86. p.
579. Pásztor Attila: *Holttündér*. = Agria, 2/288. p.
580. Pataki István: *alkalmi intelmek biztatás-sal*. = Agria, 2/74. p.
581. Pataki István: *azokért*. = Agria, 2/73. p.
582. Pataki István: *de poesis ex cathedra*. = Agria, 2/73. p.
583. Pataki István: *az utolsó*. = Agria, 2/74. p.
584. Pataki István: *üzenet mindenkorra*. = Agria, 2/74. p.
585. Pázmány László: *Az Úr csendje*. = Agria, 2/197. p.
586. Péntek Imre: *átcímkezett Kánaán*. = Irodalmi Jelen, 7–8/74–75. p.
587. Péntek Imre: *Bebemót*. = Irodalmi Jelen, 7–8/76. p.
588. Péntek Imre: *Fessen fest Teri*. = Irodalmi Jelen, 7–8/73–74. p.
589. Péntek Imre: *A harmonika*. = Kortárs, 7–8/71. p.
590. Péntek Imre: *Távolság nélkül*. = Kortárs, 7–8/70. p.
591. Péntek Rita: *Dél*. = Műhely, 4/28. p.
592. Péntek Rita: *Hajnali pára*. = Műhely, 4/28. p.
593. Péntek Rita: *Illat*. = Műhely, 4/28. p.
594. Péntek Rita: *Kelet*. = Műhely, 4/28. p.
595. Péntek Rita: *Macska*. = Műhely, 4/28. p.
596. Pető Virgínia: *Mozigép*. = Agria, 2/226. p.
597. Petőcz András: *Atomkép – Ady Endre*. = Magyar Napló, 8/38. p.
598. Petőcz András: *Amit nem tudok*. = Alföld, 8/32. p.
599. Petőcz András: *Minden egyszerre üzen*. = Tiszatáj, 7–8/41–42. p.
600. Petőcz András: *Most akkor Nizza*. = Tiszatáj, 7–8/41. p.
601. Petőcz András: *Új utak*. = Napút, 6/187. p.
602. Petőcz András: *Utazás – mozdulatlan*. = Alföld, 8/33. p.
603. Petőcz András: *Zágráb*. = Tiszatáj, 7–8/40. p.
604. Radnai István: *Altenstein*. = Agria, 2/268. p.
605. Radnai István: *Les preludes*. = Agria, 2/268. p.
606. Rónai-Balázs Zoltán: *Dal Suzuki Swiftről és Horvát Tengerpartról*. = Magyar Napló, 8/15. p.
607. Rónai-Balázs Zoltán: *A Vajda Péter utca*. = Magyar Napló, 8/15. p.
608. Saitos Lajos: *Apokalipszisen túl*. = Agria, 2/267. p.
609. Saitos Lajos: *Érkezési oldal*. = Agria, 2/267. p.
610. Saitos Lajos: *Egy gyékényen*. = Agria, 2/267. p.
611. Saitos Lajos: *Egy intrikusra*. = Agria, 2/267. p.
612. Sajgó Szabolcs: *Bálám számarai*. = Agria, 2/16. p.
613. Sajgó Szabolcs: *a bárány tekintete*. = Agria, 2/16. p.
614. Sajgó Szabolcs: *fityisz*. = Agria, 2/16. p.
615. Sajgó Szabolcs: *kirakatember*. = Agria, 2/17. p.
616. Sajgó Szabolcs: *szabadesés*. = Agria, 2/18. p.
617. Sebestény-Jáger Orsolya: *Esti imák*. = Agria, 2/13. p.
618. Sebestény-Jáger Orsolya: *A földműves dala*. = Agria, 2/12. p.
619. Sebestény-Jáger Orsolya: *Jézus az ajtó*. = Agria, 2/13. p.

620. Sebestény-Jáger Orsolya: *Később.* = Agria, 2/15. p.
621. Sebestény-Jáger Orsolya: *Pilinszky.* = Agria, 2/12. p.
622. Sebestény-Jáger Orsolya: *Rádai kollégium.* = Agria, 2/14. p.
623. Sebestény Kinga: *Egymást hordozók.* = Várad, 6/4. p.
624. Sebestény Kinga: *Szabálytalan távozás.* = Várad, 6/5. p.
625. Seléndy Balázs: *Egyedül.* = Agria, 2/247. p.
626. Serfőző Simon: *Az eget, földet nézzétek.* = Agria, 2/11. p.
627. Serfőző Simon: *Tiétek.* = Agria, 2/11. p.
628. Simek Valéria: *Egy asszony.* = Kortárs, 7–8/19. p.
629. Simek Valéria: *Hazaérsz.* = Napút, 5/172. p.
630. Simek Valéria: *Hozzád szegődtem.* = Műhely, 4/25. p.
631. Simek Valéria: *Königssee.* = Műhely, 4/25. p.
632. Simek Valéria: *Május tenyerén.* = Napút, 5/172. p.
633. Simon Adri: *Galambok városa.* = Irodalmi Jelen, 7–8/103. p.
634. Simon Adri: *Keresd a jeleket.* = Irodalmi Jelen, 7–8/100–101. p.
635. Simon Adri: *Ószi dallam.* = Irodalmi Jelen, 7–8/102. p.
636. Simonfy József: *ajtót.* = Várad, 6/33. p.
637. Simonfy József: *ének.* = Várad, 6/33. p.
638. Simonfy József: *kamara.* = Várad, 6/33. p.
639. Simonfy József: *kutyám.* = Várad, 6/33. p.
640. Simonfy József: *liftj.* = Várad, 6/33. p.
641. Simonfy József: *perceim.* = Várad, 6/33. p.
642. Simonfy József: *réptettük.* = Várad, 6/33. p.
643. Simonfy József: *tőled.* = Várad, 6/33. p.
644. Simonfy József: *víz.* = Várad, 6/33. p.
645. Soós Amália: *Fordulat.* = Székelyföld, 7/62. p.
646. Soós Amália: *Hallgatás.* = Székelyföld, 7/63. p.
647. Soós Amália: *Jelek nélkül.* = Székelyföld, 7/62. p.
648. Sopotnik Zoltán: *Galambjel, nyestmosoly.* = Élet és Irodalom, július 12. 17. p.
649. Suhai Pál: *Ady háza.* = Hítel, 8/33. p.
650. Suhai Pál: *Kis könnykorsó.* = Agria, 2/249. p.
651. Suhai Pál: *Mulandóság.* = Agria, 2/250. p.
652. Suhai Pál: *Virágzó mandulafák.* = Agria, 2/249. p.
653. Suhai Pál: *Zárszó.* = Agria, 2/249. p.
654. Szabó Palócz Attila: *Fénylő sorokban.* = Napút, 5/141–143. p.
655. Szabó Palócz Attila: *profán bajnalok.* = Magyar Napló, 8/37. p.
656. Szabó Palócz Attila: *szieszta.* = Magyar Napló, 8/37. p.
657. Szakolczy Lajos: *Lovagolok a seprűnyélen.* = Napút, 6/177. p.
658. Szalagyi Csilla: *Mikor elaludt.* = Vigilia, 7/519. p.
659. Szalagyi Csilla: *Távolság.* Kőműves Kelemen Móger Tímea: *Angyal(sz)ív.* Vigilia, 7/519. p.
660. Szálinger Balázs: *Gát utca.* = Élet és Irodalom, augusztus 9. 17. p.
661. Szallós Kiss Csaba: *napfoltogatás.* = Agria, 2/229. p.
662. Székely Szabolcs: 8. = Alföld, 7/6. p.
663. Székely Szabolcs: 16. = Jelenkor, 7–8/808. p.
664. Székely Szabolcs: 26. = Jelenkor, 7–8/808. p.
665. Székely Szabolcs: 35. = Jelenkor, 7–8/809. p.
666. Székely Szabolcs: 38. = Alföld, 7/6–7. p.
667. Székely Szabolcs: 42. = Alföld, 7/7. p.
668. Székely Szabolcs: 47. = Jelenkor, 7–8/809. p.
669. Szekeres Mária: *Árulásaink között.* = Agria, 2/251. p.
670. Szekeres Mária: *némóság és a csend.* = Agria, 2/251. p.
671. Szekeres Mária: *Titkos arcaink.* = Agria, 2/252. p.
672. Szeles Judit: *Előkészületünk.* Július. Sarki betegség. = Székelyföld, 7/5–6. p.
673. Szenté B. Levente: *(Szeliden).* = Székelyföld, 7/68. p.
674. Szigeti Lajos: *Károgás.* = Műhely, 2/39. p.
675. Szigeti Lajos: *Keserves.* = Vár, 3/75. p.
676. Szigeti Lajos: *Kézcsók.* = Vár, 3/75. p.
677. Szigeti Lajos: *Panasz.* = Műhely, 2/39. p.
678. Szigeti Lajos: *Szívpanasz.* = Vár, 3/75. p.
679. Szijj Ferenc: *Hármaskép.* Első. Második. Harmadik. = Új Forrás, 7/37–42. p.
680. Szijj Ferenc: *Waldsee.* Válaszlevelezőlapok. = Alföld, 8/3–5. p.
681. Szíki Károly: *Medáliák egy földváron.* = Agria, 2/167–171. p.
682. Szikra János: *Éjjélkor ebédnek az éjszakások.* = Hítel, 8/52–61. p.
683. Sziveri János: *Appendix.* = Eső, 2/91. p.
684. Szolcsányi Ákos: *Piros.* = Élet és Irodalom, augusztus 23. 17. p.
685. Szócs Margit: *Diagnózis.* = Élet és Irodalom, augusztus 30. 17. p.
686. Szócs Margit: *Felmelegedés.* = Élet és Irodalom, augusztus 30. 17. p.

687. Szöcs Margit: *Kétirányú járat*. = Élet és Irodalom, augusztus 30. 17. p.
688. Szöcs-Nagy Tímea: *Agónia*. = Látó, 7/31. p.
689. Szöcs-Nagy Tímea: *Öltözködés*. = Látó, 7/31–32. p.
690. Szöllösi Mátyás: *Szégyenlős álmok*. = Eső, 2/76–77. p.
691. Tábor Ádám: *Higgs-bozontos*. = Élet és Irodalom, július 5. 14. p.
692. Tábor Ádám: *Hogyan lesz az ember azzá aki*. = Élet és Irodalom, július 5. 14. p.
693. Tábor Ádám: *Teslamaszban*. = Élet és Irodalom, július 5. 14. p.
694. Takács Nándor: *A kert*. = Műhely, 3/23. p.
695. Takács Nándor: *Mozi*. = Műhely, 3/23. p.
696. Tari István: *Krumplicsírak lilája*. = Magyar Napló, 8/14. p.
697. Tarjáni Imre: *Fehér ingben*. = Vár, 3/88. p.
698. Tarjáni Imre: *Isten kapujában*. = Vár, 3/89. p.
699. Tarjáni Imre: *A „verseket” írja más!* = Vár, 3/88. p.
700. Tatár Sándor: *Ballasztalan vers*. = Műhely, 3/19. p.
701. Tatár Sándor: *Költőileg igencsak*. = Műhely, 3/19. p.
702. Terék Anna: *Föltissa ügyis*. = Eső, 2/99. p.
703. Tornai József: *Könyörgés a verstrásért*. = Kortárs, 7–8/16–17. p.
704. Tornai József: *Minden műsza lelke*. = Kortárs, 7/4. p.
705. Tornai József: *Teremtés-madarak*. = Kortárs, 7–8/16. p.
706. Tornai József: *Versemben örök a nyár*. = Kortárs, 7–8/17–18. p.
707. Tóth Anna: *Betömködöm*. = Vigilia, 8/600. p.
708. Tóth Anna: *Körülvesz*. = Vigilia, 8/600. p.
709. Tóth Imre: *Közöny*. = Irodalmi Jelen, 7–8/65. p.
710. Tóth Sándor: *Anyám neve vár*. = Napút, 6/184. p.
711. Tóth Sándor: *Az Áprily-völgyben*. = Napút, 6/183. p.
712. Tóth Sándor: *Nyírfagyász*. = Napút, 5/111. p.
713. Tóth Sándor: *Prognózis*. = Napút, 5/110. p.
714. Tönköl József: *Hallod a síkságok zaját*. = Műhely, 2/41. p.
715. Tönköl József: *Mintha havazni kezdene megint*. = Műhely, 2/41. p.
716. Tönköl József: *Szülőhegyi ének*. = Életünk, 8/59. p.
717. Tönköl József: *Üres ház*. = Életünk, 8/59–60. p.
718. Tönköl József: *Vasi szekerezés Weöressel*. = Életünk, 8/57. p.
719. Tönköl József: *W. S. úr trótt képei*. = Életünk, 8/58. p.
720. Török Nándor: *Életfogytig*. = Agria, 2/269. p.
721. Török Nándor: *Magzati pózban*. = Agria, 2/269. p.
722. Turczy István: *Ermitázs*. = Eső, 2/78–79. p.
723. Turi Tímea: *A magyar irodalom története*. = Jelenkor, 7–8/804. p.
724. Turi Tímea: *Messziről jött ember*. = Jelenkor, 7–8/803–804. p.
725. Turi Tímea: *A tízmillió költő országa*. = Jelenkor, 7–8/803. p.
726. Turi Zsuzsa, A: *Ajánék*. = Agria, 2/23. p.
727. Turi Zsuzsa, A: *Az én völegényem*. = Agria, 2/24. p.
728. Turi Zsuzsa, A: *A szó*. = Agria, 2/24. p.
729. Turi Zsuzsa, A: *Tűztündér*. = Agria, 2/23. p.
730. Ungvári László: *Kettős kapocs az emlékezés időtlenségében*. Az idegenség mérlegén. Átváltozott jövő. Meztelen lélegzetvétel. = Székelyföld, 7/64–67. p.
731. Uraky Noémi: *Fehér bőron fekete filcvonás*. = Várad, 6/6. p.
732. Uraky Noémi: *Vízszintes fölt a nyakon*. = Várad, 6/6. p.
733. Vad-Magyar Renáta-Henrietta: *Összevarrt bosszú*. = Agria, 2/234. p.
734. Vajda Zoltán: *Én, a szén*. (szénszonett). = Várad, 7/31–32. p.
735. Vajda Zoltán: *Engedd*. = Várad, 7/31. p.
736. Varga Imre: *Játékszörnyeink*. = Műhely, 3/28. p.
737. Varga Imre: *Nézőkép*. = Műhely, 3/29. p.
738. Varga László Edgár: *rövidek*. szelíd erőszak. patthelyzet. gasztronómia. végeposz. öreg halász. hiányérzet. vezető hír. harmónia. áldozat. boldog házások. józan barát. antitalentum. önkifejezés. őszi program = Helikon, augusztus 10. 15. p.
739. Varga Melinda: *oroszlán*. = Irodalmi Jelen, 7–8/53. p.
740. Varga Melinda: *rák*. = Irodalmi Jelen, 7–8/52. p.
741. Varga Sándor György: *Minden nyomasztó ölelése*. = Várad, 7/6–12. p.
742. Véghelyi Balázs: *Villó!* = Agria, 2/127. p.
743. Véghelyi Balázs: *Villó első szava*. = Agria, 2/127. p.
744. Véghelyi Balázs: *Villó és a nusyzi*. = Agria, 2/127. p.
745. Véghelyi Balázs: *Villó olvas*. = Agria, 2/127. p.

746. Veszely Ferenc: *Gondolatok a betegszobából.* = *Agria*, 2/270. p.
747. Villányi G. András: *Ariel.* = *Mozgó Világ*, 7–8/129. p.
748. Villányi G. András: *Lassuló inga.* = *Mozgó Világ*, 7–8/130. p.
749. Villányi G. András: *Niké.* = Új Forrás, 7/70. p.
750. Villányi G. András: *Niké az égig.* = Új Forrás, 7/76. p.
751. Villányi G. András: *Niké bomloka.* = Új Forrás, 7/73. p.
752. Villányi G. András: *Niké imája.* = Új Forrás, 7/75. p.
753. Villányi G. András: *Niké ködben.* = Új Forrás, 7/74. p.
754. Villányi G. András: *Niké szárnya.* = Új Forrás, 7/71. p.
755. Villányi G. András: *Niké újra.* = Új Forrás, 7/72. p.
756. Villányi G. András: *Szavak hártványin.* = *Mozgó Világ*, 7–8/130. p.
757. Viola Szandra: *Egyvidejüleg.* = *Székelyföld*, 7/10–11. p.
758. Viola Szandra: *Tájakban.* = *Székelyföld*, 7/11–12. p.
759. Viola Szandra: *A törzs szabályai.* = *Székelyföld*, 7/10. p.
760. Vörös István: *Apás szülés.* = *Irodalmi Jelen*, 7–8/775. p.
761. Vörös István: *Építkezés és majális az ablak alatt.* = *Eső*, 2/54. p.
762. Vörös István: *A kor batalma.* = *Vigilia*, 7/507–508. p.
763. Vörös István: *Lebet, hogy nem egyféléképp...* = *Eső*, 2/54. p.
764. Vörös István: *München.* = *Tempevölgy*, 2/19. p.
765. Vörös István: *A Nap és az Út könyve.* 2650 szóköz nélküli leütésben. = *Napút*, 5/150–153. p.
766. Vörös István: *Nebéz bái.* = *Tempevölgy*, 2/22. p.
767. Vörös István: *Az nem vigasz.* = *Tempevölgy*, 2/20–21. p.
768. Vörös István: *Piac.* = *Műhely*, 4/32. p.
769. Vörös István: *A plébtető alatt.* = *Eső*, 2/53. p.
770. Vörös István: *Szómagyarázatok I.* Kérlelhetetlen. = *Műhely*, 4/30–31. p.
771. Vörös István: *Szómagyarázatok II.* Egyensúlytalanság. = *Műhely*, 4/31. p.
772. Vörös István: *Szómagyarázatok III.* Világmegértés. = *Műhely*, 4/31–32. p.
773. Vörös István: *Szürke tavasz.* = *Irodalmi Jelen*, 7–8/776. p.
774. Vörös István: *Töprengés a lehetségesen.* = *Műhely*, 4/30. p.
775. Weisz Dorka: *Mindig is.* = *Eső*, 2/22. p.
776. Weisz Dorka: *Rendezvény.* = *Eső*, 2/21. p.
777. Weisz Dorka: *Visszamenőleg.* = *Eső*, 2/22. p.
778. Wirth Imre: *Mindig ugyanoda.* = *Látó*, 7/77–79. p.
779. Wirth Imre: *Vonalat húztam a csöndbe.* = *Élet és Irodalom*, augusztus 2. 17. p.
780. Zalán Tibor: *Érzékek irodalma.* (Öt nappont). Hajnal előtti betűminták. Reggeli barangolás. A dél rombolása. Alkonyi hangok. Éjszakai átszivárgások. = *Alföld*, 8/11. p.
781. Zalán Tibor: *Hír – barna csomagolópapíron.* = *Élet és Irodalom*, augusztus 9. 17. p.
782. Zalán Tibor: *Huszonnolc éve.* = *Eső*, 2/97–98. p.
783. Zalán Tibor: *A szív.* = *Műhely*, 2/26–27. p.
784. Zelei Miklós: *Az ipari költészet.* = *Kortárs*, 7–8/72. p.
785. Zelei Miklós: *A tapétán egy szünyog.* = *Kortárs*, 7–8/72. p.
786. Zsigmond Győző: *Én is.* = *Székelyföld*, 8/59–60. p.
787. Zsigmond Győző: *Eszedbe jut.* = *Székelyföld*, 8/58–59. p.
788. Zsigmond Győző: *Az órásnál.* = *Székelyföld*, 8/58. p.

Rövidpróza

789. Abafáy-Deák Csillag: *Postagalamb.* = *Élet és Irodalom*, augusztus 2. 16. p.
790. Ádám Tamás: *Keresni a művirág illatát.* = *Napút*, 5/114–115. p.
791. André Ferenc: *Nyáridő.* = *Helikon*, augusztus 10. 1. p.
792. André Krisztina: *Csarnokzug.* = *Látó*, 7/26–28. p.
793. André Krisztina: *Napraforgó.* = *Látó*, 7/24–25. p.
794. André Krisztina: *Szurokturizmus.* = *Látó*, 7/25–26. p.
795. Anga Mária: *Az őssasszony fateknője.* = *Agria*, 2/61–65. p.
796. Bakacsi Ernő: *A nyertes.* = *Agria*, 2/200–212. p.
797. Bakó Fegyva: *Anna-melodiák.* = *Napút*, 5/115–116. p.
798. Balásy Fanni: *Királylány.* = *Élet és Irodalom*, augusztus 30. 16. p.
799. Balásy Fanni: *Mami.* = *Eső*, 2/29–30. p.

800. Balázs Attila: *Áldomás a sivatagban.* = Műhely, 3/31. p.
801. Balázs Attila: *Csoda a balpiaecon.* = Műhely, 3/32. p.
802. Balázs Attila: *Koldus és királynő.* = Műhely, 3/33. p.
803. Balázs Attila: *Kutyablúz.* Szellemidézés a nemzetközi lassún. = Székelyföld, 8/42–48. p.
804. Balázs Attila: *A rendbogyó rádiós és a sátán.* = Műhely, 3/31–32. p.
805. Balázs Attila: *A virárgöz repceföldeken túl.* = Székelyföld, 8/49–53. p.
806. Balla D. Károly: *Abonnan egyszerre látni.* = Élet és Irodalom, július 26. 16. p.
807. Barbócz Ildikó, H.: *Repülővel Korfura.* = Agria, 2/241–246. p.
808. Barcza Réka: *Leltár.* = Élet és Irodalom, augusztus 2. 16. p.
809. Bartók Imre: *Calumet.* = Vigilia, 7/516–518. p.
810. Bartók Imre: *Ukrajna.* = Tempevölgy, 2/25–27. p.
811. Bencsik Orsolya: *Szegény Danica.* = Hid, 3/12–14. p.
812. Berta Ádám: *Az első turisták.* = Élet és Irodalom, július 12. 15. p.
813. Berta Zsolt: *Vadászat – agyar.* = Eső, 2/38–43. p.
814. Bíró Gergely: *Kőbant.* = Hitel, 7/28–36. p.
815. Bíró Tímea: *Matyó a kánikulában.* = Hid, 3/23–25. p.
816. Bogdán László: *Séták a napúton.* = Napút, 5/119–120. p.
817. Borcsa Imola: *A tolmács.* = Székelyföld, 7/57–61. p.
818. Brassai Zsombor: *Újjászületés.* = Látó, 7/55–62. p.
819. Bugya Anikó: *Bőr.* = Agria, 2/227–228. p.
820. Burns Katalin: *Kényszerszünet.* = Élet és Irodalom, augusztus 30. 16. p.
821. Covaciu Norbert: *Homérosz Akhilleusz.* = Látó, 7/33–36. p.
822. Czigány Domonkos: *A borcímke-forgalmazó.* = Helikon, július 10. 12–13. p.
823. Csáji László Koppány: *A lakat.* = Napút, 5/48–50. p.
824. Csabai László: *Listák.* = Élet és Irodalom, július 19. 15. p.
825. Csernák Árpád: *Álomkövek.* = Vár, 3/17–20. p.
826. [Darvasi László] Szív Ernő: *Álláskeresés.* = Élet és Irodalom, július 5. 14. p.
827. [Darvasi László] Szív Ernő: *Csipkebogyó.* = Élet és Irodalom, augusztus 30. 14. p.
828. [Darvasi László] Szív Ernő: *A kistű.* = Élet és Irodalom, augusztus 2. 14. p.
829. [Darvasi László] Szív Ernő: *Szégyen.* = Tiszatáj, 7–8/[189]. p.
830. Deák Júlia: *A dac születése.* = Jelenkor, 7–8/788–792. p.
831. Demeter Henrietta: *Skizofrén gondolatok egy átlagos elmétől.* = Agria, 2/230. p.
832. Dénes Gergő: *Hullócsillag.* egy katonatörténet. = Helikon, augusztus 10. 10–13. p.
833. Dénes Gergő: *Silentio.* = Helikon, július 25. 11–12
834. Dobosi Bea: *Apikának mindenben igaza van.* = Műhely, 3/34–35. p.
835. Domokos Johanna: *Itt repülhetek e hajnalban velem.* = Új Forrás, 7/51–61. p.
836. Dudás Éva: *A klub.* = Élet és Irodalom, augusztus 16. 16. p.
837. Egressy Zoltán: *Jónak mutatkozott.* = Jelenkor, 7–8/783–787. p.
838. Elmer István: *A szakrálisra irányul.* = Napút, 5/120–121. p.
839. Erdei L. Tamás: *Vajas kifli eperdzemmel.* = Élet és Irodalom, augusztus 30. 15. p.
840. Farkas Arnold Levente: *Szavak általi hallgatás.* = Élet és Irodalom, augusztus 9. 16. p.
841. Farkas Péter: *A férfi, aki örökké a Luxembourg-kertben ült.* = Jelenkor, 7–8/737–763. p.
842. Fecske András: *Boldogbázi búcsú.* = Hitel, 7/5–10. p.
843. Fecske András: *Az ebéd.* = Hitel, 7/10–13. p.
844. Fecske Csaba: *Figurák.* = Magyar Napló, 8/16–19. p.
845. Fehér Miklós: *Alba, a fekete macska.* = Hid, 3/17–18. p.
846. Ferdinandy György: *Július tizenhatodikán.* = Élet és Irodalom, július 26. 16. p.
847. Frideczky Katalin: *Mindenütt jó, de legjobb otthon.* = Irodalmi Jelen, 7–8/71–72. p.
848. Frideczky Katalin: *Second Hand.* = Irodalmi Jelen, 7–8/71. p.
849. Füleki Gábor: *Napút-bimnusz.* = Napút, 5/123–124. p.
850. Fülöp Dorottya: *Aberden.* = Agria, 2/231–233. p.
851. Gerőcs Péter: *Ruzicska megy baza.* = Élet és Irodalom, augusztus 16. 15. p.
852. Gulisio Tímea: *Emésztő-rendszer-váltás.* = Helikon, július 25. 8. p.
853. Gulisio Tímea: *Halálbírt tessék!* = Helikon, július 25. 8–9. p.
854. Gulisio Tímea: *A sztárfotós.* = Helikon, július 25. 8. p.

855. Hajós Eszter: *Egymást még nem.* = Várad, 6/11–15. p.
856. Hajós Eszter: *bazajön a Nap.* = Napút, 5/127–128. p.
857. Halász Erika: *Tiszta, mint a bő.* = Agria, 2/235–236. p.
858. Halász Rita: *Hűvös völgy.* = Eső, 2/8–13. p.
859. Halmi Tamás: *A megvilágosodott bántózsák.* = Napút, 5/128–129. p.
860. Hegedűs Imre János: *Bébi.* = Irodalmi Jelen, 7–8/77–83. p.
861. Hegedűs Imre János: *Üngürűsz.* = Magyar Napló, 8/9–13. p.
862. Hegedűs Imre János: *A vörös postakocsi nyomában.* Krúdy-reminiscenciák. = Helikon, július 10. 14–17. p.
863. Horváth Benji: *Gomolyog.* = Helikon, július 10. 1. p.
864. Horváth Júlia Borbála: *A macskabáti vadászkaland.* = Életünk, 7/69–71. p.
865. Illés Éva: *Miért ne télj el egy ismeretlent...* = Agria, 2/238–240. p.
866. Ircsik Vilmos: *Mese a napról és az útról.* = Napút, 5/130. p.
867. Jakab István: *A pötytyős.* = Napút, 5/72–76. p.
868. Jámborné Balogh Tünde: *A festő, aki fénynyé változott.* = Napút, 5/131. p.
869. Janáky Marianna: *Franciaágy.* = Élet és Irodalom, július 12. 16. p.
870. Jódal Rózsa: *Ki vagyok én?* = Tiszatáj, 7–8/20–25. p.
871. Kalász István: *Homályban, hegyen.* = Műhely, 3/36–38. p.
872. Kántor Zsolt: *Lélek-kiöntés.* = Élet és Irodalom, augusztus 23. 16. p.
873. Kántor Zsolt: *Pitypang és pupilla.* A narrátor példánya. = Irodalmi Jelen, 7–8/66–68. p.
874. Kiss Lajos István: *Ezüstkor.* = Vár, 3/11–14. p.
875. Kégl Ildikó: *A székelelkű nő.* = Agria, 2/116–119. p.
876. Kelecsényi László: *Naponta.* = Napút, 5/132. p.
877. Keresztury Tibor: *Betelt a pohár.* Nem erőszak a disznótor. = Élet és Irodalom, augusztus 2. 15. p.
878. Kiss László: *Tekerni messze.* = Élet és Irodalom, augusztus 23. 15. p.
879. Kiss Noémi: *Horgok és démonok.* = Alföld, 8/14–23. p.
880. Kiss Ottó: *A mi lovunk.* = Élet és Irodalom, augusztus 23. 15. p.
881. Kiss Pál István: *Sarkofág a Dunán.* = Agria, 2/106–110. p.
882. Kollár Árpád: *Rendet tartani.* = Hid, 3/19–22. p.
883. Komáromi Gabriella: *Istenem, hova lettek?* Történet fél percben. = Életünk, 7/65–68. p.
884. Konczek József: *János Kórház, orgonás...* = Agria, 2/112. p.
885. Konczek József: *A nő szája.* = Agria, 2/112–113. p.
886. Kovács Bálint: *Ha csak ennyi.* = Élet és Irodalom, augusztus 16. 15. p.
887. Kovács Jolánka: *Rebeka.* = Hid, 3/32–35. p.
888. Kulcsár Edmond: *Pánikpont.* = Várad, 6/9. p.
889. Kürti László: *Kora március füstje.* = Élet és Irodalom, július 5. 15. p.
890. [Lantos László] Triceps: *Út Indiába.* = Napút, 5/148–149. p.
891. Lengyel János: *Mitracsek úr temetése.* = Agria, 2/172–178. p.
892. Lokodi Imre: *Varangypisi, varangybúgy.* = Műhely, 4/35–37. p.
893. Majoros Sándor: *Éjszaka a mézszárséken.* = Eső, 2/45–48. p.
894. Makláriné Baksa Anita: *Kosztka, az ungvári diák.* = Agria, 2/223–224. p.
895. Mán-Várhegyi Réka: *Lótusznyevők.* = Élet és Irodalom, augusztus 9. 14. p.
896. Mán-Várhegyi Réka: *Váratlan fordulat.* = Élet és Irodalom, július 12. 14. p.
897. Mátyás Zsolt Imre: *Május.* = Várad, 7/37–41. p.
898. Mátyus Aliz: *Életutazás.* = Napút, 5/133. p.
899. Mátyus Aliz: *A nem meghalni tudás gyönyörűsége.* = Kortárs, 7–8/23–25. p.
900. Medgyesi Emese: *Hegyen innen, völgyön túl.* = Székelyföld, 7/52–56. p.
901. Medgyesi Emese: *Közbírré tétetik.* = Helikon, július 25. 5–6. p.
902. Méhes Károly: *Egy nekrológ története.* = Vigília, 8/605–609. p.
903. Mészáros Márton: *Regényi Eszter.* = Eső, 2/18–20. p.
904. Mika Gabriella: *Egymagam.* = Várad, 7/24–27. p.
905. Miklósi Szabó István: *Testében tömegek.* = Látó, 7/7–17. p.
906. Miklya Luzsányi Mónika: *Febéren feketén.* = Magyar Napló, 7/9–10. p.
907. Mikola Emese: *Két dögheselyű.* = Várad, 7/13. p.
908. Mikola Emese: *Szőlőpor.* = Várad, 7/14–17. p.
909. Molnár Erzsébet: *Gazdagság.* = Élet és Irodalom, július 12. 12. p.

910. Molnár Erzsébet: *Kóbor áram*. = Élet és Irodalom, augusztus 9. 8. p.
911. Molnár Erzsébet: *Nyolc és fél*. = Élet és Irodalom, augusztus 30. 10. p.
912. Molnár Erzsébet: *Szent Péter esernyője*. = Élet és Irodalom, július 26. 12. p.
913. Molnár Lajos: *Remelő*. = Élet és Irodalom, augusztus 23. 16. p.
914. Nagy Gerzson: *A kényelmes élet réme*. = Élet és Irodalom, július 19. 16. p.
915. Norman Károly: *Napút*. = Napút, 5/134. p.
916. Nyerges Gábor Ádám: *Szennyes*. = Élet és Irodalom, július 5. 16. p.
917. Oberczán Géza: *Vadakat terelő jubász*. = Székelyföld, 7/20–29. p.
918. Ószabó István: *[A tenger]*. = Napút, 5/135. p.
919. Ozsváth Zsuzsa: *Random Access Memory*. = Élet és Irodalom, július 12. 16. p.
920. Pál Sándor Attila: *Spitzer úr*. = Élet és Irodalom, július 5. 15. p.
921. Pálfalvi András: *A Négy Évszak, avagy a Téliek*. = Vár, 3/4–8. p.
922. Patak Márta: *A bizánci arcú grófnő mondata*. = Életünk, 7/50–55. p.
923. Pataki Előd: *Acta est fabula*. = Várad, 7/33–35. p.
924. Péter János: *Somogybaglyas*. = Új Forrás, 7/66–69. p.
925. Péter János: *Üszök*. = Élet és Irodalom, augusztus 30. 15. p.
926. Petrozsenyi Nagy Pál: *Vasárnap kirándulunk*. = Irodalmi Jelen, 7–8/59–64. p.
927. Pozsgai Zsolt: *A Napút festője*. = Napút, 5/136. p.
928. Pozsonyi Ádám: *A bliccelés filozófusa*. = Hitel, 7/18–19. p.
929. Pozsonyi Ádám: *Kard ki kard!* = Hitel, 7/20–22. p.
930. Pozsonyi Ádám: *Két korsó sör*. = Hitel, 7/22–25. p.
931. Pressburger Csaba-Saul: *A szegény újságíró randevúra megy*. = Híd, 3/15–16. p.
932. Pruzsinszky Sándor: *Égi fogoly*. = Kortárs, 7–8/20–22. p.
933. Punfor András: *A dűnéken a fű*. = Eső, 2/14–17. p.
934. Puskás Panni: *Negyvenöt*. = Élet és Irodalom, augusztus 9. 16. p.
935. Rakovszky Zsuzsa: *Piroska*. = Irodalmi Jelen, 7–8/10–51. p.
936. Ross Károly: *elvira@elviraemail.com*. = Kortárs, 7–8/30–34. p.
937. Rott József: *Előbb meg kell teremteni*. = Napút, 5/137. p.
938. Salánki Anikó: *Kilencven*. = Irodalmi Jelen, 7–8/54–56. p.
939. Saly Noémi: *Nap, út*. = Napút, 5/138. p.
940. Sári László: *Kié ez a tér?* = Napút, 5/139–140. p.
941. Sebestyén Mihály: *Plant úr öszinteségéről*. = Helikon, augusztus 10. 7–9. p.
942. Shrek Tímea: *Gyerekjáték*. = Irodalmi Jelen, 7–8/5–7. p.
943. Simó Zoltán: *Gerzson szép délutánja*. = Székelyföld, 7/36–51. p.
944. Stanczik-Starecz Ervin: *Naputazás*. = Napút, 5/140–141. p.
945. Szakács István Péter: *Az asszony*. = Helikon, július 10. 7–8. p.
946. Szakács István Péter: *Hamu és szél*. = Székelyföld, 8/8–34. p.
947. Szaraz Miklós György: *Várva várt*. = Napút, 5/143–144. p.
948. Szathmári István: *Kórbáz*. = Alföld, 8/29–31. p.
949. Székely Márton: *Nagyon fáj, de abba ne hagyd*. = Alföld, 7/10–16. p.
950. Szente Anita: *Röpködő pihék*. Kisnovellák. Delfinterápia. Elfolyó izmaim. Halreptetés. Kockacukor, nyírfán. Ki látta Pölingot? Vizesés. = Életünk, 7/56–64. p.
951. Szépölggyi Aliz: *Viadal Ahmed kánnal*. = Tempevölgy, 2/48–57. p.
952. Szil Ágnes: *Tranzit*. = Élet és Irodalom, augusztus 16. 16. p.
953. Szombati István: *Keresem a párom*. Carmen. Frici. = Várad, 6/28–30. p.
954. Tamás Kincső: *Huszonkilenc nap*. Részletek. Csak álmodta, anyukám. Miatyánk és a kenyér. Karácsony. = Életünk, 7/99–104. p.
955. Tar Károly: *Második könyv – Minden kiderül (A történetek után)*. Az apa. = Várad, 6/34–37. p.
956. Toót-Holló Tamás: *Hegyek bölcsőjében a fény*. = Napút, 5/147–148. p.
957. Toroczky András: *A fekete ember*. = Eső, 2/34–38. p.
958. Tóth B. Judit: *Magdolna*. = Mozgó Világ, 7–8/147–155. p.
959. Tóth B. Judit: *Mappaügyek*. = Élet és Irodalom, július 5. 15. p.
960. Turi Tímea: *Közéjük tartoztam*. = Élet és Irodalom, augusztus 23. 14. p.
961. Turi Tímea: *A vak anya*. = Élet és Irodalom, július 26. 14. p.
962. Ürmös Attila: *Jeges-tenger dédapa*. = Napút, 5/149–150. p.
963. Vámos Miklós: *Közepes tűz*. = Eső, 2/48–52. p.

964. Vári Attila: *A gúnár.* = Látó, 7/39–52. p.
965. Vári Attila: *A vak toronyőr.* = Élet és Irodalom, augusztus 9. 15. p.
966. Vass Z. Zsolt: *Groteszk és arabesk.* = Vár, 3/75–76. p.
967. Végh Attila: *Jenő csodálkozik.* = Helikon, július 25. 9. p.
968. Vida Gábor: *Siskút Hotel.* = Székelyföld, 7/13–19. p.
969. Vidéki Barna: *Papucs, hálóing, törülköző.* = Élet és Irodalom, augusztus 2. 16. p.
970. Voloncs Attila: *Osztálykirándulás.* = Műhely, 4/40. p.
971. Wehner Tibor: *alsórendű út.* = Napút, 5/154. p.
972. Wirth Imre: *Egy esti élet.* = Élet és Irodalom, július 19. 15. p.
973. Zalán Tibor: *A Napról és az Útról.* = Napút, 5/155. p.

Hosszúpróza

974. Balázs Attila: *Magyarfauszit.* [Regényrészlet]. = Híd, 5/5–23. p.
975. Baley Endre: *Bökkenések és bökkenések.* Részlet. = Napút, 5/51–53. p.
976. Barna Imre: *Barabás.* [Regényrészlet]. Két kis kínai. Malenkije nozski. = Mozgó Világ, 7–8/131–146. p.
977. Bene Zoltán: *Isten, ítélet.* Részlet a regényből, mely részletben Szórád Lőrinc megérkezik saját történetébe. = Tiszatáj, 7–8/10–19. p.
978. Dimény Lóránt: *Tizenkettő.* (regényrészletek). = Helikon, augusztus 10. 14–15. p.
979. Egressy Zoltán: *Hold on.* (részlet). = Műhely, 2/47–50. p.
980. Ferdinandy György: *Aibonito csöcsei.* (részlet egy tényregényből). = Mozgó Világ, 7–8/164–175. p.
981. Gyárfás Endre: *Ifjúágom, e zöld vadon.* Részlet a regényből. = Múlt és Jövő, 1/61–68. p.
982. Hipik Tibor: *Cirkáló.* (Regényrészlet). = Híd, 3/39–57. p.
983. Jászberényi Sándor: *Vendégjog.* Részlet a Gyorsan vágtáznak mind a holtak című készülő regényből. = Eső, 2/64–75. p.
984. Lengyel Zoltán: *Argo Navis.* (részletek). = Tempevölgy, 2/30–36. p.
985. Másik Tivadar: *Hölgybogár és Bobcica.* (Regényrészlet). = Híd, 3/36–38. p.
986. Medgyesi Emese: *Gaudeamus igitur!* [Regényrészlet]. = Korunk, 5/63–70. p.
987. Németh Gábor: *Abrakadabra.* A véglegesítő – VIII. = Élet és Irodalom, július 19. 14. p.
988. Németh Gábor: *Kánikula.* A véglegesítő – IX. = Élet és Irodalom, augusztus 16. 14. p.
989. Nagy Zoltán: *Bölcsészlány a kapuban.* Részlet a Barbara regénye munkacímű regényből. = Várad, 6/18–24. p.
990. Patócs László: *Vezeti a népet.* [Regényrészlet]. = Híd, 5/27–48. p.
991. Sausic Attila: *Mami bőrtőnben.* Részlet a Békétlenek című regényből. = Eső, 2/60–63. p.
992. Sausic Attila: *A szem nem változik.* [Regényrészlet – Békétlenek]. = Jelenkor, 7–8/793–798. p.
993. Szántó T. Gábor: *Európa szimfónia.* [Regényrészlet]. = Alföld, 8/6–9. p.
994. Szilasi László: *[Kései házasság].* (regényrészlet). 25. Singer. 26. A Mudin fivérek. 27. Továricsi, konyec! 28. Cooper-teszt. 29. Csabai kolbász. 30. disznótor, locsolkodás. = Tempevölgy, 2/12–18. p.
995. Tallér Edina: *Nem tér vissza.* Regényrészlet. = Napút, 5/146. p.
996. Tamás Kincső: *Lila hajtű.* (regényrészlet). Bűn. = Helikon, július 10. 6. p.
997. Tóth Krisztina: *Norbi.* Részlet A majom szeme című regényből. = Eső, 2/25–29. p.
998. Zalán Tibor: *Papírváros-szilánkok.* = Kortárs, 7–8/73–89. p.

Közönség előtti előadásra szánt művek

999. Csáji László Koppány: *Hullócsillag.* (Kamaradráma). = Napút, 5/44–47. p.
1000. Fehér Miklós: *Nincs sor a balasbódénál.* [Dráma]. = Híd, 1–2/5–14. p.
1001. Gion Nándor: *Izidor.* [Rádiójáték]. = Hítel, 8/35–51. p.
1002. Gion Nándor: *Jéghegyek fölött.* Hangjáték. [Forgatókönyv]. = Tiszatáj, 7–8/26–39. p.
1003. Kelecsényi László: *A harag népe.* Élveboncolás és igazságkeresés. (szünet nélkül). Nem dokumentum – hanem dráma. = Kortárs, 7–8/35–69. p.
1004. Kocsis Árpád: *Nincs sor a balasbódénál.* [Dráma]. = Híd, 1–2/15–23. p.
1005. Lajta Erika: *Ecsetem a fegyverem.* (Dráma Derkovits Gyula életéről, haláláról

- s mindarról, ami még utána jött). = Életünk, 7/2–22. p.
1006. Lajta Erika: *Ecsetem a fegyverem*. (Dráma Derkovits Gyula életéről, haláláról – s mindarról, ami még utána jött). Bevezető rész. = Életünk, 8/19–56. p.
1007. Lénárd Róbert: *Thészeia*. [Dráma]. = Híd, 1–2/43–113. p.
1008. Pintér Béla: *A Soba Vissza Nem Térő*. [Dráma]. = Alföld, 7/17–49. p.
1009. Szalai Bence: *Nincs sor a halasbódénál*. [Dráma]. = Híd, 1–2/24–37. p.
1010. Terék Anna: *A segítség*. [Dráma]. = Híd, 1–2/114–125. p.
1011. Varga Tamás: *A leves*. [Dráma]. = Híd, 1–2/126–165. p.

Kevert műfajok

1012. Balogh István: *Lármafa a Tisza partján*. = Napút, 6/156–158. p.
1013. Bíró József: *Boróságok*. = Agria, 2/130–132. p.
1014. Szénási Ferenc: *2650*. = Napút, 5/144–145. p.

Átmeneti műfajok

1015. Bálint Tamás: *Szenyves*. Részlet a Szenyves című kiseposzából. III. fejezet. = Irodalmi Jelen, 7–8/57–58. p.
1016. Böndör Pál: *Vásárlási lázgörbe*. [Verses elbeszélés – részlet]. = Híd, 4/5–19. p.
1017. Darvasi László: *Magyar sellő*. Kleist-átirat. = Jelenkor, 7–8/779–782. p.
1018. Darvasi László: *A szép mézárósné bosszúja*. Kleist-átirat. = Eső, 2/55–59. p.
1019. Mesterházy Balázs: *Törcsek*. Részlet egy verses regényből. Burn out. Sűrítés. Ontológiai szüzesség. Volt egyszer egy vadnyugat. 67-es út. Nyelvi játékok. = Jelenkor, 7–8/799–802. p.

Képregények

1020. Vincze Ferenc – Csillag István: *Félreértés*. = Helikon, július 10. 22. p.
1021. Vincze Ferenc – Csillag István: *Kiséji zene*. = Helikon, július 25. 22. p.
1022. Vincze Ferenc – Csillag István: *Nyarálás*. = Helikon, augusztus 10. 22. p.

(Összeállította: ZAHARI ISTVÁN)

SZÁMUNK SZERZŐI

DEMETER MÁRTON (1978) kommunikációkutató, a Nemzeti Közsolgálati Egyetem oktatója

FARKAS EVELIN (1990) a Debreceni Egyetem doktorjelöltje és ÚNKP-ösztöndíjasa

FICSOR BENEDEK (1983) újságíró

JÁGER ATTILA (1985) illusztrátor

KATONA CSABA (1971) történész, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont tudományos munkatársa

KÉSZ ORSOLYA (1994) szerkesztő, kritikus

KISS JÚLIA (1994) az ELTE mesterszakos hallgatója, a Márton Áron Szakkollégium tagja

KRIZSAI FRUzsINA (1991) az ELTE doktorjelöltje, a BME kutatója

NÉMETH ZOLTÁN (1970) költő, irodalomtörténész

PATAKI VIKTOR (1989) irodalomtörténész, kritikus, a KRE oktatója

VARGA KATALIN (1954) kéziratáró, muzeológus

VARGA P. ILDIKÓ (1977) irodalomtörténész, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem oktatója

MOZAIK
múzeumtúra

**Tarts velünk és fedezd fel
Magyarország múzeumait!**
Ingyenesen letölthető az AppStore-ból és a Google Play Áruházból!

www.mozaikmuzeumtura.hu

NÉMETH ORSOLYA

POSZTSZOVJET NON-FICTION

A volt Szovjetunió országai és a lengyel tényirodalom

NYUGAT-EURÁZSIAI IDŐ

**Keresse a
könyves-
boltokban!**

www.oroksegitetazet.hu

www.nyugateurazsiaiido.hu

OROKSÉG
KULTÚRPOLITIKAI
INTEZET

NYUGAT-EURÁZSIAI IDŐ

A kötet megjelenését a Waclaw Felczak Alapítvány támogatta.

2019
40 oldal
1800 Ft

László Márk első képregénye a cirkusz világába kalauzolja az olvasókat. Az erős emberen és a tűznyelőn túl a kislány számára a bohócok voltak a legérdekesebbek, és közülük is Happy, a szomorú bohóc. A kislány és a bohóc különleges története bontakozik ki egy szomorú dallal kísért történetben, mely az abszurd, a groteszk, a mese és a horror világával rokonítható. Ez a stílus nem áll messze László Márk alkotásaitól, aki korábban kísérletezett illusztrációkkal, karaktervázlatokkal, rövidebb képregényekkel is.

A Szépirodalmi Figyelő új képregénysorozata, a *Panelháló* elsősorban olyan művek megjelentetését tűzte célul, melyek egyetlen történetet mutatnak be negyven-ötven oldal terjedelemben. László Márk diplomamunkája, melyet a MOME-n védett *A kislány és a szellembóhóc* tökéletesen illik ebbe a sorba, mely talán nem a gyerekeknek szól, mégis a mese és a horror világának elegyítésével a gyermeki fantáziát is megmozgatja.

Velence

Az Etyek-Budai borvidék
játékos kincse

rozé cuvée

zöld veltelini

vörös cuvée

rajnai rizling-
chardonnay

cserszegi
fűszeres

Ősz/Tél a Kastélyban

A kápolnásnyéki Halász-kastély programjai

2019. OKTÓBER 25. – 18.00

Kastélymesék

Különleges programsorozat, ahol különleges vendégek személyes történeteik segítségével hívják varázslatos kalandozásra hallgatóságukat.

Maklár László Artisjus-díjas karmesterrel, az Operettszínház zeneigazgatójával **Rodics Eszter**, a kastély igazgatója beszélget.

2019. NOVEMBER 10. – 11.00

Domborműavatás

Bory Jenő születésének 140. évfordulóján a jeles szobrász Fejér megyei közéleti panteonba kerülő domborművét, **Pintér Balázs** szobrászművész alkotását **Cser-Palkovics András** Székesfehérvár polgármestere avatja fel.

2019. NOVEMBER 16. – 10.30

FÜLEmüle

Gyerekeknek szóló koncertsorozat: fülelj, énekelj, játssz, próbáld ki a legkülönbözőbb hangszereket remek művészek iránymutatásával és társaságában. A délelőttök házigazdája: **Bartek Zsolt** klarinétművész.

2019. NOVEMBER 18–24.

Vadászfegyverek – Fegyvervadászok

Kiállítás – konferencia – aukció
Egy hét a hazai vadászfegyver-kultúra népszerűsítése és hagyományainak felelevenítése jegyében.

Fegyvertörténeti kiállítás: mives vadászfegyverek, híres fegyverművesek.

Konferencia neves hazai előadókkal.

Különleges vadászfegyverek **aukciója**.

2019. NOVEMBER 22. – 18.00

Kastélymesék

Különleges programsorozat, ahol különleges vendégek személyes történeteik segítségével hívják varázslatos kalandozásra hallgatóságukat.

A vendégekkel **Rodics Eszter**, a kastély igazgatója beszélget.

Ezen az estén Ady Endrére emlékezünk születésnapján.

2019. NOVEMBER 30. – 17.00

Kiállítás megnyitó

Fejér megye kortárs művészeinek különleges, személyes hangulatú tárlata nyílik a kápolnásnyéki Halász-kastélyban.

A kiállítás külön termet szentel a következő alkotóknak:

Hegedűs 2 László képzőművész

Nagy Benedek szobrászművész

Ujházi Péter festőművész

Péter Ágnes szobrászművész

Szegedi Csaba festőművész

Várnagy Gyula festőművész

A tárlat 2020. március 22-ig látogatható.

Kurátor: **L. Simon László**

2019. DECEMBER 1. – 15.00

Advent a Kastélyban

Az ünnepi díszbe öltöztetett Halász-kastélyban az adventi időszakban gyertyagyújtással, forralt borral, karácsonyi dallamokkal és irodalommal várjuk az ünnepre készülődőket.

Adventi **FÜLEmüle**

Bartek Zsolttal és vendégeivel.

A BUDAPESTI OPERETTSHÍNHÁZ BEMUTATJA

ZENE: ALAN MENKEN DALSZÖVEGEK: HOWARD ASHMAN ÉS TIM RICE SZÖVEGKÖNYV: LINDA WOOLVERTON

Eredeti Broadway rendezés:
Robert Jess Roth

Az eredeti előadás producere:
Disney Theatrical Productions

Fordította és a dalszövegeket készítette:
Orbán János Dénes

RENDEZŐ:
BÖHM GYÖRGY

A Disney A SZÉPSÉG ÉS A SZÖRNYETEG című műve a Music Theatre International (Europe)-pal létrejött különleges megállapodás alapján kerül bemutatásra. www.mtishows.eu

A Szépség és a Szörnyeteg című előadás bemutatását a Music Theatre International (Europe) és a Hartai Zenei Ügynökség közötti megállapodás teszi lehetővé.

BUDAPESTI

OPERETTSHÍNHÁZ

WWW.OPERETT.HU

OPERETTSHÍNHÁZ

FELELŐS KIADÓ: KISS-B. ATILLA | FŐIGAZGATÓ

Magyar
Szín
ház

DERES PÉTER – VIDOVSZKY GYÖRGY

PIN:OKKIO

ROBOT-JÁTÉK

RENDEZŐ:
VIDOVSKY GYÖRGY

2019. SZEPTEMBER 28.

CARLO COLLODI MESÉJE ÉS MONORI ANDRÁS ÖTLETE ALAPJÁN

Teljes áron megváltott csoportos jegyvásárlás esetén
az előadáshoz ingyenes színházpedagógiai foglalkozás igényelhető.

magyarszinhaz.hu

ISSN 1585-3829

19005

9 771585 382195

Ára: 600 Ft

25nka
Nemzeti Kulturális Alap